8R.09
A851

E. LOVINESCU

GHEORGHE ASACHI

— VIAȚA ȘI OPERA LUI —

BUCUREȘTI
„CARTEA ROMÂNEASCĂ" — Institut de Arte Grafice, Editură și librărie
Soc. Anonimă — B-dul Academiei, 3
1921

99654

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREŞTI

Cota 39822

Inventar 565999

Biblioteca Centrală Universitară
Cota 39822 Bullet
Inventar 565.999

B.C.U. Bucuresti
C565999

PREFAȚĂ

Acest studiu a servit drept curs la Universitatea din Iași și a fost apoi publicat — în parte — în **Convorbiri Literare**, acum nouă ani. Intârzierea apariției lui în volum caracterizează deci împrejurările în care se desvoltă astfel de studii.

E. L.

Ianuarie, 1921.

I.

Viața lui Gheorghe Asachi

I. VIAȚA LUI GH. ASACHI

Asupra originii familiei Asachi avem oare cari îndoeli. Dacă am da crezare Paharnicului C. Sion, *Lazăr Assakiewicz* era Armean de origină din Podoloia (1), și preoțit în Rusia. Mitropolitul Gavril Rusu, exarh al Moldovei între 1806—1812, îl aduse la Iași spre a-l face protopop. Mitropolitul Veniamin îl lasă tot ca protopop, iar după moartea soției lui îl călugări, ridicându-l, sub numele de Leon, la rangul de arhimandrit.

Un document de familie, găsit într'un caețel al lui Asachi, aflător la Academia Română, ne dă o altă versiune asupra originei Asăcheștilor (2). Iată cuprisul lui:

Document de familie Asaky

Iscălitul iconomul Alexandru de la Ternauca, ținutul Dorohoy, adeverscu următoarele despre a mea familie care să fie de știință acelor de care s'ar atinge.

Niculai, părintele meu născut la anul 1698, a fost din Ardeal, *satul Teaca Oltului*, ficior

(1) La această opinie pare a se alipi și d. N. Iorga. O avusese dealminteri și Seulescu și alți contimporani ai lui Asachi.

(2) Ms. 3075 cf. P. V. Haneș, *Inedite de ale lui Gh. Asachi* în *Revista idealistă* din Iulie 1906, e copiat însă cu mai multe greșeli.

a lui Grigore Olteanu, nemeş au evgehnis a ţerii acia, unde aveà şi parte împreună cu fratele seu Iancu, copii de 15 ani; s'au dispărţit din casa părintească şi s'a înstrăinat până la Brăila. Apoi, fiindcă pe atuncea urmau turburări în ţeară, pe la 1713 au pribegit cu mulţi locuitori în ţeara leşească, şi pe la 1728, restatornicindu-se pacea în ţeară, s'a întors şi părintele a meu în Moldova şi anume în Ternauca a lui Dumitru Potlog Stolnic. Aice s'a căsătorit cu D-şoara Gafizza şi peste puţin îmbrăţoşind tagma bisericească, s'a chirotonosit de Prea-sfinţitul Episcop Dosoftei a Rădăuţilor. Pe când petrecea ca Ereu în acel sat Ternauca având familie, fratele seu Grigoraş, aflând de a sa petrecere, eau fost scris prin un negutitor de cărţi ce venise în Moldova, îndemnându-l ca să se întoarcă la locul său spre a-l împărtăşi de moşia Teaca, însă părintele meu deprins în astă ţeară unde căpătase rudenii şi petreceà norocit n'au voit să schimbe lucrul ştiut pentru neştiute, şi a remas în Moldova, unde în linişte, cu evlavie şi buna pilduire au petrecut, vieţuind până la 17 Mart 1812, fiind ziua sântului Alexi, când a reposat ca un om cuvios, tânguit fiind de toţi boerii şi creştinii. El a vieţuit 113 ani şi 9 luni, lăsând 7 ficiori şi 3 fete, din care 3 au reposat, remâind eu singur în viaţă care pot aveà ca 78 ani, fiindcă mă aflam în Iasy în vârstă ca 16—17 ani, pe când au tăiat pe Grigore Ghyca W. la 1777. Aceste le-am rostit nepotului meu Aga Georgi Asaky spre ştiinţă şi remâne în voinţa lui Dumnezeu de aşi puteà adăogi şi altele.

Iasy, 4 August 1839. *Alexandru Iconamu.*

Intr'o scrisoare a lui Erinov, fost primar al Herței, publicată de V. A. Urechia în studiul său asupra lui Asachi (1), găsim alte notițe despre originea familiei Asachi, prea puțin deosebite de cele ale Iconomului Alexandru.

Pe la începutul veacului al XVIII, în urma unei tulburări în Ardeal, Niculai, fiul unui preot din satul Teaca, dela Biserica Albă, văzându-și părintele, un frate și două surori măcelăriți de Turci, trecu în Moldova, oprindu-se la Târnauca, aproape de Herța. Aici se căsători cu fata popei, se preoți și el, întemeind chiar o biserică de lemn ce se vede și astăzi în cătunul Popeni, comuna Târnauca.

Părintele Neculai Ardeleanu avu numai doi copii (am văzut că Alexandru Iconomu ne vorbește de 7 băeți și 3 fete): o fată și un băiat, Alexandru.

Fata, pe când spăla rufe la pârâu, întâmpină un tânăr pribeag, care nu era altul decât Lazăr Asachi, român din Ardeal, de unde se refugiase și el din pricina tulburărilor. Trei zile după aceia Lazăr se căsători cu fata părintelui Neculai: peste șease luni se preoți; iar peste nouă avu pe Gheorghe Asachi.

Preotul Lazăr se strămută apoi cu familia în Rusia, se înrolă în armata rusească ca preot de polc, în luptele dintre Ruși și Turci, până ce i se creă postul de „Ober Protopop" și se călugări în urmă. „Cât privește despre Alexandru, fiul preotului Niculai Ardeleanu, cumnatul lui Lazăr Asachi, încheie Erinov, după moartea părintelui său, s'a făcut preot în locul lui. El a fost părintele maicei mele și el de multe ori îmi istorisia originea familiei Asachi.

Originea familiei Asachi am aflat-o atât dela bunic și dela maica mea, cât și chiar din gura nemuritorului Gheorghe Asachi, care câte odată venia în timpul vacanței la părinții mei."

(1) *George Asachi*, cuvânt rostit de V. A. Urechia la inaugurarea statuei lui în 14 Oct. 1890. (Buc. tip. Românul, 1890) p. 9.

Cu mici deosebiri de amănunt, aceste versiuni pun originea familiei Asachi — după mamă şi după tată — în Ardeal. Nu trebue însă să uităm că amândouă de fapt vin dela acelaş isvor, Iconomul Alexandru, aşà că se cuvine să păstrăm faţă de dânsele o oarecare rezervă, oricât de posibile ar fi ele.

* * *

Putem culege acum, ici şi colo, ştiri mai sigure despre protopopul Lazăr Asachievici.

Astfel vedem că în 18 Octomvrie 1788, guvernul galiţian ordonă unui episcop, probabil episcopului ortodox din Lemberg, să ia sub privegherea sa şi pe ortodocşii din raiaoa Hotinului, aoexată pe lângă Bucovina; cu administrarea de fapt i se recomandă preotul Lazăr Assakievicz ce s'ar fi purtat bine pe timpul războiului, câştigându-şi încrederea comandantului imperial, principele de Coburg (1).

Prin 26 Iulie 1795, protopopul Lazăr e numit capelan şi preot la spitalul din Lemberg.

Pe timpul lui Veniamin, Lazăr venì în Moldova. Marele mitropolit îl numì la 6 Septemvrie 1803 protopresviter a toată Moldavia (2), adică mai mare peste toţi protopopii, cinstindu-l şi cu dreptul de a purtà cruce pe piept şi ipognation. I se dădea însărcinarea de a supraveghea clerul din Iaşi, şi de a lucrà ca membru într'o *judecătorie duhovnicească*, decurând orânduită. După cum reiese din acest act al lui Veniamin, Lazăr se aflà mai de mult protopop în Iaşi, adus tot de Veniamin de care erà foarte preţuit (3). Afirmaţia

(1) N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac.* XVIII, vol. II, p. 512.

(2) N. Iorga, *op. cit.* p. 512. Privilegiul acordat de Mitropolit lui Lazăr s'a publicat tot de N. Iorga, *op. cit. Apendice*, p. 59.

(3) „După vrednicia cu care s'au arătat alesul dintre presviteri chir Lazăr încă din vremea tinereţelor sale, atât aicea, cât şi pe la alte locuri pe unde după întâmplare au umblat, iar mai ales la slujba protopopiei, din vremea ce s'au rânduit de

Paharnicului Sion că ar fi fost adus de Gavril Rusu (1806—1812), cade deci ca atâtea alte afirmări ale acestui pamfletar. Dimpotrivă, după o însemnare a lui Gheorghe Asachi pe un caeţel, (ms. 3075) pe care o vom reproduce mai jos, vedem că tatăl său ieşise, peste Dunăre, în întâmpinarea lui Moruzi, care veneà pentru a doua oară în Moldova. Ţările fiind ocupate însă imediat de Ruşi, Lazăr se trase atunci în Grecia la mânăstirea din Seres. Câtă vreme va fi stat aici, nu ştim. In tot răstimpul ocupaţiei Ruseşti nu mai avem însă nici o urmă despre dânsul. Cea dintâi ştire e abia din 1813, odată cu revenirea lui Veniamin.

Dintr'un act al lui Veniamin, vedem că marele mitropolit dăduse protoereului Lazăr încă din 1 Oct. 1803 nişte căsuţe din ograda sfântului Nicolae Domnesc „cu bezmăn ca să le aibă din neam în neam." Murindu-i însă soţia şi o fiică mai mare, Lazăr aduse de bună voie scrisoarea de stăpânire, cerând să i se dea casele pe 10 ani, pentru a le puteà da cu chirie, ca să-şi scoată cheltuelile ce făcuse cu reparaţia lor. Mitropolitul îi încuviinţă cererea la 14 August 1813, dar, înainte de a se împlini anul, Lazar intoarse casele Mitropoliei, pe suma de o mie de lei, după cum reiese din însemnarea :

„1814 Iunie 28, de bună voie me-am dat la stăpânirea bisericei, de care sus se pomeneşte, luându-mi una mie lei; iar cinci sute am lăsat spre pomenire la aceiaşi biserică a sfântului Nicolae Gospod din Iaşi (1).

---

noi şi până acum, urmând la toate după cuviincioasa rânduială şi dreptate şi cu toată sârguinţa silitoriu fiind spre mulţămire, cinstea şi odihna noastră şi a Bisericii lui Dumnezeu, spre cinstea şi lauda tagmei bisericeşti, cu cinstita şi încuviinţata petrecirea a vieţii sale şi cu învăţăturile ceale sfătuitoare, precum de toţi este văzut şi ştiut, atât într' acest oraş Iaşli, cum şi pe la alte locuri...."

(1) In C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Maldovei şi Sucevei*, p. 352, se găsesc aceste două acte.

Protoereu Lazăr adeverez că de acum nici o pretenție nu am.

Prin 1815 găsim pe Lazăr Asachievici în Lemberg, după cum reiese dintr'o scrisoare a mitropolitului Veniamin din 21 August 1815, publicată în *Uricarul* (1). Lazăr Asachi cercetase archiva „unuia din Domnii de acolo, ce este mutat din viață" și trimesese mitropolitului un izvod de toate scrisorile aflătoare în ea. Veniamin îl însărcină „să intre în tocmeală" pentru cumpărarea acelor scrisori „și hotărându-ți cu câți bani poate să le dea, ne vei înștiință și vei aveà răspuns, ori că dă mâna a da acea sumă, ori că nu." Il mai însărcină să cerceteze matcele unde sunt scrisorile mânăstirilor Slatina, Probota, Barnovschi, Frumoasa și Burdujeni.

„Bucuria, scrie Veniamin cu însuflețire, ce ar simți toți de obștie în isprava neprețuitului interes al patriei aceștia este nepovestită și dar cu toate chipurile de mijlociri, te silește a sluji patriei aceștia, spre a fi mulțumit în odihna rămășiței bătrânețelor."

Il roagă apoi să „intre în voroavă" cu Budai, spre a vedeà ce „materii poate să paradosească" la Socola, și cu cât s'ar mulțumì. După cum se vede, Lazăr Asachievici aveà o adevărată misiune în bătrâna cetatea a Liovului, bucurându-se de toată încrederea și dragostea marelui Mitropolit (2).

Despre Lazăr Asachi mai găsim prețioase știri într'o scrisoare a lui Leon Lazul Bucovineanul către arhimandritul Sofronie dela Slatina, în care îi descrie răscoala

(1) Vol. VII, p. 68.

(2) Avem și scrisoarea lui Veniamin către Budai, din 30 Sept. 1815, [*Uricarul*, v. VII, p. 70]; intre altele se zice: „noi toată isprăvirea știutei trebi, după Dumnezeu, incredințând protopresviterului nostru de sus pomenit, [Lazăr Asachievici] i-am dat putere ca să facă cu Domnia ta corespondența care se va socoti a fi, cași cu noi, știind a lui curățenie a cugetului în slujba cu care l'am insărcinat, și care domniei tale este deplin știută".

norodului împotriva strâmbătăților Curții, publicată în *Uricarul*. (1) Scrisoarea e datată din 23 lunie 1819, și ne aduce cele mai măgulitoare știri despre Lazăr Asachi care vorbi norodului „ca un Demostenes", înduplecându-l a merge după dânsul la Mitropolie. Tot el redactase jalba mulțimii.

„Ieram dorit, scrie mai departe Sofronie, să fac cunoștință cu acel minunat protopop Lazer, dar am înțeles că se află subt politicesc arest la Mitropolie...",— după ce intervenise pe lângă consulul rusesc, și se expusese și gloanțelor Arnăuților.

Pe timpul Eterieĭ din 1821, Arhimandritul Leon se trase în Bucovina, în vreme ce Veniamin erà la Colincăuți în Basarabia. Pe permisia dată de Episcopul Dimitrie a Chișinăului preoților români de a sluji în românește la Colincăuți și Chișinău, mai găsim și următoarele rânduri „... iară spre a fi slobod Arhimandritul Leon ca să vie din Bucovina întru această oblastie, alăturez aicea porunca Inalt Excelenței sale Generalui Inzov către tamojna dela Novo-Seliți" (2) Permisia e din 8 August 1821.

Avem încă o scrisoare a Arhimandritului Leon din 13 Decemvrie 1821 către Mitropolit în care îl sfătuește să nu trimeată la Petersburg conceptul de scrisoare făcut de Ghenadie și Bucșenescu, ci să facă o scrisoare mai moderată (3). Arhimandritul se află la aceea dată la Grozniița; tot acolo se află și în 12 Aprilie 1822, după cum reiese dintr'o scrisoare a lui prin care se plânge Mitropolitului de lipsă de bani și-l roagă să-i deà o scrisoare către episcopul Dimitrie, pentru a-i eliberà un pașaport de 7 luni în Rusia, spre a vizità moaștele „cum și spre tâlnirea cunoscutelor persoane și rudite" (4).

(1) Vol. VII, p. 73.
(2) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 148.
(3) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 157. Bucșenescu era literatul emigraților din Basarabia.
(4) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 230.

Prin Iunie 1822, Veniamin însărcinează pe Arhimandritul Leon să salute în numele lui pe Generalul Leitenant Ivan Vasilievici Sabaniu, comendantul armatei dela Hotin (1); prin Iulie găsim pe arhimandrit la Hotin cu o scrisoare a Mitropolitului către Cneazul Alexandru Goliţin; prin August, arhimandritul erà tot la Hotin (2). Nu ştim data intrării lui în Moldova, dar cum mitropolitul Veniamin a intrat în Martie 1823, e cu putinţă ca şi arhimandritul să-l fi însoţit. Din atestatul dat de Veniamin lui Gheorghe Asachi, că nu e însurat, vedem că Leon Asachi e trecut ca ieroarhimandrit la Mitropolia din Iaşi. Atestatul e din 28 Maiu 1826 (3). S'ar crede poate că bătrânul Asachi mai trăià încă. De fapt el murise în 1825, după cum reiese din poezia fiului său *„La moartea părintelui meu 1825"* în care îi laudă însuşirile înalte. Mai întâiu patriotismul:

Amar mie! soartă crudă, am pierdut pe al nostru părinte,
Sirimanii mângâerea, iar Moldova-un patriot.

Apoi talentul lui oratoric:

A Bisericei podoabă, el fu àmvonei mândrie:
Câte ori prin blânde zise, prin cuvânt învingător
Storcea dela inimi crude lacrimi de înduioşte
Şi'nfrână pornirea oarbă a'nvitatului popor?

Iubirea şi protejarea artelor:

Intru fapte lăudate şi virtuţile mărite
Simţitorul nobil cuget de văpaie aprins i-a fost,
Pentru Muzele Române, a lui case umilite
Şi străinului nemernic era purure adăpost.

Buna şi patriotica îndrumare dată copiilor săi:

Ca pre fii săi să crească n'a cruţat nici pre sine,
Cum cu propriu sânge adapă pe ai săi fii un pelican.

---

(1) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 395. Scrisoarea e datată din 13 Iunie 1822, Colincăuţi.
(2) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 395. p. 398.
(3) Hurmuzachi, X, p. 398.

De pe urma lui Lazăr Asachi, biografii admit că au rămas numai doi fii: Gheorghe şi Petre... Putem face însă dovada că a mai avut un fiu, *Daniel*, despre care nu ştim mai nimic. Probabil că va fi murit de tânăr. Iată mărturiile ce avem despre existenţa acestui fiu.

Pe foaia din urmă a unui caeţel (ms. 3776) găsim aceasta însemnare, ce arată că Daniel a fost cu Gheorghe la Viena, la studii:

„Jeu Georgi szy *fratele mieu Daniel Clemens* am wenit la czetate Wiena la anu 1805 luna luy Iuli, dzyoa 16 mare demenacy la 8 hori dela Casa nostry szy Parenţi noastri dela laszi în Moldova, fiind pe drum 20 de zyle."

Mai avem şi o altă însemnare făcută pe foaia 275 a unui alt caeţel (ms. 3075). făcută de Asachi, dar mult mai târziu după cum se vede, după ortografie. Iată acea însemnare.

„Scrisoarea părintelui meu adresată în limba poloną dela Seres în Grecia.

Părintele meu luând pe fratele meu Petraki se dusese peste Dunăre spre întâmpinarea lui Moruzi-Vodă (1) care îl protejà dar de data . . . . resboi cu Rusia, erà nevoit a se trage până la Seres pre lânsă un mare Arhiereu. De acolo a scris o epistolă poloną, a căreia traducere este următoare:

Iubiţii n.ei fii Georgi şi Daniil! *Bine a zis înţeleptul: Lume aspră şi mincinoasă toate pe dos urmează*, fiindcă scriindu-se dela Bucureşti..." (2)

Insemnarea, din nenorocire, se întrerupe aici. E de ajuns însă pentru ca să aflăm că Protopopul Lazăr a fost şi prin Grecia, cu fiul său Petre, pe când Gheorghe şi Daniel erau în străinătate, la studii. De aseme-

(1) Moruzzi plecase din Constantinopole la 4 Noemvrie 1806.
(2) A se vedea reproducerea chipului lui Damian (nu Daniel ?) făcută de G. Asachi în 1813 în N. Iorga, *G. Asachi ca tipograf şi editor An. Acad. Rom.* şedinţa de la 17 Fevruarie 1912, p. 748.

nea dintr'un act al Mitropolitului Veniamin despre care am mai pomenit, vedem că Lazăr a mai avut o fiică ce a murit înainte de 1813, după cum murise şi nevasta lui, înainte de această dată (1).

* * *

Pentru completarea acestei schiţe a vieţii lui Lazăr Asachi intrăm şi în cercetarea activităţii lui literare, deşi ar ieşi oare cum din cadrul încercării noastre. Insemnăm operile învăţatului protopop:

1. **Jucăria norocului sau istorisirea pentru Prinţipul Menşicof carele pe vremea lui Petru cel mare au fost slăvit în toată Europa:**

Acum s'au tălmăcit pe limba românească cu oare care adăogite cuvinte, spre podoaba limbii şi a bunii înţelegeri.

Prin prea cucernicul Protoiereu a toată Moldavia Lazăr Asachi. In oraşul Iaşului. La anul 1816. (2)

Cartea e închinată Mitropolitului Veniamin şi are şi un cuvânt către Mitropolit „...Mă rog să bine voiţi, încheie el cuvântul, a-mi da cutezare către mai multe osteneli a tălmăcirii ithiceştilor cărţi, cu care îndeletnicindu-se iubitorii de cetire patrioţii limbii româneşti să se îndemne a fi următori strămoşilor săi Romani. A cărora măritele fapte până astăzi de toată lumea cu dreptate sunt lăudate.

2. In ms. 1771 (p. 29) dela Ac. R. se află următoarea lucrare inedită a lui Asachi:

Plângeri sau gândurile cele de noapte a lui Iungu pentru vieaţă, moarte şi pentru nemurire.

Acum în zilele obladuirii înălţimei Ţsale Domnului Scarlat Alexandru Kalimachi V. V. iară întru cele du-

(1) Actul de danie pe 10 ani a caselor din ograda bisericei Sf. Nicolae domnesc, publicat de C. Erbiceanu, *Ist. Mitrop. Moldovei*, p. 352.

(2) pp. 125.

hovnicești al țării ocărmuitoriu prea osfinție sa Kyrio Kyrio Veniamin Mitropolitul Moldovei.

S'au tălmăcit de întâiul al Moldovei prototereu Lazăr Asaki, la anul dela mântuire lumii 1819 orașul Iașii.

3. **Bordeiul indlienesc,** *alcătuit în limba franțeză prin I. V. H. de Sen-Pier, iar acuma pe rumânie tradus de prea cuviosul Leon Asachi, arhimandrit al Mitropoliei Iașului.*

Cartea are un cuvânt de dedicație (Iași, 1 Ian. 1821) marelui vornic Mihai Sturza „curator al școalelor publice și a siminarului dela Socola. A bunelor învățături și a limbil Daco-Romane alesului protector." Ea e urmată apoi de un însemnat cuvânt către cititori plin de idei drepte și inimoase. „Știut iaste, zice el, că limba care o vorbim s'au urzit din acea latină, întru o epohi cu acea Italiană, franceză, spaniolă și portogheză, care sunt astăzi mai învățate și armonioase limbi a Europii, dar stările împrejur priind acestora, împiedicase pre a noastră limbă de a le urmă întru înnaintarea lor, așa dar depărtată fiind geograficește, între neamuri streine și a lui Mars neîncetate turburări, pierzând podoaba ei și mult timp în nemernicie petrecând, până atâta să desbinase dela cea latină, în cât deabia se zăreà o umbră de a ei strălucită înceapere;

Insă a gintelor Romane
N'a peri faimosul nume
Și voroava de a lor viață
Inflori-va toată lume!

Și mai departe vorbind de datoriile ce avem față de limba națională zice: „Această îndatorire iaste din cele mai temeinice a unora Patrioți, ea sa împlinește cu cea mai învăpăiată râvnă de către toate neamurile ce doresc a se civilizà, precum și în istoria aceasta chiar să vădește..."

In această prefață Leon Asachi mai ridică pentru întâiaș

(1) Tipărit în Iași 1821, pp. 106.

BIBLIOTECA

dată în principate probleme de limbă. „După cursul celor mai mult de o mie de ani vedem astăzi treziți și pe Români cu multe opintele sârguindu-se în toate trei țeri ca să aducă limba lor la căzuta ei stare prin care să se lumineze compatrioții întru religioase și politicești învățături ce până acuma se află în mâinele streinilor, ca o moștenire privileghiuită; de care numai cu multă economie ei se împărtășă: de unde se trage vederata și tristă a neamului înnapoiare întru cunoștința celor ce i se cuveneà a ști, precum și al limbii de multe veacuri pruncie".

Se mai adaogă și un „Vocabulariu cuvintelor trase din alte limbi și întrebuințate spre mai lămurită înțelegere a ideilor în bordeiul Indiei dejghiocate, și din care unele sunt Romane; iar altele de multe neamuri primite."

La urmă se publică un *Sonet* al lui G. Asachi:

Cele neguri ce-s în râpa Fleghetonului născute,
A lor aripi întinse'ase peste a Daciei câmpie,
Iar fantome a' rătăcirii prin nn somn de trândăvie
Ținea mult timp îngânată a Românilor virtute. (1)

4. *Biblioteca Istoriei Bisericești, spre folosul tinerilor ce se învață pe la școale duhovnicești, de prea cuviosul Arhimandrit Filaret, îndreptată și a doua oară tipărită la Sf. Petersburg 1819. Iară acum mutată pre limba românească spre acelaș folos tinerilor Români, ce se învață pe la seminariele cliricesci, sfințindu-se a fi slujitori Bisericei. S'au ostenit la acest lucru prea cuvioșia Sa Leon Asachi, Arhimandritul Mitropoliei Moldaviei, pe nenorocita epohă a Daco-Vlahiei, în pribegirea cea de obște, și cu înalt prea sfințitul Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei, în satul Colincăuții, ținutul Hotinului la anul 1821.*

E numai o însemnare aflătoare pe un început de traducere ce se începe cu *Intrarea la bisericeasca Istorie*,

(1) Publicat și de N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac. XVIII*, v. II, pag. 516.

al cărei manuscris se află în proprietatea lui Th. Codrescu (1).

* * *

După acest ocol putem intrà acum în cercetarea biografiei lui Gheorghe Asachi.

Gheorghe Asachi s'a născut, după propria lui mărturisire din *Notița biografică*, la Herța, la 1 Martie 1788, sau poate chiar, după cum reiese din alte însemnări, la 1 Martie 1787. (2)

Aceiaș *Notița* spune că tatăl său Lazăr, pierzându-și nevasta, se călugări sub numele de Leon și se mută pentru creșterea copiilor la Lembergul Galiției. Această știre, dată astfel, nu e exactă.

Lazăr Asachi nu erà călugăr când s'a mutat la Lemberg. Nevasta lui Elena Nicolau, a murit după cum știm puțin înainte de 1818; de asemenea prin 1819 îl întâlnim ca protopop la Iași; abia prin 1821 îl găsim sub numele de arhimandritul Leon Asashi, după toate probabilitățile deci, el nu s'a putut călugări decât prin 1820.

Cea dintâi știre despre aflarea la Lemberg a lui Lazăr Assakiewicz e din 20 Iulie 1795, când a fost numit capelan al spitalului din Lemberg; și cea dintâi veste despre venirea lui la Iași o avem din 6 Sept. 1803, când a fost adus și făcut „protopresviter a toată Moldavia" de Mitropolitul Veniamin. Suntem deci în drept să presupunem că preotul Asachi a petrecut la Lemberg cel puțin vre-o opt ani.

Dela vârsta de 8—9 ani și-a putut deci începe Gheorghe Asachi studiile la Lemberg, în limba germană, polonă și latină; la 1804, terminându-le, a fost proclamat doctor în filosofie; în acelaș timp urmase și studiul

(1) *Uricariul*, VIII, p. 203.

(2) Atestatul dat de Mitropolitul Veniamin, în 28 Maiu 1826 (Hurmuzachi, X, p. 598) despre care vom mai vorbi, pune data nașterii la 1787.

ingineriei civile, căpătându-şi diploma de inginer la vârsta de 17 ani, adecă tot în 1804, admiţând data naşterii la 1788. Intr'un cuvânt, Gheorghe Asachi a învăţat la Lemberg între anii 1796—1804 „studiato a Leopole da 1796—1804", după cum zice o însemnare manuscrisă a lui despre care vom mai aminti (1). La Lemberg, după cum ne spune *Notiţa*, a construit chiar după planurile sale o casă în mahalaua Haliciului.

S'a întors apoi la Iaşi, unde, după cum ştim, se află şi tatăl său, protopopul Lazăr. In scurtul timp cât a stat aicea a ridicat, probabil, şi casele Elenei Sturza-Păstrăvanu. Căzând greu bolnav de friguri, doctorul Welther îl îndeamnă să schimbe clima. Pleacă deci împreună cu fratele său Daniel, la 16 Iulie 1805, şi după o călătorie de 20 de zile a ajuns la Viena. Aici a făcut studii de astronomie cu Burg, vestitul astronom.

Pe când se află la Viena, amiralul Ciceagoff, comandantul armatelor ruseşti din Moldova, în urma stăruinţelor protopopului Lazăr, a oferit lui Asachi gradul de locotenent în corpul inginerilor. Dar acesta a preferat să-şi continue studiile clasice la Roma.

Tot la Viena a avut prilejul de a vedeà intrarea armatelor franceze şi chiar pe împăratul Napoleon, după cum citim dintr'o notiţă manuscrisă (2).

Cu privire la petrecerea lui Asachi la Roma vom stărui mai mult. Asupra acestei epoce *Notiţa biografică* e totuşi foarte laconică; abia de ne dă câteva rânduri, amintindu-ne că Asachi s'a ocupat aci cu limba italiană şi cu arheologia, publicând versuri italieneşti, şi că o

(1) Ms. 3075.

(2) Ms. 3775. „In anul 1805 luna november dziua mierkur deminazy au yntrat francuzaske armie supt Komendo a lui prins Murat may apoi au venit szy ymparatu Francuzesk, pe dynsu syngur am vezut ku fratele meu la Schönbrun la Rewue domenica yn 15 Dec; yn 27 s'au dus dela Viena, szy armia cu totu yn 11 Ian. 806..."

poezie reprodusă în *Il Giornale di Campidoglio*, No. 154 i-a deschis ușele unei „societăți literare" din Roma, ca membru extra-ordinar ceiace i-a înlesnit putința să iscăleasca toată viața „mădulariu al Academiei din Roma" (1). Din fericire însă asupra vremei petrecute la Roma, ne-a adus lumini prețioase d-rul C. I. Istrati, într'un articol intitulat *„Din trecutul nostru"* și publicat în *Literatura și arta română*, (2) de cari va trebui să ținem seamă...

Chiar dela început, cu privire la data mergerii lui Asachi la Roma avem o oare care nedumerire... In *Notiță* această dată e fixată la 1809, după terminarea studiilor la Viena, — dată care a fost primită până acum ca bună (3). Cu toate aceste, pe o carte din biblioteca lui Asachi, aflătoare la d-rul C. I. Istrati, găsim scris de mâna poetului: „Comperato da me a Roma. Anno *1808*, Giorgio Moldavo Asaky." Pe de altă parte, în ediția poeziilor sale din 1854, în prefața părței II (*Raccolta di Poesie*) Asachi scrie:

„Dorința de a atinge fântâna cercărei filologice și amorul pentru lucrurile antice m'au îndemnat încă din cele întâi a mele juneți, a merge la Roma cea mărită, unde m'am ocupat în asemenea îndeletniciri dela anul 1807 până la acel 1812."

In privința datei 1808, ar mai fi o mărturie. In secția de stampe a Academiei Române sunt cinci caete de studii de desen ale lui Asachi, pe care le-a cercetat d. O. Lugoșianu într'un articol (4). Unul din aceste caete

(1) E vorba de poezia *„In occasione del volo aerostatico dell'illustre Donna, la Signora Blanchard*, sonetto di Giorgio A. Moldavo, publicat în *Il Campidoglio*, 26 Dec. 1811, p. 630.

(2) XIII, 1909 (număr pe Iulie, August, Septemvrie), p. 187.

(3) In textul francez al *Notiței* nu poate fi decât o greșală de tipar când se spune: „Mais Georges, préférant les études classiques, au lieu de retourner dans son pays, se rendit en en 1805 à Rome..." p. 7. In articolul *Musa unui Moldo-Român* (Calendar pe 1869, p. 14) data mergerei la Roma e 1809.

(4) *Primele studii de desemn ale lui Gheorghe Asachi*, în *Căminul nostru*, I. No. 5 (din 10 Dec. 1910), p. 68.

INSTIT. PEDAGOGIC BUC. Nr. Inv. 5345 BIBLIOTECA

poartă titlul *„Studio di disegno nelle camere di Rafaelle a Roma, 1808, di Giorgio Asaky,"* ceiace ne arată că în 1808 Asachi lucrà la Roma. Pe un alt caet e chiar însemnat *„Libro di disegno di G. Asaky, cominciato a Roma 1807* e continuato a Iassy 1814; iar pe caetul al cincilea, găsim titlul *„In Aedibus Vaticanis, 27 Iunius 1808, cominciai a disegnar Giorgio Asaky."*

Tot astfel printre manuscrisele rămase dela Mitropolitul Iosif Naniescu Academiei Române se găsesc mai multe caețele ale lui Asachi fără însemnătate literară; pe unul din ele se află scris de mâna lui Asachi „Eu am venit la Roma în 2650, anii fundaziei sale = 1808" (1); pe un alt caețel (2) e o altă însemnare mai largă din care scoatem un rând: „Study et Memorie di Giorgio Asaky Moldavo, nato a Herza 1788, studiato a Leopole da 1796 fino 1804, studiato a Vienna fino 1807, studiato a Roma fino 1812, tornato a Iassy 30 Agusto 1812..." (3).

Dar toate aceste știri contradictorii sunt acum înlăturate. Pe foaia din urmă a manuscrisului 3776 [un caețel cu însemnări în poloneză, germană și italiană de arhitectură] e o notă a lui Asachi, redactată în românește cu litere latine, în care e descris cu deamănuntul itinerarul lui Asachi. Știm astfel în mod sigur odată pentru totdeauna, că, plecând din Viena la 13 Aprilie 1808, Asachi a ajuns la Roma la 11 Iunie ora 10½ dimineața.

Iată acea însemnare, cu toate ciudățeniile ei ortografice și nesiguranțele de lectură (4):

---

(1) Ms. 3776. E drept că fusese scris la început 1809. Notița e adăogată de Asachi în 2613 an fond. — 1861 după Chistos.

(2) Ms. 3075 ce cuprinde extracte din autori în l. franceză, germană, italiană și mai ales engleză.

(3) Tot pentru 1807 conchide și însemnarea lui Asachi intitulată: *„Una sventura in campagna di Roma 1807* (ms. 3075) pe care o vom reproduce mai departe. Cum ea e scrisă mai târziu, nu poate avea multă greutate în această discuție.

(4) Ms. 3776 foaia ultimă.

„1808. 13 April am iessat *Viena*, merkur la 4 ciasuri dupe masy la 19 April am ajuns la.. (?), 24 am purces, 26 am venit la Venezia mars, la 3 ceasuri după masy, 11 Mai mierkur de deminasy la 6 am purces de acolo, am dormit la Padova, dzioy la Ferrara, apoi viniri la masy la Bologna, sara la Logano, sembaty 14 Mai la Fiorenza. La 6 luni am purces dela Florenza szy am dormit la Barberini, am vezut la 7 Sienna, apoi dormii la Buonconventu, la 8 la P. Centiao, la 9 la Viterbo, la 10 Baiano, la 11 la 10 jum. damineasa am venit la Roma. 19 August viner sara 10 ceasur am pornit la Napoli, Veletri sembaty amniazye tore 3 ponti, nopte via Apia la amniazye *Teracina* terme lui Galba, nopte trekut yn statu Napoli lun la molo *gaete*, sara St Agata or Sessa. noapte purces la Capua, mars 22 Capua vechea la 4 ceasur la Napoli 25 piede di Versuvio, *pompejo*, 10 Sept. Versuvie.

Această notiță manuscrisă a lui Asachi a slujit în parte la redactarea unui *„Fragment din memoriile călătoriei unui român din 1808"* publicat în *Adaos literaru pentru dd. abonați la Monitoru oficialu a Moldovei, Aprili*, din care scoatem unele amănunte asupra șederii lui Asachi la Roma. Mai întâi vedem că programul călătoriei la Roma a fost întocmit de tatăl său Lazăr, într'un chip foarte conștient „de a studià România chiar la uricul ei, și să mă ocup și de minunele cu care natura și artele o au îndăruit"... Numai această notiță ne-ar putea face să bănuim origina ardeleană a Asăcheștilor.

Iată, în scurt, itinerariul urmat de Asachi.

Plecă din Roma la 19 August 1808 cu un cărăuș cu catâri pentru a vedeà mai bine antichitățile din drum, de pe Via Apia, ca monumentul Horaților și Curiaților dela Albano. Se oprì pe la Velletri și Teracina, ale căror monumente le amintește, la Molo Gaete, la Formium și la Sessa, unde stătù pentru a vedeà în drum trecerea triumfală a reginei Charlotte, soția lui Murat, spre capitala noului său regat. Oprindu-se la un pavilion împodobit, regina se interesă de un grup de oameni, „atuncea comisarul ce ni adresă întrebarea i-aduse răspuns,

1) Iassii, Institutul „Albinei Române", 1861.

că aceştia erau negutători greci, între care şi un călător Român".

Ajungând la Neapoli, vizită Muzeele. bibliotecile, cabinetele, teatrul San-Carlo şi, firește, şi Vezuviul. Plecă seara „într'o bună companie de voiajori şi artişti" pe la Portici, pe la Rezina, însoţit fiecare de doi oameni, călări şi pe asini.... Ascensiunea Vezuviului e descrisă cu mai multe amănunte peste care trecem. In zori, călătorii ajunseră la crater. „Din 14 călători numai eu am cutezat a mă descinde în crater, acompaniat de conducătorii mei... Societatea care ocupă marginele gurei de sus a craterului, m'au urat cu strigătele de: vivat *Moldovanul*, iar eu am răspuns cu un steag improvizat de hârtie ce l-am aprins din cotloanele de foc care mă înconjura". La scoborîre, Asachi iscăli în condicele sihastrului „şi dacă Vezuviul nu li-au ars, apoi cu data de 1808 Septemvrie în 19, s'ar aflà numele meu scris: *Georgie Moldovanul*, pre cum în călătoria mea mă subscriam".

Asachi vizită apoi Pompei, ale cărui ruine le descrie. Intorcându-se la Neapoli, vizită Puzzoli şi Grota del cane. „Obosit de umblare, şi de admirare, încheie Asachi, m'am încredinţat că o singură viaţă nu ajunge spre observare capodoperilor artei şi a fenomenelor naturel acestei ţări clasice".

Aici, la Roma, Asachi a cunoscut pe Bianca Milesi, care avea „să-l facă din pictor poet", după cum singur spune într'un articolaş intitulat „*Musa unui Moldo-Român*", din *Calendar pentru Români* (1) pe anul 1869, dar care mai ales avea să joace un rol destul de mare în viaţa sentimentală a scriitorului nostru. Asupra locului unde a întâlnit pe Bianca—pe Leuca după cum o numia el în poezii — sunt iarăşi îndoeli. După o notiţă autografă, pusă pe volumul lui Emile Souvestre. „*Notice biograp-*

(1) Iassy, Imprimeria *Albinei Române*, p. 13.

hique", (1) Asachi pare a o fi cunoscut în magazinul din piazza di Spagna; după informația din *Musa unui Moldo-Român*, el ar fi întâlnit-o copiind un tablou din stanzele lui Rafael. Desigur că versiunea dintâi e cea adevărată; notița din urmă e numai o poetizare a adevărului, ceia ce intrà în obiceiurile scriitorului nostru. Asachi aveà simțul scenic.

Asupra acestei Bianca Milesi, avem, după cum am mai spus, notița biografică a lui Emile Souvestre, din care putem scoate și noi câteva știri.

Născută în Maiu 1790, ea fusese trimisă împreună cu surorile ei la mânăstirea de călugărițe dela *Saint-Germain en Laye;* după închiderea mânăstirii, ea petrecu la diferite mânăstiri din Italia. Scăpată cu desăvârșire de acest jug, studiă matematicele și filozofia, călători prin Elveția și Germania de sud. Intoarsă la Milan, învățà pictura cu Appiani, care îi și făcù portretul (2), Se mută, în sfârșit, la Roma, la 11 Oct. 1810, scrie Souvestre, deși Asachi afirmă a o fi întâlnit încă din 1809 (3).

La Roma se făcù repede cunoscută; mama ei deschisese un salon în care veneau mai ales artiști, ca de pildă pictorul Keck și marele sculptor Canova. In această

(1) p. 128 „Bianca l'ho veduto la prima volta nel magazino Moscaldini sulla piazza di Spagna, ove ella comparava degli articoli di pitura 1809". In citații păstrăm toate greșelile scriitorului...

Această carte e intitulată **„Blanche-Milési-Mojon,** *Notice biographique*" par M. Emile Souvestre, Paris, 1854, p. 129.

(2) Păstrat apoi în colecția lui Asachi; reprodus în articolul d-rului C. I. Istrati. Aceste notițe le luăm, de altminteri, din interesantul articol al acestuia.

(3) O notă manuscrisă de pe *Notice biographique* zice: „Depuis 1809 jusqu'à 1812 j'ai composé en italien une série de vers adressés à M-elle Bianca, intitulés la Leucaïde — Bianca." G. Asachy.

Tot așa pe p. 3 din *Amori* găsim următoarea notiță: „Questo libro illustrato dai disegni, mi fu offerto da Signora Bianca Milesi, che fu la mia Musa ed il primo Amor". Roma 1809. Alviro.

epocă o întâlni şi Asachi, după cum ne-o spune singur într'o notă scrisă pe cartea lui Souvestre:

„A cette époque se trouvait à Rome G, Asachi, pour y faire des études archéologiques; en s'occupant aussi de la peinture, il a eu l'occasion de voir M-elle Bianca chez Mich. Keck. La conformité des principes et d'occupation établi entre ces deux élèves une liaison, qui maigré la séparation a duré 35 années, pleines de manifestations d'estime et d'admiration réciproque".

Şi apoi adaogă:

„Pendant ce temps je dessiné dans les ateliers de Canova d'après des statues et à côté de Blanche qui m' inspirait le sentiment des beaux Arts et celui de l'Amour..." (1)

Reţinem din aceste însemnări mai ales faptul petrecerii lui Asachi prin atelierele lui Keck şi Canova; mai reţinem şi sentimentul nobil şi trainic ce s'a născut în inima scriitorului pentru această minunată femeie, a cărei înrâurire binefăcătoare nu se poate tăgădui. Pretutindeni Asachi recunoaşte că Bianca i-a trezit nu numai simţiminte poetice, dar i-a insuflat şi dragostea de ţară şi de neam. Abia acum a devenit el un daco-român conştient de chemarea lui; prin Bianca, s'a îndemnat şi la încercări poetice în limba românească, pe care dealtminteri nu o stăpânia încă în toate tainele ei. Pe cartea *Amori* dăruită de Bianca, Asache a scris cu mâna lui: „Dono prezioso della mia adorata Musa Leuca la quale mi inspirò dei sentimenti nobili e l'estro poetico nei mei componimenti e poi quei Romano-Dacico!" (2).

(1) p. 28. Această carte îi fusese trimisă de fiica sa Ermiona, după cum reiese din însemnarea de pe inveliş „Reçu la 7|19 Déc. 1854 de la part d'Hermione". Pe Ermiona, Bianca o cunoscuse la Paris, unde se măritase cu doctorul Mojon. In casa ei. Ermiona întâlni pe Edgard Quinet cu care se şi mărită. Aceasta reese dintr'o notiţă manuscrisă a bătrânului Asachi la sfârşitul volumului *Amori* [reprodusă de d-rul C. I. Istrati, *art. cit.*, p. 197).

(2) In privinţa acestei cărţi ne aduce multe amănunte studiul d-rului C. I. Istrati în care se reproduc cele 17 tablouri zugrăvite de Bianca şi se dau şi versurile din josul fiecărui tablou.

Tot în acest volum, spre sfârşit, se mai găseşte un sonet italian al lui Asachi pentru Bianca, făcut cu prilejul unei excursii în împrejurimile Romei (11 Iunie 1811), cu însemnarea că acest sonet fusese dat Biancăi în zorii zilei, împreună cu un coş de urdă. (1)

Celelalte poezii — mai ales sonete — în care îşi cântă Asachi iubirea lui către „nesupusa Leuca", le-a pubiicat însuşi poetul în ediţia din 1854, atât în italieneşte cât şi în traducere versificată în limba română.

In vremea aceasta, în 1812, Napoleon întreprindeà marea lui expediţie împotriva Rusiei. Generalul Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, pe care Asachi îl cunoscuse prin mijlocirea Biancăi, îi destăinui planurile marelui împărat de a restatornici vechiul regat liber al Daciei, sfătuindu-l să se întoarcă în Moldova, unde îl aşteptau lucruri măreţe.

Doctorul C. I. Istrati a reuşit în interesantul lui studiu să reconstituiască, în parte, şi intinerarul întoarcerei în ţară a scriitorului.

Plecând din Roma la 22 Iunie 1812, se duse la Milano, unde cunoscù pe poetul Mont, cu care vizită la Venzago, pe mama neuitatei lui Leuca (2). Trecù apoi prin Verona (3) şi Veneţia, unde se îmbarcă spre a merge la Constantinopol şi apoi la Galaţi, după cum s'ar putea bănui şi dintr'un vers din *Profeţia* (*Il Vaticinio*):

Dar pe când în luntrea-uşoară brăzda-voi marea Euxină.

---

(1) Istrati, *art. cit.*, p. 208 se reproduce sonetul.

(2) După cum reiese dintr'o notiţă manuscrisă a lui Asachi pe p. 26 din cartea lui Souvestre. *Notice biographique*: „C'est ici, qu'en compagnie du poète Monti en 1812 que j'ai rendu une visite à la mère de l'adorée Leuca".

(3) Aici cumpără poeziile lui Petrarca, ce se află azi în biblioteca d-rului Istrati. Are însemnarea „Giorgio Asaky 1812, comparte a Verona". Era prin luna lui August.

O aflăm însă cu siguranță din poezia *Viitorul* (scrisă la Roma, 1812), care e uitată cu desăvârșire azi, de oarece nu se află în nici-o ediție a poeziilor lui Asachi. Ea e publicată în *Calendarul pentru români* pe 1870 (deci după moartea lui Asachi):

Pe aripele fantasiei mă înalț amu spre stele
Las pământul și a lui urbe, nici mai mult rămân în ele,
Ca o pasere biformă în noean nemărginit,
Mai pre sus decât invidia, eu de Muzele nutrit
N'oi muri, nici voi trece a lui Stix undele amare,
Iacă, iacă de pe umeri amu aripa'm răsare
Și ca pasere albie, decât Icar mai ușor,
Adria, a Ioniei Mare, Arhipelag și Bosfor
Trec, și-n sborul meu veni-voi în a Daciei câmpie
Care așteaptă un restorator dintre fii săi să'nvie,
Deci speranța nu o perdeți, o voi juni plini d'ardor,
Că suspinul se preface în un cânt triumfător
Și în loc de frunza cipresă să încingeți juna frunte
Cu laurul a nemuririei care crește 'n sacrul munte.

Din această poezie nu numai că putem cunoaște itinerarul lui Asachi, dar mai vedem că el se întoarce în Moldova increzător în menirea ce-l așteptă în patrie. Ținta activității lui viitoare erà hotărîtă.

Cu privire la Bianca Milesi, amintim că nu putem ști dacă a urmat o corespondență între cei doi îndrăgostiți. Mai toate hârtiile ca și manuscrisele și cărțile lui Asachi au pierit în focul din 19 Iulie 1827. In hârtiile de mai târziu nu aflăm nici o scrisoare a Biancăi. Aceasta nu înseamnă însă că Asachi ar fi uitat-o.

Din potrivă, avem toate dovezile că dragostea și veneração lui Asachi pentru Bianca au stăruit până la cea din urmă suflare a lui. Astfel, de pildă, în poeziile *„Către A... P... carele se înturnă din Moldova în Italia, a sa Patrie“*, *Către zugrav*, *Alvir către a sa miniatură*, o cântă cu siguranță (1).

(1) In ediția din 1854, partea II, 48.

Când află vestea morţei iubitei lui, Asachi îi încadră portretul făcut de Appiani, scriind de o parte şi de alta, în româneşte şi în italieneşte un sonet *„Consecretu memoriei de Leufca, născută Bianca Milesi, moartă în Paris, 1849* (1). Tot astfel pe cea din urmă pagină a volumului *Amori*, Asachi îşi copie sonetul italian cu următorul adaos: *„Sacro alla memoria di Leuca nata Milesi Mojon, morta a Parigi, gli 8 Giugno 1849, cioe 37 anni della nostra separazione.“* Iar trei ani înaintea morţei sale, în 1866, Asachi adaugă lângă însemnarea din 1812, prin care spuneà că Bianca Milesi i-a dat volumul *Amori*, următoarele rânduri:

„Doresc ca familia mea şi urmaşii să păstreze ăst dar al nobilei mele amice spre imitarea sentimentelor mele, care m'au tras din vulgul compatrioţilor.

„Drept care doresc ca astă carte să rămâe spre model în familie, suvenir că amorul care naşte din virtute este nemuritoriu.“ *Iassy, 1866.*

Chiar în anul morţii sale, în *Calendarul pentru Români* pe 1869, Asachi publică articolul *„Musa unui Moldo-Român,“* ultim omagiu adus Biancăi, cu un portret al ei, desenat de colonelul Alexandru Asachi, după un original făcut de însăşi Bianca.

Tot astfel, la 10 Mai 1869, bătrânul Asachi scrie pe volumul *Notice biographique* o poezie în italieneşte şi

(1) Credem nimerit de a da în notă câteva ştiri despre Bianca Milesi, după plecarea lui Asachi din Italia. Ştirile sunt luate din biografia lui Emile Souvestre (rezumată de d-rul C. I. Istrati); dăm dealtminteri, aci numai esenţialul.

Bianca Milesi, călători mult în Italia şi în străinătate; la Genova ea cunoscu pe doctorul francez Mojon, cu care se mărită la 24 Ianuarie 1825, având doi copii cărora îşi consacră viaţa şi activitatea literară. Publică astfel o metodă de citit; apoi cele dintâi lecturi pentru copii, traduse *Imnuri în proză* de miss Barband, *Avis mamelor*, din englezeşte, şi întâia serie din *Educaţa familiară* de miss Edgworth. In 1833 se mută la Paris unde muri de holeră la 4 Iunie 1849; două ore după aceia se stinse şi soţul ei, răpus de aceiaş boală.

românește cu titlul „*De ziua nașterii (10 Maiu) a Biancăi*, pe care o reproduce d-rul Istrati:

Etern trăiește gândul acelei binefăcătoare
Stele de mine adorată;
Care m-a călăuzit în tinerețe fără pericol
Printre stâncele râului plin de păcate;
Căci în aceea zi, ziua de zece Maiu, răsări prima
Raza a vieții sale.
Sfântă și vie în mintea mea ziua aceia
Va trăi ca întâia iubire (1).

---

(1) Pe lângă aceste știri mai putem aminti în treacăt că la Roma Asachi a stat (cel puțin câtvă timp) la lucrătorul de mosaic Piconi, și că înainte de a cunoaște pe Bianca, fusese îndrăgostit de Teresina, cumnata lui Piconi. (Aceasta o știm după o însemnare făcută de Asachi (mult mai târziu) pe un caețel [ms. 3075]. Iată acea însemnare:

Una sventura in campagna din Roma 1807.

„D. Piconi, lucrător de mosaic la care locuiam în strada Condotti și de a căruia cumnată Teresina eram înamorat, m-a îndemnat să mergem la vânat, cu o seneață de dubla țeve înarmat și traista plină de cărți și am pornit pe jos. Ajungând la locul menit, compagnionul meu începù a căutà vânat, iar eu mă așezai sub un arbore spre a ceti. Spre a nu mă înturnà acasă fără a fi tras un foc, m'am înaintat, când dintre plantele cele îndesite, sări un mare șearpe asupra mea, frica îmi îndoi genunchii în cât eram să cad, iar săneața o scăpai din mână și eu fugiu pe un arbore; după vreo 10 minute recăpătând curagiul, m'am destins spre a luà arma, care erà încărcată și rușinat de spaimă căutam pe șarpele carele l'am găsit rostogolit în iarbă, dădui foc și-l străbătusem, încât în trei bucăți să ridicà și iar cădeà la pământ. După ce nu mai da semne de vieață am adus vânatul la compagnonul meu care aveà traista lui plină de prepelițe. *Nota bene.* Teresina, cumnata lui Piconi, erà o demoazelă foarte frumoasă cu păr de aur, semănà cu Aurora, iar soră-sa o cantatrice celebră care da lecții Prințesei Ruspoli, în a cărei societate ca un forestiere fui introdus."

Tot aici în notă mai amintim că Asachi a urmat la Roma cu abatele Tarengi un curs de „artă poetică." Iată în adevăr o însemnare a lui Asachi făcută în 1867: „1809. Abate Tarengi di Roma mio professore in arte poetica mi recitò il seguente sonetto..." Urmează sonetul.

Asachi a revenit adese din fuga condeiului asupra epocei în care se află la Roma, povestind unele amintiri interesante cu privire la viața lui.

Astfel într'un foileton intitulat *Tânterimea dela Roma* din 1841 (1), istorisește o întâmplare căreia îi dă un caracter personal: eu mă aflam atuncea la Roma, în vârsta de 20" — vârstă la care, în adevăr, Asachi erà la Roma. Scriitorul povestește că'și dăduse întâlnire cu iubita lui, Angelina, în țintirim, la ora 10 seara. Ajuns cel întâiu în țintirim, o fantomă îi ieși în cale, dispărând repede. Sosind și Angelina, fantoma se arătà iarăși. Luându-se după ea, dădù peste „Achila, prieten bun, carele cunoșteà amorul meu cu Angelina și umblà să mă întoarcă dela ea." Cei doi prieteni se bătură în duel, și povestitorul fu rănit. Când se vindecà, Angelina erà cu Achila... Nu putem însă hotărî care e realitatea și care ficțiunea din această povestire a lui Asachi, ce pare mai mult o nuvelă.

Un alt foileton *„Un portar"* (2) îmbracă același caracter al amintirii personale: „pe când mă aflam în politia nemuritoare, o treabă destul de însemnată m'a fost silit a vizità arhivele bisericei Sf. Petru." Povestitorul zugrăvește apoi tipul unui portar din Vatican, în vârsta de 65 de ani, foarte mulțumit de soarta sa, care își schimbà hainele la 25 de ani odată, și care nu ieșise niciodată în viața lui din San-Pietrino.

Nu știu dacă tot lui Asachi trebuie atribuite și foiletoanele *Suvenire din Italia*, în care povestitorul istorisește o călătorie la *Monte di Fo* (3). Oricum, autorul e un Moldovean: „Noi am plătit fără a-i face vre-o observație, dar totodată ca corbul din fabulă, ne hotărîsem cam târziu a ne coborî singuri din trăsură în vii-

(1) *Albina*, No. 68 din 12 August 1841, p. 265. Nu e iscălit.
(2) *Albina*, No. 69 din 31 August 1941, p. 269.
(3) *Albina*, No. 46, 13 Iunie 1843, p. 181, și 17 Ianuarie, p. 185. Au însă data jos 1840.

torime şi a ne sui scările tractirurilor fără ajutor, de vroiam a ajunge la Moldova cu obraz curat."

Mai interesant e foiletonul *„Bănuţul lui Ştefan cel Mare V. V.*, din biografia unui Român *contimporan"* (1), în care Asachi povesteşte cum în August 1804 (de fapt el plecase la Viena la 16 Iulie 1805) se duse cu taică-său de vizită ruinele cetăţii Neamţului. Aici găsiră un sihastru de 80 de ani ce le făcù istoricul cetăţii, şi dădù tânărului Asachi un bănuţ de argint, zicându-i: „Domnul acestei cetăţi, Ştefan Vodă, se pomeneşte astăzi numai prin biserici, dar dacă acest bănuţ, ce l'am găsit aici şi peretele ce vă înconjură, ar aveà limba s'ar umpleà lumea de istoria minunată precum au fost faptele acestui Domn. Poartă-l, fătul meu, precum îl purtai eu, îndelungat şi ferice „adu-ţi aminte pururi de locul şi de ziua de astăzi."

Asachi porni apoi la Roma şi „invitat de bănuţul lui Ştefan V.V. se îndeletnici cu cercetarea documentelor istorice a Moldovei" La 1810, el descoperì în biblioteca Vaticanului manuscrisul Istoriei imperiului Otoman de Cantemir, tradus în limba engleză, în care găsì şi episodul lui Ştefan dinaintea cetăţei Neamţ, Asachi îşi propuse să fixeze acest moment într'un tablou, încredinţând execuţia pictorului Giani, care îl făcù şi în mic şi în mărime naturală. Generalul Miolis, guvernatorul Romei, ademenit de tablou, îl cumpără, trimiţindu-l în Franţa. Schiţa rămase lui Asachi, devenind modelul litografiei executate la Iaşi 1833.

Tot cu privire la Roma sub ocupaţia franceză mai găsim pe ici pe colo oare care amănunte, ca de pildă în articolul *Roma* din 1861, în care Asachi povesteşte răpirea papei Piu al VII de către soldaţii francezi: „Palatul Quirinal fu îndată transformat în rezidenţie imperială, emblemele şi cheile Sfântului Petru se înlocuise de vulturul Napoleonean şi de bombele artileriei,

(1) No. 100 din 20 Decemvrie 1845, p. 397.

şi chiar Paraclisul Papei prefăcut în sală de bal în care şi eu am dantat un ecosez cu demoazela Dejerando, frumoasa fiică a guvernatorului civil de Roma."

Să ne întoarcem acum la momentele mai însemnate ale vieţii lui Asachi, după sosirea lui la Iaşi, la 30 August 1812 (1).

Aici domnia Scarlat Callimachi. Napoleon fusese înfrânt şi toate visurile unei Dacii redivive fuseseră spulberate. Basarabia chiar fu smulsă din tulpina Moldovei. In mijlocul ruinelor patriei, în mijlocul atâtor Fanarioţi, Asachi se văzù:

Strein şi fără vază în propria sa ţară.

La început, el primì o slujbă la departamentul afacerilor streine (2); puţin apoi începù acea minunată luptă pentru propăşirea culturală a Moldovei, pentru şcoala şi limba naţională, care avea să ţină ani îndelungaţi până la biruinţa finală şi care aveà să fie podoaba cea mai curată a reputaţiei lui. Aici, în această schiţă biografică, nu vom da decât datele mai însemnate, lăsând amănuntele, foarte bogate de altminteri, pentru capitolele, în care îi vom desfăşură activitatea atât de felurită.

Cea dintâi biruinţă a lui Asachi, pe terenul cultural, a fost anaforaua lui Callimachi din 15 Noemvrie 1813, prin care se întemeiază un clas de inginerie şi de hotărnicie în limba română, alipit pe lângă şcoala grecească, zisă „domnească." Astfel, în 1814, Asachi „paradosì" în limba română un curs de matematică teoretică şi apli-

(1) Amintim că in acest capitol biografic nu dăm decât şiragul faptelor lui Asachi fără a intrà in cercetarea lor—ceeace vom face in capitolele următoare.

(2) O ştim după o insemnare pe un caeţel [ms 3075]. „Tornato a Iassy 30 Agosto 1812; impiegato come Riferendario al departamente degli affari esteri sotto Principe Carlo Callimac. Febr. 1813".

cafie practică de geodezie şi de arhitectură, de pe urma căruia, la 1819, aveà să iasă un număr de ingineri hotarnici.

Tot lui Asachi i se datoreşte cea dintâi reprezentaţie de teatru în româneşte. Elevii dela şcoala domnească sau dela pensioane aveau obiceiul să joace piese în greceşte sau franţuzeşte; pe la sfârşitul anului 1816 Hatmanul Costachi Ghica strânse acasă la dânsul câţivà copii din elita ieşeană, printre care erau şi Elena Şubin, născută Ghica, Agripina Sturza, Leon Iacovachi, spre a jucà la 27 Dec. 1815 traducerea lui Asachi *„Mirtil şi Chloe"* după Gessner şi Florian (1).

Prin 1820, Gheorghe Asachi, în calitate de referendar al şcoalelor, fu însărcinat cu reorganizarea seminarului dela Socola, întemeiat încă din 1803. In acest scop plecă în Transilvania, la Braşov, Cluj şi Blaj, de unde, după o şedere de vreo şase luni, aduse pe Vasile Pop, Vasile Fabian, Ion Manfi şi Ion Costea. Din nefericire însă revoluţia din 1821 nu întârzie să isbucnească, zădărnicind orice progres.

Pe timpul nenorocirilor din acest an ştim că Leon Asachi se adăposti mai întâiu în Bucovina şi apoi în Basarabia, după cum reiese dintr'o însemnare de pe ediţia fabulelor lui La Fontaine din 1745. Avem mai întâiu: „Souvenir d'Annika Philippesco, 1821" şi mai jos scris de mâna lui Asachi „Offert à Mr. G. Asaky, pendant l'émigration en Bessarabie".

Intors din Iaşi, abià avù timpul să se bucure de restaurarea domniilor pământene, publicând în Oct. 1822 poezia *„La Moldoveni, la restatornicirea domniilor pământene"* (2) şi plecă la 30 Noemvrie 1822, în calitate de agent diplomatic al lui Ion Sandu Sturza, în capitala Habsburgilor.

---

(1) T. T. Burada în *Arhiva* din Iaşi pe 1905; *Uricarul*, XVI, p. 426, N. Iorga, *Ist. lit. rom.* veac. XIX. v. I, p. 21, Urechia, *op. cit.* I. 116.

(2) Dr. C. I. Istrati, *art. cit.* p. 239.

Cinci ani stătù Asachi la Viena, şi pentru biografia lui sunt cinci ani de întuneric. Ce-a făcut la Viena? Unde sunt urmele activităţii lui? Stim prea puţine lucruri (1).

Nici chiar el, atât de darnic fie în notiţe biografice, fie în însemnări personale pe caeţele, nu ne-a lăsat nimic asupra acestei epoce. In ce stă activitatea lui de agent diplomatic? De ce nu ne-a rămas măcar corespondenţa oficială? Pentru ce şi-a întrerupt activitatea lui culturală aşà de frumos începută, — tocmai când erà în măsură să-i dea un avânt mai puternic?

In răstimpul şederii la Viena cade, probabil, şi căsătoria lui, învăluită, de altminteri, de multă umbră.

Se ştie că nevasta lui Asachi a fost pianista Elena Tayber care, născută la Viena 30 Oct. 1789, a murit la adânci bătrâneţe, respectată de toţi, în 1877. Cine erà această

---

(1) In hârtiile bancherului Pop, publicate în parte de d-l Iorga (*An. Acad. Sect. lit.* XXVIII, p. 261) găsim următoarea scrisoare a lui Asachi.

Vienne 5/17 Avril 1826.

Profitant de quelques moments de loisir j'avais lithographié l'année passée le portrait de l'empereur Alexandre, en le destinant pour mes compatriotes, au moment où la pacification serait venue combler nos voeux. La mort était plus prompte que moi: mais ce portrait est devenu plus intéressant. C'est pourquoi je prends la liberté de vous en offrir trois exemplaires que je vous prie d'agréer comme un petit souvenir..."

Despre acest portret litografiat al lui Alecsandru, nu mai ştim altcevà nimic. Ţarul murise la 1 Dec. 1825.

Tot din epoca şederii lui Asachi la Viena datează şi scrisoarea Vornicului Beldiman către Asachi, publicată în V. A. Urechia (*Ist. şcoal.* IV. p. 227) asupra căreia vom reveni într'un alt capitol.

In 1825, murind Lazăr Asachi, fiul său compuse la Viena cunoscuta lui elegie *La moartea părintelui meu*, asupra căreia ne-am mai oprit.

Şi ca aceasta am terminat toate amănuntele ce se cunosc până astăzi privitor la şederea scriitorului în capitala Habsburgilor.

Elena Tayber (nu Teuber?) şi când s'a căsătorit cu Asachi — sunt întrebări ceva mai grele.

Iată ce ne spune în această privinţă paharnicul Constantin Sion:

„Cel mai mare (Gheorghe Asachi) s'a însurat cu o nemţoaică ce erà spălătoriţă la domniţa Marghioala Calimach, mama lui Mihai-Vodă Sturza, cu care au şi fost făcut pe feciorul ce îl are Asachi, Roşu ca şi Mihai-Vodă.

Nu ne oprim asupra insinuărilor veninosului paharnic, deşi e fapt sigur că Dumitru Asachi era numai un fiu adoptiv al lui Asachi.

După biografia însă alcătuită de d. T. T. Burada (1), Elena Tayber s'a născut la Viena. 30 Oct. 1789. Tatăl său, care fusese profesor şi compositor al capelei împăratului Francisc I., îi dăduse o aleasă educaţie muzicală, la Dresda şi la Viena. Vornicul Mihai Sturza o aduse ca guvernantă la copii. Aici o cunoscù Asachi şi o luă de nevastă la 1817.

Am avut prilejul să amintin de certificatul dat de Mitropolitul Veniamin lui Gheorghe cum că nu e căsătorit. „Atâta în vremea ce au umblat prin străine ţări, spre câştigarea învăţăturilor sale, scrie Mitropolitul, cum şi după ce s'au înturnat iarăşi în patria sa şi au locuit aicea, în oraşul Iaşii, deapururea întru bună cuviinţă petrecând, până la 1 Noemvrie 1823, când au mers de aicea la Viena, au fost necăsătorit şi întru holteie, cum şi după a sa purcedere, şi până astăzi neauzind prin nici un chip că s'ar aflà însoţit, îi dăm această adeverinţă, încredinţată cu iscălitura şi pecetea Mitropoliei noastre" (2),

Acest curios certificat e datat din 28 Maiu 1826. Cum rămâne cu însurarea lui Asachi la 1817? Şi cu toate aceste copii lui Asachi sunt născuţi înainte de 1826. Aşà,

(1) *Schiţă biografică*: *Elena Asachi* în *Conv. lit.* XXI, p. 638.
(2) Hurmuzachi, X, p. 598.

de pildă, Hermiona e născută la 1823. Apoi, ce nevoie avea Asachi să dovedească că uu e însurat în 1826? Iată câteva întrebări la care nimeni n'a răspuns până acum. Sunt, desigur, unele lucruri pe care nu le putem dovedi. Putem avea însă presupuneri.

Pedeoparte, certificatul Mitropolitului Veniamin e în traducere germană cu viza cancelarului agenţiei austriace din Iaşi. von Liehmann, şi a agentului însuşi, Lippa; iar pe de altă parte, ştim că în 1826 Asachi se afla la Viena, unde avea nevoe de acest certificat. Nu putem pune deci căsătoria lui cu Elena Tayber decât spre sfârşitul anului 1826 sau în 1827, dar, pe cât putem bănui, căsătoria era numai o legitimare a unei legături mult mai vechi, poate din 1817. Copii sunt născuţi înainte de legitimare. Numai în chipul acesta ne putem lămuri taina certificatului lui Veniamin, care ar părea că tăgăduieşte adevărul (1).

Intoarcerea lui Asachi în ţară trebue să cadă la începutul anului 1827. Ştim că prin Iulie se afla în Iaşi, locuind la Şcoala domnească. Marele incendiu ce se abătu asupra oraşului distruse şi locuinţa lui Asachi, cu toate ostenelile lui de până atunci. Se pare că au pierit în flacări traducerile tragediilor *Alzira* şi *Saul*, o tragedie originală *Mihaiu-Vodă Viteazul*, o istorie a împărăţiei Romei, versuri lirice, un curs de matematică, şi o culegere de fabule (2).

In toamnă, prin ofisul dela 20 Sept. 1827, Ioan Sandu Sturza ridică pe comisul Gheorghe Asachi la rangul de vel Agă (3). Inaintarea aceasta e cu atât mai preţioasă, cu cât se face nu numai pe temeiul străduinţelor lui Asachi pe terenul cultural ci şi pentru serviciile aduse ca agent

(1) Asupra părţii de conlucrare a Elenei Asachi cu bărbatul ei, mai ales pe terenul muzical, vom stărui la locul potrivit.
(2) *Curierul românesc*, No. 31 din 26, 7 Iulie 1829, corespondenţă din Iaşi datată din 4 Iulie.
(3) *Uricarul*, VII, p. 96.

diplomatic la Viena şi chiar pentru vrednicia tatălui său... „şi apol îndelung s'au întrebuinţat la prea înalta curte a Austriei în interesurile Statului, unde cu râvnă, credinţă şi bunele sale purtări slujindu-ne, au câştigat a noastră domnească mulţumire şi ale strălucitelor persoane pe lângă care se află încredinţat, şi la orice împrejurare s'au sârguit de a se cinsti numele neamului, iar pe lângă acestea de mulţumire vrednice dreptăţi, cunoscute fiind nouă şi slujbele însemnate şi indelungate, ce cu zel credincios şi necurmat au adus pământului Moldovei şi părintele dumisale".

In 1828 se întâmplă marele eveniment al „restaurărei şcoalelor naţionale", la care a contribuit atât de mult şi Asachi. Partea aceasta va aveà însă desvoltarea cuvenită în capitolul special ce se va ocupà cu chestia şcoalelor. Cu acest prilej a scris el şi poezia *Restaurareà şcoalelor naţionale în Moldova la 1828.*

Anul 1829 văzù cel dintâlu ziar moldovenesc, *Albina Românească.* Memoriul lui Asachi către Minciaky e datat încă din Fevruarie 1820; prin el se cerea învoirea pentru apariţia unui ziar, de două ori pe săptămână, învestit cu un caracter aproape oficial (1). Aprobarea întârzie până la 7 Aprilie, fiind însoţită bine înţeles cu sfaturi de moderaţie. „Je crois cependant devoir vous engager à y observer toujours la plus grande vénération envers la religion, le respect dû au gouvernement, et à ne vous écarter jamais de la plus stricte observation des lois, concernant les moeurs et la décence (2)".

Cel dintâiu număr ieşì la 1 Iunie 1829; *Curierul românesc* nu apăruse decât la 10 Aprilie — fiind prin urmare mai bătrân decât *Albina* cu o lună jumătate. După cum vom vedeà însă aiurea, chiar din „*Albina*" apăruseră câtevà numere de încercare înainte de 1 Iunie.

---

(1) *Uricarul*, VIII, p. 103 Asachi iscăleşte acest memoriu ca jude în Departamentul Afacerilor străine.
(2) *Uricarul*, VIII, p. 105.

în ele ni se dau prospecte ale ziarului şi ştiri de pe câmpul de luptă.

Tot în acest an, întocmindu-se comitetul pentru redactarea *Regulamentului organic*, Asachi fu numit ca secretar al delegaţiei moldoveneşti. In acest comitet se aflau patru boieri din partea Moldovei: Vornicui M. Sturza, Cantacuzino Paşcanu (numiţi de guvern) şi vornicul C. Conachi şi vistierul G. Catargi (aleşi de divan), şi alţi patru boeri munteni: Şt. Bălăceanu şi Grigore Băleanu (aleşi) şi G. Filipescu şi Villara (numiţi). Secretarul delegaţiei muntene fu ales Ştirbey. Preşedintele întregului comitet eră Minciaki.

Asachi pleacă la Bucureşti la 19 Iulie (1).

Prin Fevruarie 1830, vedem că vornicul Conachi, cerând concediu din pricină de boală, recomandă în locu-i pe Asachi „au quel j'ai communiqué mon opinion concernant les points sur lesquels je n'ai pas été d'accord avec mes honorables collègues".

De fapt însă Conachi rămase la postul lui. Asachi nu se întoarse la Iaşi decât la 7 Aprilie 1830 împreună cu M. Sturza şi Iordache Catargiu.

Abia ajuns în Iaşi se şi ocupă cu mersul învăţământului, după cum vom vedeà mai pe urmă.

Şederea lui nu fu însă de lungă durată. La 13 Maiu, Asachi, împreună cu M. Sturza şi cu Villara din partea Munteniei, plecă la Petersburg, pentru a supune împăratului proectul *Regulamentului organic* (2).

Aici Asachi aveà să rămână până în Noemvrie; la 21

---

(1) *Albina* din 4 Iulie 1829; Invitarea lui Mircovici către Asachi de a plecà odată cu Conachi la Bucureşti în *Uricarul*, VIII, p. 115. Un jurnal al acestei comisii (15 Ianuarie 1830) în *Uricarul*, VIII, p. 112.

(2) In *Uricarul*, VIII, p. 117 e ordinul din 19 Aprilie 1830, al lui T. Mircovici către Asachi de a plecà la Petersburg, unde să ajungă la 15 Iunie; la 29 Aprille Mircovici invită din nou pe Asachi să prezinte lui Minciaky rectificările introduse în proiectul de Regulament organic.

el erà la Iaşi (1). Dealtminteri, îşi publică în „*Albina românească*" impresiile călătoriei sale în capitala Ţărilor (2). Ca răsplată pentru serviciile aduse, el fu decorat de Impăratul Rusiei cu Sf. Vladimir cl. IV (3).

Cu prilejul plecării lui Kisselef, i se dădu o reprezentaţie de teatru organizată de Aga G. Asachi. Piesa jucată se întitulà *Serbarea păstorilor moldoveni*, cu cântece şi dans. Reprezentaţia avù succes, fără însă ca Kisselef să fi fost de faţă. Asupra ei vom mai reveni (4).

Prin hotărârea din 27 Iunie 1834. Asachi e însărcinat de către sfatul obştesc cu „generalnica inspecţie" a solemnităţilor pentru primirea lui Mihai-Vodă Sturza la Galaţi. Interesante sunt în această privinţă amintirile lui T. Codrescu, care în acel timp erà elev la şcoala primară din Galaţi, înfiinţată de Toma Giuşcă: „Din ordin s'au făcut la 120 şcolari cămeşi şi pantaloni de hasa, încinşi cu o cordea albastră, după modelul arcaşilor din tabloul lui *Ştefan Vodă* dinaintea cetăţii Neamţu; eu aveam o lentă mare albastră cu o stea de argint" (5).

In astă singură măsură am puteà recunoaşte pe Asachi întreg.

Prin Iulie 1834 vedem pe Minciaky cerând lui Mihaii Sturza să trimeată la Bucureşti pe Asachi în vederea contopirii *Regulamentului* într'un singur corp. „Il faudrait m'envoyer ici Assaky ou toute autre personne que V. A. voudra charger de la direction de cette besogne afin que je puisse m'expliquer avec lui sur la manière et les

(1) V. A. Urechia. *Ist. şcoal*, I. p. 148.
(2) *Albina*, 1830, p. 315, 337, 345, 356, 371, 383, 399, 402, 413.
(3) *Albina*, No. 100 din 25 Dec. 1830, p. 437. De altminteri au fost decoraţi şi M. Sturza, Const. Conachi, C. Cantacuzino.
(4) *Albina*, 12 Aprilie 1834, p. 138; Urechia, *op. cit* I, p. 259.
(5) *Uricarul*, VIII, p. 181. Se dă întregul program de primire şi apoi de întronare, iscălit de Todiraşcu Balş, Neculai Balş, G. Asachi, V. Beldiman, Alecu Cantacuzino.

points qu'il s'agit de faire entrer dans le texte définitif" (1).

Nu ştim însă dacă Asachi a fost la Bucureşti. E totuşi probabil (2).

Nu ne oprim aici asupra activităţii desfăşurate de Asachi pentru propăşirea şcoalelor dela Trei-Ierarhi nici asupra părţii ce i se cuvine în creaţia *Academiei Mihăiţene*, a cărei inaugurare avu loc la 16 Iunie 1835. Cu acest prilej Asachi rosti o cuvântare plină de însufleţire (3).

Prin 1837 Asachi se ocupă cu întemeierea unei societăţi filarmonice, cum se află la Bucureşti, şi cu deschiderea unui Teatru naţional. *Albina* din 14 Februarie vesteşte apropiata deschidere a stagiunii (3). Conservatorul pare a fi funcţionat mai dinainte, având ca directori pe vornicul St. Catargiu, Aga Asachi şi spătarul Vasile Alexandri. Cea dintâi reprezentaţie avù loc la 23 Fevruarie, cu piesa *Lapeirouse* a lui Kotzebue, prelucrată de Asachi şi însoţită de un prolog (4).

La 30 Aprilie se dădù a treia reprezentaţie cu drama

---

(1) *Hurmuzachi*, V. Supl. I, p. 62.

(2) Tot prin 1834 şi-a ridicat casa sa din strada Codrescu, pe frontespiciul căreia e scris *„Lucrul şi al meu repaos"*. Astăzi s'a instalat in ea *„Şcoala de menaj"*. In grădiniţă s'a păstrat încâ peatra ridicată fiicei sale, Eufrosina, moartă la 1848 de holeră. [*Uricarul*, IX, p. 114 nota şi N. Iorga, *Gheorghe Asachi ca tipograf şi editor*, *An. Acad. Rom.*, 1911-1912, p. 748].

Pentru a invedera spiritul de întreprindere al lui Asachi e vrednic de a aminti propunerea ce'o făcuse guvernului, împreună cu doctorul Sachelarie de a săpa puţuri arteziane.

Ni s'a păstrat adresa Marelui Postelnic N. Şuţu din 14 Mai 1834, prin care acesta cere dela Asachi mai multe desluşiri asupra preţului [*Uricarul*, XIX, p. 303].

(3) V. A. Urechia, *op. cit.* I. p. 289. Cuvântarea e dată *in-extenso*.

(4) *Albina*, No. 13 din 14 Febr.; V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 398. In privinţa unei neînţelegeri cu Furo, cf. *Uricarul*, IX. p. 28.

lui Asachi: *Petru Rareş*, întovărăşită de o *Idilă Moldovenească* cu cântece şi dansuri (1).

Tot în acest an Asachi fu desărcinat, vremelnic desigur, din directoratul şcoalelor, după cum reiese dintr'o adresă de recunoştinţă a „corposului profesorilor", datată din 1 Sept, 1837 (2).

In 1838 Asachi publică o *„Relaţie istorică asupra şcoalelor naţionale în Moldova dela a lor restatornicire* 1828—1838, *înfăţoşată în seansa generalnicului examen în 3 iulie 1838* (3).

La 27 Noemvrie, Conservatorul filarmonic reuşì să cânte *Norma* lui Bellini, în traducerea lui Asachi (4).

Alăuta românească, suplimentul literar al *Albinei*, apărută la 14 Martie 1837, e suprimată la 1 Sept. 1838 de M. Sturza din pricina unui articol asupra „wisthului", în care se făceà aluzie la Rusia (5).

La 2 Aprilie 1839, apărù *Foaia Sătească*, sub îngrijirea lui Asachi până la 7 Aprilie 1840, şi reluând-o apoi în 2 Iunie 1846 după ce trecuse sub direcţiile lui Kogălniceanu şi Rolla (6). Foaia aveà un caracter oficial şi se împărţià ca supliment la *Albina*, odată pe săptămână.

In 1840 Asachi scoase un fel de revistă săptămânală intitulată *„Icoana lumei"*. Cel dintâiu număr apărù la 29 Sept. 1840, dar n'avea să meargă mai departe de 28 Dec. 1841, pentru a fi reluată apoi la 1 Oct. 1845 până la 25 Sept. 1846.

---

(1) *Albina*, No. 34 din 2 Mai 1837. *Petru Rareş* se jucase şi la 8 April împreună cu *Contradanţul sau întunecimea de lună*, comedie în 2 acte prelucrată din nemţeşte de Asachi (*Albina*, No. 29 din 11 April 1837).

(2) *Uricarul*, IX, p. 29. E iscălită între alţii de Săulescu, Flechtenmacher, Peltechi, Samoil Botezatu. Despre acest document nu pomeneşte nimic V. A. Urechia.

(3) Reprodusă în *Uricarul*, IX, p. 169.

(4) V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 89.

(5) Hurmuzachi, IV, Suplem. I, p. 201.

(6) Urechia, *op. cit.*, II, p. 139.

In primăvara anului 1841, începù să funcţioneze fabrica de hârtie, pe care Asachi o înfiinţase la Petrodava, lângă oraşul Peatra. După cât se pare locul îi fusese dăruit încă din 1838 de M. Sturza. Lucrările pentru construirea localului fabricei, a caselor lui Asachi şi ale lucrătorilor, a unui canal de 320 m. tras din Bistriţa, fură conduse de fostul elev al lui Asachi dela şcoala de inginerie, Lascar Stavri (1). Fabrica fu pusă sub direcţia maestrului Mihalec de Hodocin: ea producea hârtie de băcănie, şi hârtie de scris, vânătă şi cenuşie. Lucrătorii abia erau în număr de 10. In 10 lunie 1842 vedem că Epitropia trimete o circulară către toate şcoalele din ţară obligându-le să nu întrebuinţeze decât hârtie din fabrica lui Asachi. Totuşi întreprinderea aceasta nu reuşi, neputând birui concurenţa străinătăţii. In 1854 Asachi închirie fabrica lui N. Vicol, dela care trecù la alţii, mai ales străini, până ce încetă să funcţioneze. Casele şi grădina lui Asachi sunt şi astăzi pustii.

După cum vom vedeà, chiar la sfârşitul acestui capitol, rolul lui Asachi ca factor cultural precumpănitor nu puteà decât să se sfârşească odată cu revoluţia dela 1848.

Om al Regulamentului organic, om de casă al lui Mihai Sturza, atât de supus poruncilor venite dela Petersburg, Asachi nu numai că nu luă parte la mişcarea din 1848, dar se simţi deodată înstrăinat în faţa unei situaţii noi pentru înfăptuirea căreia nu contribuise cu nimic. Nu-i mai rămâneà deci decât să se retragă din ocupaţiile ce aveà, înainte de a fi istovit de vârstă. Ceeace şi făcù.

---

(1) C. Gheorghiu, *Dicţionar geografic al Jud. Neamţ*, p. 297 Mai multe în N. Iorga, *Gheorghe Asachi ca tipograf şi editor* An. Acad. XXXIV. p. 748.

Asupra încercărilor lui Asachi de a vinde fabrica încă din 1849 unor capitalişti germani a se vedea interesanta lui corespondenţă cu bursierul Panaiteanu-Bardasar dela München publicată în revista *Arta română* III.

In adevăr, la 20 August 1849, Asachi demisionă din postul de Referendar al şcoalelor. Grigore Ghica, noul Domnitor, puse următoarea rezoluţie la 3 Septemvrie (1). „Dimisia dumisale Postelnicului Asachi, primindu-se şi luând în consideraţie vajnicele sale slujbe, făcute statului într'un şir de ani necurmaţi, în care vreme au şi stăruit neobosit, întru căutarea procesului a trei moşii câştigate şcoalelor, apoi găsim de cuviinţă a i se hărăzi o pensie pe viaţă de 8000 lei pe an, care i se vor slobozi dela 1 Ianuarie 1850.

Rezoluţia Domnitorului erà, de sigur, o măgulire pentru vanitatea lui Asachi, şi o dreaptă recunoaştere a meritelor lui, dar nu mai puţin puneà şi sfârşit unei lungi şi neobosite activităţi în folosul culturii moldoveneşti.

Curând după aceea, Postelnicul Asachi se retrase la pensie şi din slujba de arhivist al Statului, pe care o ocupà din 1831. Avem rescriptul domnitorului din 15 Decemvrie prin care acesta îi mulţumeşte pentru îndelungatele servicii aduse patriei în curs de 36 de ani, hărăzindu-i, „încă opt mii lei pe tot anul din casa pensiilor pe lângă acele opt mii ce primiţi din casa şcoalelor“ (2).

La 9 Ianuarie 1850, Asachi prefăcù ziarul *Albina românească* în *Gazeta de Moldavia*, lăsând numai foiletonului titlul de *Albina Românească*.

Tot în acest an împreună cu Vornicul C. Sturdza, Maiorul Kogălniceanu, Comisul A. Constantin şi Hristea Gheorghiu, Postelnicul G. Asachi fu numit într'o comisie însărcinată cu adunarea obiectelor de trimis la expoziţia din Londra (3).

Deşi retras la pensie, i se mai dădeà, fireşte, însărcinări de caracter cultural. Astfel, de pildă, în 1850, împreună cu Săulescu, şi cu alţi doi delegaţi ai coloniei

(1) *Uricarul*, XIX, p. 305.
(2) „ XIII, p. 378.
(3) „ VIII, p. 178.

armenești, fu numit într'o comisie pentru cercetarea abuzurilor și socotelilor urmate la școala armeană din capitală (1).

Altădată, în 1853, Asachi fu numit' într'o comisie pentru a cercetà și alege cărțile ce vor fi potrivite a se aplicà pe viitor în școalele publice și private."(1)

El stăruià a fi mai departe obiectul atenției tinerimii și mai ales a foștilor săi elevi. Mărturie e și poezia „La ziua onomastică" pe care i-o închină tânărul N. Voinov, la 22 Aprilie 1855 (2). Restatornicindu-se așezământul censurii din 18 Noemvrie 1848, Asachi împreună cu C. Negruzzi fu numit de caimacamul T. Balș în comitetul censurii prin decizia din 8 Septemvrie 1856 (3). Asachi își luă asupră-și *Steaua Dunării*, cărțile scolastice și piesele teatrale franceze sau italiene.

Asachi mai fu chemat tot de Caimacamul Toderiță Balș, în postul de director al departamentului cultului prin decizia din 15 Iulie 1856 (4).

In marea chestie a Unirii, bătrânul scriitor luă o atitudine fățișă împotriva spiritului timpului. Pe când Negruzzi se mulțumià să stea de o parte, Asachi se amestecă în luptă, punându-se în fruntea separatiștilor. Astfel, găsim, de pildă, numele lui amestecat printre iscăliturile funcționarilor separatiști, din josul petiției adresate comisarului turcesc, din 2|14 Maiu 1857. (5) Ca antiunionist se și alese deputat al Iașilor, la 15 Iulie 1857, cu 197 de voturi (6). Se știe că aceste alegeri au fost anulate.

Impotrivirea făcută Unirii nu-l împiedica totuș de a recunoaște apoi starea de fapt, compunând chiar în

(1) *Uricarul*, XIX, p. 307. Tot așa fu însărcinat cu facerea mărcei orașului Iași (*Uricarul*, IX, p. 105 și 271).
(2) *Uricarul*, IX, p. 113.
(3) „ IX, p. 108. Se dă și întâiul jurnal al censorilor.
(4) „ VIII, p. 171. *Acte*, III, p. 700.
(5) *Acte și Doc.* IV, p. 572.
(6) „ „ „ V, p. 262.

1862 o poezie intitulată „*Pentru prosperitatea Patrieî Române, odă dedicată Inalteî Adunări Elective a Principatelor române.*"

Vechiul separatist trăiă însă în Asachi. In mişcarea de stradă întâmplată la Iaşi, după detronarea lui Cuza, scriitorul trebuie să fi avut un amestec oarecare. Astfel numai ne lămurim ciudatul mandat din 14 Aprilie, prin care inculpatul Asachi e chemat în zîua de 15 Aprilie „pentru ca să fie ascultat asupra faptului de rebeliune dela 3 Aprilie sub care a căzut."

La alegerea Prinţului Carol, Asachi se alipi, fireşte, de noul guvern. El publică chiar pe o foaie volantă o poezie intitulată: „*National Hymne gewidmet seiner Hoheit Karl I Fürst von Rumänien.*"

Aceste neconsecvenţe politice au pricinuit poate înlăturarea lui Asachi ca membru fondator al Academiei, pe când alţii cu mai puţine merite nu fuseseră uitaţi.

In Septemvrie 1868 i se votă totuşi o recompensă naţională, pe care nu aveà s'o primească multă vreme, de oarece bătrânul apostol al culturii moldoveneşti se stinse la 12 Noemvrie 1869 (2). Două decenii după aceia — la 14 Octomvrie 1890 — statuia lui de marmoră

(1) *Uricarul*, IX. p. 111.

(2) E interesant de amintit că chiar în anul morţei se îngrijia de manuscrisele lui Budai Deleanu, după cum reiese dintr'o adresă a Ministrului Creţescu, din 22 Mai 1869 [*Uricarul*, IX, p. 115] prin care acesta îl înştiinţează, că nefiind fonduri, manuscrisele au fost depuse la Biblioteca centrală, Asachi se interesa de aceste manuscrise încă înainte de 1837 după cum reiese dintr'o scrisoare a lui Ludovic Lewandowski, din 14 Sept. 1837 (*Uricarul*, XIX, p. 491) prin care acesta îi enumera manuscrisele rămase. Abia în 1868, Asachi isbuti să hotărască pe Ministrul Gusti să cumpere cu 200 de galbeni aceste manuscrise. Adresa lui Gusti din 7 Aug. 1868 e în *Uricarul*, XIX, p. 311.

aveà să se ridice în Iaşi pentru înălţarea căruia luptase într'o lungă şi neobosită viaţă închinată binelui public (1).

* * *

Ne rămâne acum să încercăm o scurtă caracterizare a acestuĭ bărbat atât de însemnat pentru începuturile culturii noastre.

Ivirea lui Asachi a fost atât de binefăcătoare, răspunzând nevoilor timpului, încât am numi-o providenţială, dacă n'am şti că împrejurările fac pe oameni, îndreptându-le energiile în anumite direcţii necesare. Activitatea lui Asachi nu puteà fi altfel decât cum o cereau problemele vremii.

Tot aşà şi cu Eliade. De aici şi potrivirea dintre aceşti doi scriitori: împrejurări asemănătoare, oameni asemănători!

Într'o epocă de renaştere naţională, după lunga tiranie a unei domnii şi culturi streine, toate erau de înghebat din nou, în grabă. Se simţià nevoia unut om întreprinzător, a unei minţi agere şi multiple, bogată în resurse, în stare de a se îndreptà în mai multe direcţii deodată, deschizând drumuri neîncercate.

A fost o fericire pentru noi că atât în Moldova cât şi în Muntenia s'au născut doi oameni bine înzestraţi, cu o cultură largă, lipsiţi de geniu literar, dar cu un spirit de iniţiativă pururi deschis şi neobosit — aşà cum cereà vremea.

Un astfel de bărbat a fost pentru Moldova Asachi: înainte de toate întreprinzător. Cunoştiinţele lui felurite îi îndemnau, de altminteri, în toate direcţiile.

Insuşindu-şi ştiinţele exacte, erà doar inginer şi arhitect, stăpânind cultura filozofică, erà doar doctor în filozofie, mânuind penelul cu lesniciune, cunoscând literatura timpului, vorbià sau pricepeà doar, afară de

(1) In privinţa ridicării statuei, toate documentele sunt în *Uricarul*, XVI, p. 170 şi 417 sqq.

limbele moarte, şi limbele franceză, germană, polonă, rusă, italiană şi engleză, — Gheorghe Asachi avea o fericită pregătire enciclopedică pentru a fi folositor în toate câmpurile de activitate culturală a unui popor: în literatură, în şcoală, în presă şi în teatru.

In anume capitole vom avea de cercetat cu deamănuntul străduirile lui Asachi în fiecare din aceste domenii. Aici amintim numai, ca o caracteristică esenţială a lui, acest spirit de iniţiativă, îndrumat uneori spre întreprinderi de ordin practic, — întemeiase de pildă o fabrică de hârtie şi o tipografie,— alteori în direcţii speculative; uneori exprimat sub forma artei, alteori sub forma atâtor cărţi de cuprins instructiv. O inteligenţă mlădioasă şi o cultură felurită slujeau de minune acest spirit de iniţiativă ce găsia, de altfel, pretutindeni drumuri nouă de deschis. In îmbinarea lor fericită şi în adaptarea la nevoile timpnlui stă întreaga însemnătate culturală a lui Asachi.

In ceeace priveşte atitudinea politică a scriitorului nostru s'au făcut întotdeauna rezerve dureroase, care nu isvoresc însă dintr'o înţelegere mai îndulgentă a împrejurărilor istorice.

Asachi a fost omul epocei sale; el n'a fost mai mare de cât ea. N'a fost un îndrumător revoluţionar, ci a mers în spiritul timpului. Mai mult decât atât, dela 1848 încolo, el nu mai erà nici în spiritul timpului, ci împotriva lui ca un adevărat *anacronism*. Am puteà numi pe Asachi: un om al Regulamentului organic, la redactarea căruia, dealtminteri, conlucrase...

Rămânem de obiceiu ceeace am fost în tinereţe, atunci când se modelează fiinţa noastră morală subt dalta împrejurărilor şi a culturii pe care ne-o însuşim. Mai târziu, spre bătrâneţe, trăim din prisosurile unei vârste ce prinde şi mistue repede. Copilăria lui Asashi cade în epoca fanariotă, anii bărbăţiei cad însă sub înrâurirea covârşitoare a Rusiei, care ori cât de primejdioasă ar

fi fost, erà încă o binefacere față de trecut. Crescut de un tată luminat și cu dragoste de neam, deși cosmopolit prin cultură, și cu un caracter mlădios ce-l apropià când de Austria când de Rusia, Gheorghe Asachi nu puteà fi decât ceeace a fost. Scoatem de obicei idealul din reai. Realitatea sufletească a lui Asachi cât și cea a împrejurărilor istorice nu-i îngăduiau un ideal mai înalt, cum i-l vor îngădui mai târziu lui Kogălniceanu. Nu trebue să uităm că acești bărbați înfățișează două generații deosebite; una nu e decât continuarea firească a celeilalte. Ar fi nedrept să cerem dela amândoui aceiași mentalitate. Dacă idealul lui Kogălniceanu puteà merge până la Unire, idealul lui Asachi nu se putea ridica atât de sus. El sburà mai pe jos, îngrădindu-se la propășirea culturală și economică sub protecția binefăcătoare a Rusiei, fără de care nu vedeà nici o scăpare. Astfel se lămurește atitudinea lui față de vecinul din Răsărit.

Astfel se mai explică, de pildă, și *Oda* lui către Impăratul Alexandru I din 1817. Față de domniile fanariote, Alexandru erà o rază de nădejde, un liman de scăpare, un adevărat desrobitor:

Căci pe țările frumoase, de-al tău scut acoperite,
Unde șesuri, vii și dâmburi d'Istru și de Prut se 'ncing,
Ce ca Pactolos al Lidiei duc arene 'naurite,
Unde-a câmpului odoare în bielșug sătenii strâng,
N'a lucit, aleu! pre e e a științelor făclie,
Și al Romei strănepotul zace încă 'ntunecie.

Regulamentul organic i se păreà — și erà dealtminteri — un mare progres față de trecut. Ca și Costache Negruzzi, Asachi nu va pierde nici odată prilejul de ‚a-l cânta în proză și în versuri.

Ocupația rusească înfățișà pentru dânsul o epocă de pace și de propășire:

Dulce armónie de pace,
Care farmecă și place,
Ni răsună împrejur;

Şi din sferile senine,
Se apropie trei zâne,
Cu mănos, ferice-augur.

Sfinte legi întâia duce,
Şi în dreapta spada-i luce
Spre osânda celor răi:
Văd într'a doua figură:
Un simbol de învăţătură,
Ce-i ai binelui temeiu.

Iar a treia, a lor soaţă,
Este zâna cea negoaţă,
Şi, în cugetul dorit,
Acu 'n vase încărcate
Supt al nostru steag răzbate
La limanul fericit (1).

In 1832 când se introduse *Regulamentul organic*, Asachi cântă Moldova şi pe Ţar, de-a cărui soartă i se păreà legată şi soarta patriei lui:

Moldovei fericirea,
O Doamne, întemeiaz-o,
Urmaşii noştri vaz-o
Din zi în zi sporind.

Pe Augustul Protector
Tot harul şi acel bine
Ce dela el ne vine,
Revarsă-l înmiit.

De altfel, Asachi debutase în 1825 printr'un portret al lui Alexandru şi în 1832 prin traducerea *Istoriei Imperii Rosiene* a lui Candanov.

In spiritul Regulamentului organic îşi desfăşură mai târziu întreaga lui activitate culturală scriitorul nostru, în timpul domniei lui Mihail Sturza, de care îl legà

(1) *Anul nou al Moldo-Românilor*, 1830.

atâtea amintiri şi atâtea lucruri intime. Când Rusia voì să înăbuşe învăţământul naţional, vom vedeà că Asachi va lupta împotriva ei şi a Domnitorului, de oarece învăţământul naţional erà un câştig al *Regulamentului*, căruia scriitorul îi rămăsese credincios. Aceasta îi face desigur cinste, dovedindu-ne că sub protecţia Rusiei, el văzuse numai propăşirea intensivă în toate domeniile a naţionalităţii noastre.

Cu 1848 se încheie activitatea culturală a lui Asachi. O suflare nouă bătea peste ţările noastre. Timpuri nouì se pregăteau, şi urzitorul lor erà, cu deosebire, Kogălniceanu. Sceptrul dictaturei spirituale trecù deci din mâinele lui Asachi în mâinele omului nou.

Dela această dată Asachi îşi supraveţueşte neînţelegând vremurile şi, mai nedibaciu chiar de cât Negruzzi, împotrivindu-li-se. Toate actele mari se îndeplinesc apoi fără dânsul. Rolul lui cultural erà de mult isprăvit, îngrădindu-se între 1813—1848, şi mai ales între 1828—48. sub regimul *Regulamentului organic*.

II.

Activitatea lui în școală

II. ACTIVITATEA LUI IN ŞCOALĂ

Intors în ţară în 1812, cel dintâiu prilej pentru G. Asachi de a lucrà pe tărâmnl instrucţiei publice, i se înfăţişă odată cu întemeierea şcoalei de inginerie din 1813, care împreună cu Seminariul dela Socola — întemeiat încă din 1804 sau chiar din 1803 (1)—sunt cele mai însemnate câştiguri culturale pentru Moldova în acest început de veac.

Nevoia unei astfel de şcoli în *limba română* erà, de altfel, simţită în Moldova ca şi în Muntenia; trebuiau ingineri nu numai cu ştiinţa măsurătorii, căci aceştia ar fi putut veni şi de aiurea, ci şi cu ştiinţa limbii naţionale, în care erau scrise actele de proprietate şi de hotărnicie. Apoi, ştilnţa matematicilor necuprinzând în sine nici o primejdie, a fost ocrotită oriunde chiar de guvernele cele mai autocrate şi mai obscurantiste; iată

(1) Data de 1804 erà primită de toţi scriitorii de până acum, începând cu G. Asachi, în *Cvestia învăţăturei publice în principatul Moldovei*, 1858 (p. 9) şi sfârşind cu C. Erbiceanu, *Istoricul Seminariului Venianim din mănăstirea Socola fondat la 1804*, Iaşi, 1885 (p. 29). V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor*, t. I, 1892, p. 94 şi N. Iorga, *Isioria literaturii româneşti în veacul al XVIII*, 1901 (v. II, p. 401). D. G. Adamescu însă în *Istoria Seminarului Venianim din Iaşi*, 1904, p. 47, crede, după o însemnare a lui Veniamin, că seminariul s'a întemeiat în Septemvrie 1803, iar clădirea s'a început în 1804.

pentru ce—şi cu atât mai mult—fu bine văzută şi de Scarlat Calimachi. care odată cu întocmirea unei noui *Condici de lege*, ţineà să înfrâneze şi desele încălcări de hotare urmate de nenumărate procese. Nevoia unei şcoli de inginerie fusese, de altminteri. arătată şi în raportul Mitropolitului Iacob către domn, pe la sfârşitul veacului al XVIII (1). Eforia şcolară, din care făceau parte Veniamin Costachi şi Mihai Sturza (2), nu avù decât să stăruiască într'o cerere dreaptă, pe care Calimachi o primi. Şi în adevăr, la 15 Noemvrie 1813 „acest proiect s'a încuviinţat şi s'a pus în lucrare" (3).

Proectul se mărginià, de altfel, numai la un „clas" de inginerie şi de hotărnicie, în limba română, alipit însă pe lâmgă *Şcoala domnească*, care erà greacă. Astfel se făcù că în anul 1814, G. Asachi „întâia oară a paradosit în limba română un curs de matematică teoretică şi aplicaţie practică de geodesie şi arhitectură, din care în 1819 au ieşit câţiva tineri ce până acum plinesc lucrări de inginerie" (4).

Cursul lui Asachi avù un succes îndestulător; el fu urmărit de mulţi fii de boieri, printre cari şi de fiul domnului Alexandru Callimachi, viitorul ambasador al Porţii la Viena, Teodor Balş, viitorul Caimacam al Moldovei, doi Cantacuzini, trei Sturzeşti, Petru Asachi, fra-

(1) Vezi acest raport în *Uricarul*, III, p. 12; idem. A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu. *Serbarea şcolară din Iaşi*, 1885, p. 196.

(2) Asachi susţine că M. Sturza a fost ales epitrop de Venianim după propunerea sa (*Cvestia*, p. 12). M. Sturza erà epitrop prin 1814, după cum reiese şi dintr'o cuvântare a lui în calitate de domn la inaugurares Academiei din Iaşi (Urechia, *op. cit.* I. p. 106), deşi din alt loc din Asachi, *Relaţie istorică asupra şcoalelor naţionale în Moldova dela a lor statornicire 1828—38*, p. 237, ar reeşi că M. Sturdza n'a fost epitrop decât în 1819. E o greşală.

[3] G. Asachi, *Cvestia învăţăturii publice în principatul Moldovei*, 1858.

[4] *Relaţia istorică asupra şcoalelor naţionale, înfăţişată la examenul din 1838* în *Buletinul foaiei oficiale*, 1838 No. 55.

tele lui Gheorghe, doi Greceni, de Daniil Scavinschi şi de Teodor Chirangelo, un elev de 60 de ani împliniţi (1). Şapte dintre ei, după însemnarea lui Asachi, ieşiră în 1819 cu titlul de ingineri, dintre cari cei puţin doi, Scarlat Osvald şi Fotache Gheţu au practicat ingineria până la urmă (2). Examenul avusese loc la 18 Iunie 1818 cu o deosebită însufleţire; o expoziţie de planuri topografice şi de fortificaţii făcu şi mai simţite roadele acestui învăţământ de cinci ani. despre care Asachi vorbeşte cu o îndreptăţită *mândrie* (3).

Fireşte că lucrurile nu merseră fără oarecari ciocniri; şcoala românească trebuia să se lovească de şcoala grecească, de sub acelaş acoperiş. Cu Ştefan Duca, Asachi se împăcă; dar când veni ca director al gimnaziului elinesc, Govdelas (4), cearta isbucni. Din fericire însă eforia, şi în deosebi Veniamin Costachi şi Mihai Sturza, erà cu tânărul Asachi. In această privinţă, raportul către Domn al epitropilor Veniamin Costachi, Beizade Scarlat Ghica, Constantin Mavrocordat şi Mihai Sturza. din 8 Fevruarie 1819, prin care se recunoaşte zelul lui Asachi şi frumoasele roade ale stăruinţelor lui, e din cele mai interesante (5).

---

[1] Lista completă a elevilor, în Asachi, *Cvestia*, 1858, p. 11, în A. D Xenopol şi C. Erbiceanu, *op. cit*, p. 114; V A. Urechia *Ist. şcoal.* I, 105. E de pr sos s'o reproducem în intregime Asupra lui Chirangelo, cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul al XIX, v. I*, p. 16, unde se dă şi epitaful făcut de Asachi.

[2] Asupra acestora, cf. I. Negre, *Viaţa, lucrările şi scrierile lui G. Asachi*, p. 43.

[3] Asachi, *op. cit*, p. 12.

[4] Despre Dimitrie Panaioti Govdela. o scurtă notiţă în C. Erbiceanu, *Bărbaţi culţ greci şi români*, 1650—1821. *Anal Acad.* Seria II, v. XXVII, p. 176. A scris o aritmetică, o algeb ă şi o carte de economie rurală (Papadopulos-Vretos, II. p. 275). Multe notiţe asupra acestei certe în N. Iorga, *Ist. lit. rom în veacul XVIII*, v. II, 518, 519. Contractul lui Govdelas e datat din 21 Martie 1816,

[5] Acest raport însoţit de o notiţă explicativă a fost publicat de Asachi în *Icoana lumei*, şi republicat în *Uricarul*, XVI, p. 409.

El acopere pe dascălul moldovean de toate cleveti-rile lui Govdelas ce nu puteà suferi învățământul în limba română și mai ales nu puteà uita că patru odăi din clădire veniau pe seama lui Asachi, care mai erà și bibliotecar al școalei.

Pentru a face acest curs de înginerie, Asachi fu silit să întocmească în limba română: tratate de aritmetică, de algebră, de geometrie, de trigonometrie și o geodezie practică: iar instrnmentele de nevoe fură aduse de la Paris și Viena (1).

* * *

Al doilea act de care se leagă activitatea didactică a lui Asachi este reorganizarea Seminariului de la Socola.

Intemeiat la 1803, Seminariul trecuse prin multe încercări. din care cea mai însemnată fu în urma retragerii lui Veniamin Costache din scaunul mitropolitan la 1808. Cu toată reforma programei din 1812, se simți repede nevoia unei reorganizări, cu care fu, însărcinat de epitropie referendarul școalelor, Gh. Asachi, în 1820 (2).

Asachi făcù o călătorie de studii prin Transilvania, la Brașov, Cluj și Blaj, (3) de unde aduse, la sfârșitul

---

[1] Asachi, *Cvestia*, p. 11, Manualele publicate sunt:
Elemente de matematică. Partea I, *Aritmetica*; Partea II, *Algebra*; Eși, 1836, 1837, 2 vol. 8⁰ mic; idem, Partea I *Aritmetica*, Iași, 1843, v. 8⁰ mic.
Elemente de matematică: Partea III, *Geometria elementară*, Eșii, 1838, v. 8⁰.

[2] G. Asachi, *Cvestia*, p. 12, XIX, v. I, p. 22. Asupra faptului care a precipitat această reorganizare, și anume examenul ridicol din vara anului 1820, ținut naintea arhiereului din Irinupolis, în care discursul latin rostit în cinstea arhiereului, nu erà de cât descrierea lui Bahus și a Faunilor din *Metamorfosele* lui Ovidiu. [N. Iorga, *ist. lit. rom, în veacul XIX*, v. I p. 22).

[3] Asupra călătoriei lui Asachi, cf. G. Misail în *Buletinul instrucției publice*, pe 1865—66, pp. 173, 174; A. Pumnul, *Lepturariu*, v. III p. 5—14. Pare-se a fi avut scrisori de recomandare către contele Banfi.

anului 1820, patru profesori, şi anume: doctorul Vasile Popp, (1) Vasile Fabian, (2) sau Bob pentru teologie, Ion Manfi pentru gramatica latină şi Ion Costea pentru retorică şi poetică. Director de studii fu numit doctorul Vasile Popp.

Această reorganizare n'avea să aducă însă roadele dorite; vârtejul revoluţiei de la 1821 zădărnici sloboda propăşire a instituţiei, abià după trei luni.

Profesorii se retraseră; unii plecară chiar îndărăt, (3) iar şcolarii fugiră pe la casele părinteşti. Seminariul, după cât se pare, rămase închis până la 1824 (4).

* * *

La întoarcerea lui în ţară, în 1827 (5) Asachi stărul, fireşte, a se îngriji de şcoale,—dăr ştirile pe cari ni le dă el însuşi cu privire la această activitate merită o cercetare mai de aproape de oarece nu sunt în totdeauna adevărate.

Iată ce lămuriri ne dă în *Cvestia*:

---

[1] Din Braşov. Obţinuse doctoratul în medicină în 1817 cu teza *„de funeribus plebeis Daco-Romanorum s.ve hodiernorum Valachorum,* cu o prefaţă de Petru Maior. El e acela ce ne-a dat cel dintâiu o bibliografie a literaturii române; iar în 1827 edită la Braşov *Psaltirea* verificată a lui Pralea [N. Iorga. *Ist. lit. rom. în veac.* XIX, v. I. p. 23].

[2] Nepotul episcopului Bob. S'a născut la 13 Dec. 1795 la Ruşii Bârgăului. Despre Fabian se pot citi *„Oareşicare trăsuri din viaţa răposatului paharnic Vasile Fabian sau Bob"*. în *Foaia pentru minte,* din 1840, No. 31—34. Asupra vieţii de pribeag a acestui dascăl prigonit şi apoi cu folos adăpostit în Moldova, N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul* XIX, v. I. p. 24.

[3] Ion Costea, Ion Manfi şi Vasile Popp s'au întors în Transilvania. Singur Fabian rămase în ţară [Cf. Erbiceanu, *Istoricul Seminariului Veniamin,* 1885, p. 54]

[4) Zice Erbiceanu, *op. cit.* p. 54, şi Costăchescu în *Biserica Ortodoxă Română,* IV, p. 672).

[5] Din timpul când se afla ca agent la Viena avem o scrisoare a lui A. Beldiman către Asachi [28 Fevruarie 1823] din care se vede că aceasta se interesa de departe de şcolile din Moldova. Scrisoarea e publicata de Urechia, *op. cit.* IV, p. 227.

Până la convenţia de la Akermann, şcoalele fiind lipsite de orice mijloace, stătură închise şapte ani. Abià în 1827, întorcându-se în ţara, Asachi înfăţişă documentul de fundaţie a Academiei lui Vasile Lupu de la Trei-Ierarhi, din 1644, înzestrând-o cu trei moşii.

In urma stăruinţei Epitropiei, Ion Sandu Sturza, prin actul din *4 Aprilie 1828*, dădù vechei destinaţii clădirile din coprinsul mânăstirii Trei-Ierarhi, şi se îndreaptă către tribunale în ce priveşte dobândirea moşiilor.

In mânăstire s'a restatornicit cea dintâi şcoală elementară în limba română cu trei clase, având ca profesor pe părintele Silvan, pe Săulescu şi Fabian.

Clerul grec nu vedeà, fireşte, cu ochi buni, această redeşteptăre a învăţământului naţional. La cel dintâiu examen chiar, la care era de faţă şi Mitropolitul, egumenul grec al Mânăstirei „s'a înfăţoşat, zice Asachi, în mezul acestei adunări. spre a arunca o anatemă în contra acelei închipuite usurpaţii a drepturilor sale; dar felul său cel nechibzuit i-au atras îndată o fulgerătoare apoplexie".

In *Notiţa biografică*, Asachi aduce şi alte amănunte. El spune că, cercetând mai mufte oraşe din Galiţia, a găsit câtevà hrisoave domneşti, pe care le luase mitropolitul Dosoftei în Polonia (1687), şi prin care se dovedea că de 150 ani călugării greci de la Trei-Ierarhi şi-au însuşit pe nedrept veniturile a trei moşii; Tomăşenii, Ajudeni şi Răchiteni, din judeţul Roman, dăruite de Vasile Lupu Academiei naţionale.

Ca referendar al şcoalelor, Asachi purcese un proces împotriva călugărilor. pe cheltuiala sa, pe când călugării aveau sprijinul consulatului rusesc; abia după 18 ani Divanul domnesc procedă la revizuirea procesului.

La 10 Iulie 1839, Asachi rostì cea dintâi cuvântare în apărare; dar sentinţa fu favorabilă Grecilor. Din fericire Domnul nu întări sentinţa, deoarece preşedintele Curţii făcuse opinie separată.

Asachi alcătui atunci un raport, cu toate actele de

convingere, pe care îl înaintă Obşteştei Adunări (1). Adunarea, printr'un raport către Domnitor, ceru revizia procesului.

Intr'un Consiliu de Stat extraordinar, prezidat de însuşi Domnul, Asachi susţinu pricina şcoalelor şi, prin hotărârea din 17 Martie 1846, dobândi clădirile dela Treierarhi şi trei moşii, pe lângă care după stăruinţa lui Asachi, se adăugă şi moşia Văleni.

Astfel înfăţişează lucrurile Asachi şi astfel au fost primite de toţi biografii de până acum.

In Biblioteca Academiei se află un manuscris al lui Săulescu (2), ce ne poate aruncă oarecare lumină asupra acestei chestiuni, deşi trebue să avem, fireşte, rezerve asupra intenţiilor puţin binevoitoare ale acestui filolog cu privire la fostul lui prieten. Manuscrisul cuprinde o biografie a lui Asachi scrisă *ab irato* ca un răspuns la *Notiţa biografică*, în care bătrânul Asachi îşi atribuia unele merite ce reveneau lui Săulescu.

După Săulescu, de pildă, nu e adevărat că Asachi ar fi „sechestrat o parte din casele mânăstirei", pentru a întemeià o şcoală primară în 1828. Această şcoală se întemeiase încă din 1824 de Mitropolit, care rânduise ca învăţători şcolari din Seminar.

Săulescu povesteşte chiar un fapt trăit.

Intr'un apartament al caselor se instalase un călugăr, Paisie, fără nici un drept. Hotărându-se înfiinţarea încă a unei clase, a trebuit toată stăruinţa energică a mitropolitului, pentru a isgoni pe Grec din odăile ocupate (3).

La întoarcerea lui Săulescu (1826), era aşà dar o

---

[1] *Reclamaţia epitropiei învăţăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Mănăstirei Sf. Trei Erarhi înfăţişată Divanului domnesc de referendarul şcoalelor G. Asachi. vechilul Epitropiei.*

[2] Ms. 1639.

[3] Ms. 1699, p. 9. Se dau mai multe amănunte asupra certurilor dintre călugării greci şi români. Săulescu povesteşte chiar cum Mitropolitul a trebuit să pălmuiască pe egumenul Meletie Ţiganul, pentru a-l pune la locul lui — atât erau de obraznici Grecii.

clasă; prin recomandarea Mitropolitului, I. Sandu Sturza îl însărcină mai întâiu să deschidă o şcoală în *Seminar* (ce erà închis încă dela 1821) apoi îl însărcină să deschidă clasele începătoare în Trei-Ierarhi, după metoda lancasteriană. Abià în 1827 sosiră şi Asachi şi Vasile Fabian; printr'o nouă anaforà a epitropiei (la care se adăugase şi Mihai Sturza) (1), către Domn, Săulescu şi Fabian fură recomandaţi ca profesori, iar Asachi ca referendar pe lângă epitropie. Se formă astfel o şcoală normală (2). Săulescu luà gramatica română, istoria şi

[1] Epitropia era compusă din Mitropolitul Veniamin, Vornicul M. Sturza şi Costache Mavrocordat, pe lângă care Vodă adaugă şi pe Costache Canta. In această privinţă hrisovul lui I. Sandu Sturza din August 1827, în Uricarul, VII, p. 91. Pe Canta însă nu-l vedem iscălit pe actele Eforiei.

(2) Anaforaua Epitropiei e din 1 Ianuarie 1828; încuviinţarea Domnului din 28 Martie 1828.

Cursurile şcoalei aveau să fie doi ani, ele coprindeau limba română cu gramatică, caligrafia, catechismul şi aritmetica.

Gimnaziul s'a instalat cevà mai târziu. Contractul lui Săulescu e din 1 Maiu 1828. Cursul gimnaziului s'a fixat la 4 ani: limba latină, limba română, religia, filologia, logica, retorica, poesia, istoria, matematica, moralul, economia pământească şi politică, istoria naturală, arheologia, toate predate în limba română. Pe lângă acestea şi limba elenă.

Amănunte asupra acestor şcoli (şi mai ales asupra cuprinsului araforalei din 1 Ianuarie 1828) în V. A. Urechia, *op. cit.* I, p. 119 şi cevà în prefaţa tipărită a *Gramat cei româneşti* a lui Săulescu.

Anaforaua din 1 Ianuarie 1828 e republicată în Urechia *op. cit.* IV. p. 228; A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, *op. cit.* p. 203; idem. *Uricarul*, III, p. 33 şi VII, p. 173. Ea e iscălită de Veniamin, Constantin Mavrocordat şi M. Sturza.

Contractele acestor profesori au fost publicate şi anume:

Contractul lui Săulescu, datat din 1 Maiu 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 173.

Contractul lui Fabian, datat din 1 Martie 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 173.

Contractul „Iconomului Constandin", datat din 1 Martie 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 182.

Contractul „părintelui Ioan", datat din 1 Martie 1828, e publicat în *Uricarul*, VII. p. 182.

filologia; Fabian, limba latină şi geografia; G. Filipescu, aritmetica; preotul Costache Teodorescu, catechismul şi istoria sfântă; G. Terapianu, limba greacă: iar la clasa lancasteriană rămase preotul Ioan Silvan. Pe lângă şcoala normală se adaugă un gimnaziu, având pe Săulescu ca director şi inspector al lui, iar pe Filipescu, Fabian şi Silvan ca profesori in internat.

Curând după aceea (în Iulie 1829). Asachi, după cum ştim, plecă în misie fie la Bucureşti, fie la Petersburg. Şcoalele, ca şi *Albina românească*, rămaseră pe seama mai ales a lui Săulescu. Instituţia lui Vasile Lupu se ridică astfel din ruină; prin mijlocirea lui Casa şcoalelor dădu 40.000 lei cu care:

a) S'a reparat edificiul ctitorului în stil gotic, de oarece arsese în focul din 1827;

b) S'a mai ridicat un rând de case, arse în acelaş foc;

c) S'a cumpărat casa preotului Dimitriu, parohul bisericei Trei-Ierarhi, şi i s'a mai adăogat un rând;

d) S'a clădit în dos o bucătărie şi o sală de mâncare.

In total, institutul avea 18 încăperi. Prin stăruinţa lui Săulescu s'a întemeiat astfel şi un internat. La toate atacurile Grecilor, trebuia să răspundă Logofătul Iordachi Catargiu, ce rămăsese ca locţiitor de epitrop.

Ajungem acum la faimosul proces al celor trei moşii. Iată ce lumini nouă ne aduce Săulescu în manuscrisul lui, pe care le putem controla de altminteri, în parte, şi după *Reclamaţia epitropiei* a lui Asachi (1).

Mergând într'o zi la Mitropolie, secretarul Mitropoliei, Teodor Suceveanul zise că, umblând într'o ladă din

---

Căminarul G. Terapianul, G. Filipescu par a fi numiţi mai târziu. Ii vedem abia în programaul de pe anul 1830.

Albina, No. 33 dela 4 Maiu 1830; idem, V. A. Urechia, *op. cit.*, I. p. 147.

(1) *Reclamaţia epitropiei învăţăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Mânăst. Sf. Trei Erarhi înfăţoşată Divanului domnesc de Referendarul* G. Asachi.

podul caselor Mitropoliei, a dat peste o anaforà a Mitropolitului, episcopilor şi a boerilor din divan către Domnul Gr. Ghica, care îi însărcinase cu aflarea mijloacelor de întreţinere a şcoalelor publice, Adunarea găsise nimerit ca pe lânga contribuţiile preoţilor şi dascălilor, să *dea şi mânăstirile pământene şi închinate* câte doi ducaţi. Domnul aprobă anaforauà, adăugând ca mânăstirea Trei Ierarhi, pe lângă dajdia obişnuită „să dea şi venitul a trei moşii....., cu carele fericitul întru amintire ctitorul bisericei, Vasile Lupul, fundând şcoalele publice, le-au înzestrat" (1).

Locul pentru numele moşiilor erà în alb. Altă hârtie privitoare la această afacere nu se mai află printre documentele păstrate. Pe acest document Saulescu îi arată logofătului Iordachi Catargiu cu care se şi înfăţişă la Divan. Egumenii greci ascunseră atunci actul de fundaţie a lui Vasile Lupu, şi pentru a nu fi alungaţi din Trei Ierarhi, înaintează nişte documente posterioare prin care arată că „Domnul Vasile Lupu, fondând şi înzestrând şcoalele publice, a cumpărat un loc de la comisul Furtună ce vine din dosul Mitropoliei lângă feredeul clădit tot de domnul Vasile, că această şcoală a fiinţat până în zilele domnului Racovitză şi că atunci, arzând şi rămânând locul deşert, egumenul mânăstirei l'a făcut schimb cu Dima Suilgiul, pre carele îl adusese domnia pentru privigherea şi întreţinerea casei apelor ce erà la feredeu, că a luat în schimb de la Dima un loc peste drum de la poarta Trei Ierarhilor" şi deci, încheiau egumenii, nu e nici o şcoală în Trei Ierarhi.

Epitropul, înfăţişând anaforaua lui Ghica, susţinù că egumenii erau datori să ţină în fiinţă şcoalele fundate de ctitor; ei însă au înstrăinat locul, pe când ar fi

(1) Documentul, datat din 6 Iunie 1765, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 47. Anaforaua boerilor (din 1 Iunie 1765) care provocă acest ofis domnesc e dat tot în *Uricarul*, VII, p. 48, după copia legalizată de divanul obşteştei adunări din 18 Iulie 1829.

trebuit să reclădească şcoalele arse. Se cuvine deci să dea localul rămas şi cele trei moşii care (deşi nu erau trecute cu nume) nu puteau fi decât Ajudeni şi Răchiteni din ţinutul Romanului, şi Juganii din ţinutul Botoşanilor, împreună cu feredeul de lângă şcoală şi cu veniturile de când nu s'au mai întreţinut şcoalele.

Divanul hotărî un termen de şase luni în care călugării să aducă documentele ctitorice atingătoare la şcoli; iar dacă nu le vor aduce, şcoalele să rămână în Trei Ierarhi, până ce vor face egumenii încăperi potrivite (1).

Toate aceste se petrecuseră înainte de sosirea lui Asachi.

Pe sentinţa Divanului, Kisselef puse rezoluţia obicinuită „se va supune spre întărirea Domnului viitor."

La 1834 se urcă pe tron Mihaiu Sturza, patronul lui Asachi; în locul lui Iordache Catargiu veni Costache Mavrocordato, un barbat cam nepăsător.

Sentinţa Divanului judecătoresc nu fu confirmată de Vodă, ci printr'un ofis domnesc pricina fu trimisă dinaintea Divanului domnesc, iar Săulescu prepară un memoriu privitor la dânsa (2). Mai mult decât atât, el descoperi la Mitropolie două condici vechi în care se aflau trecute documentele mânăstirilor şi ale particularilor. Aci erà trecut şi actul fundaţiei şcoalei Vasiliane, însă filele fuseseră rupte de egumenii greci, rămânînd conchizia actului (3). Din fericire, Săulescu găsi mai apoi un hrisov al lui Gheorghe Ştefan, urmaşul lui Vasile Lupu, ce întărià donaţia şi institutul Vasilian, îndatorând pe călugări a-l întreţine (4). Inarmat cu copii legalizate

(1) Jurnalul acestui Divan, din 14 Noemvrie 1830, s'a publicat *in extenso* în *Uricarul*, VII. p. 185.

(2) Anaforaua Epitropiei [No. 18 din 1835] cătră Domn, cerându-i să pună capăt procesului cu călugării, e publicată în Urechia, *op. cit.* I. p. 281.

(3) Aceasta e reprodusă în *Uricarul*, VII, p. 9.

(4) Tipărit de Asachi în Anexă la *Reclamaţia epitropiei învăţăturilor publice* în *Moldova*, p. 42, sub titlul: *Suret de pe ce sârbească carte de întăritură a Domnului Gheorghe Ştefan V. V.*

după toate aceste documente, Săulescu se înfățișă la Divan, al cărui preşedinte erà Logofătul Costachi Balș. Săulescu îşi citi memoriul; arată copiile, condicile, şi celelalte documente. Părintele Sofronie, din partea călugărilor, susţinù că Săulescu ar fi rupt foile din condică. Boerii se retraseră să delibereze. Dar, după cum afirmă Săulescu, în cumpăna dreptății aurul grecesc atârnă. Majoritatea, afară de preşedinte, hotărî amânarea sentinţei până la formarea comisiei ce are a se întruni pentru regularea mânăstirilor închinate. Preşedintele opină ca egumenii să aducă actele de fundaţie, iar de nu să se execute sentinţa divanului judecătoresc de subt ocupaţia rusească. Nici urmă deci de discursul rostit de Asachi.

Săulescu scrie chiar în studiul său:

„Spune-mi, d. Asachi, când ai rostit aicea la 10 Iulie 1839, acea întâie oraţiune forensă şi înaintea cărui public numeros ca în forul Romei, Cicero, când uşele erau închise şi înăuntru ne aflam noi şi călugării greci şi d-ta n'ai rostit măcar o vorbă?" (1).

Domnul nu voi să confirme sentinţa. La urmă se luă hotărîrea ca procesul să se judece sub preşedinţia Domnului, când va socoti de cuviinţă. O sentinţă dată în astfel de condiţii regulamentare, nu puteà fi zădărnicită nici de Rusia. La ziua sorocită, epitropul Lascar Rosetti şi Asachi se înfățișară de formă, şi Domnul hotărî ca:

1. Moşiile Tomăşeni, Agiudeni şi Răchiteni din ţinu-

---

din 7164 (1656) Aprilie 2, păstrată într'o condică veche, aflătoare la Arhiva Sf. Mitropolii. Reprodusă în *Uricarul*, III, p. 279 şi în A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, *op. cit*, p. 183. In acest suret sunt pomenite cele trei sate: Răchitenii, Tomăşenii şi Juganii.

Xenopol (*op. cit.*, p. 119) ziee greşit că acest document ar fi fost găsit de Asachi în Galiţia.

(1) Săulescu n'are dreptate în totul. Din luna Maiu a acestui an datează *Reclamaţia epitropiei* redactată de Asachi pentru susţinerea drepturilor Epitropiei şi pe care o avem şi noi în broşură.

tul Romanului să se ia de epitropie în proprietatea Casei Şcoalelor.

2. Tot aşà şi jumătate din curtea mânăstirii, partea dinspre amiaza bisericei şi a feredeului.

In ce priveşte plătirea venitului din urmă (cum hotărau sentinţa divanului de sub Ruşi), Vodă respinse cererea lui Lascăr Roseti.

Rolul lui Asachi pe lângă Rosetti erà aşà dar numai de figurant, după cum fusese odinioară rolul lui Săulescu pe lângă Iordache Catargiu.

Tot astfel şi cu privire la moşia Văleni. La toate stăruinţele şi formalităţile procesului (la judecătoria din Fălciu), Săulescu fu însărcinatul epitropiei. Numele lui Asachi nu figurează în nici un act.

Acum, privitor la documentele pe care Asachi le ar fi cumpărat cu banii săi din Galiţia, Săulescu susţine că acesta nu numai n'a cumpărat nici un act, dar a şi pierdut pe cele aflate de alţii.

Veniamin, cu multă cheltuială, reuşise să scoată din arhiva Zolchievului testamentul şi inventariul tuturor odoarelor şi documentelor Mitropoliei, luate de Dosoftei în emigrarea lui. Originalul şi copia legalizată a acestui inventar (pe care le-a văzut şi Săulescu), fiind scrise în l, polonă, fuseseră încredinţate lui Asachi spre traducere.

La întoarcerea lor în ţară, Săulescu şi Asachi locuiau în şcoala domnească (unde fusese clasul de inginerie); Săulescu aveà o cameră jos; Asachi sus, unde erau şi documentele pomenite.

Cu prilejul însă a vestitului foc din 1827 arse şi şcoala domnească împreună cu toate documentele mitropolitului Dosoftei.

In rezumat, ajungem aşà dar la următoarele concluzii:

Nu e adevărată afirmaţia lui Asachi că „până la convenţia dela Akerman, la 1826, şcoalele publice lipsite de toate mijloacele, au rămas închise în şapte ani:

profesorii se răspândiră afară din țară, căutând alte îndeletniciri." (1)

Școala primară din Trei-Ierarhi fusese deschisă de Mitropolitul Veniamin încă din 1824; iar la 1826 Săulescu fusese însărcinat să deschidă clasele începătoare în Trei-Ierarhi, după metoda lancasteriană (2).

După venirea lui Asachi în țară (3), anaforaua Epitropiei școalelor din 1 Ianuarie 1828, cerù înființareà în Trei-Ierarhi a unei școli normale, de doi ani, și a unui gimnaziu, de patru ani „pre lângă care ne mai rugăm, adăgà anaforaua, ca în urmarea așezării fericitului întru vecinică pomenire Domnului Grigore Ghica Voevod, din anul 1775 Noemvrie 15, după cursul de cinci ani, dela începerea acestor școli, toți tinerii ce vor petrece cursul învățăturilor și vor aveà bune atestaturi să se protimisească a intrà pe la dregătoriile Divanului, Visteriei și a canțeleriilor pământești, spre a le sluji aceasta de răsplătire, și altora spre mai mult îndemn."

Ion Sandu Sturza Voevod, prin hrisovul din 28 Martie 1828, aprobă anaforaua Epitropiei, hotărând în încheere „ca în mânăstirea Sfinților Trei-Ierarhi, unde deapururi a fost o școală pentru învățătura tinerilor, așezată de însuși ctitorul acestei mânăstiri, fericitul întru vecinică

(1) V. A. Urechia, *op. cit.* I. p. 118.

(2) Acest lucru îl spune Săulescu și în prefața tipărită a *Gramaticei românești*, p. III.

(3) Tratativele începuseră înainte. Așà avem un document din 15 August 1827 al lui Veniamin și al altor boeri divaniști, în care se raportează Domnului, că dela revoluție nu s'a mai încasat venitul pentru școli; că școala domnească a contenit; că dela Sf. Gheorghe Mitropolitul a pus în vigoare dajdia preoților pentru școale. Propune reînființarea școalei nu la Trei-Ierarhi, ce arsese la 19 Iulie 1827, ci la Mănăstirea Golia. Se mai cere încă un epitrop ce aveà să fie Costache Canta (*Uricarul*, VII, p. 93).

Școalele se statorniciră însă tot la Trei-Ierarhi. Mai avem o „tidulă" a Domnului din 4 Aprilie 1828 către epitropi, invitându-i ca pe cheltuiala mănăstirii să facă reparație caselor distruse de incendiul din 1827 (*Uricarul*, VII).

pomenire Domnul Vasile Voevod, fără cât de mică întârziere, să se întocmească cu cheltueala acelei mânăstiri toată casa ce se află despre amiază-zi a bisericei pentru ca să fie acum spre aşezarea şi urmarea învăţăturilor până când se va închipui o mai îndemânatică zidire pentru Academie, iară apoi să slujească pe totdeauna această casă pentru şcoala începătoare. Aşà dar, spre întocmai şi nestrămutată urmare s'a întărit această anafora cu a noastră domnească iscălitură şi pecete."

Deşi acest hrisov e din 28 Martie, Săulescu afirmă că şcoalele s'au deschis la 23 Ianuarie. (1) E vorba însă de o clasă, „după metoda lui Lancaster." Şcoala normală s'a deschis numai după decretul din Martie, la o dată pe care n'o putem hotărî în chip sigur. Contractul lui Săulescu e dela 1 Maiu, dar contractele altor câţivà profesori sunt dela 1 Martie. (2)

In ceiace priveşte găsirea documentelor în Galiţia, de către Asachi, prin care se câştigă cele trei moşii, trebue să conchidem cu siguranţă că e o legendă, primită ca un adevăr de toţi cei ce scriu asupra lui Asachi. Şi această legendă îşi are isvorul în însuşi Asachi, care nu pentru întâiaşi dată se impodobià cu meritele altora. Convingerea noastră că avem înainte o legendă nu vine numai din afirmaţiile foarte categorice ale lui Săulescu ci chiar din scrierile lui Asachi, în care găsim deosebite versiuni în această privinţă.

In *Relaţia istorică* din 1838, — adică într'o epocă când lucrurile erau proaspete şi în amintirea tuturor, Asachi povesteşte acest episod fără să-şi atribue vre un merit. „Epitropia, zice el, povăţuită de sfinţenia însărcinării sale, n'au obosit întru lucrările ei; ea a avut norocire a vede dorinţele sale încununete de cele mai folositoare rezultaturi, prin aflarea unor vechi documenturi care închezăşluia vechei Ghimnazii o însemnătoare

(1) Prefaţa *Gramaticei.*
(2) Vasile Fabian, Iconomul Constantin, Preotul Ion Silvestru.

dănuire făcută la 1644 de fericitul întru aducere aminte D. Vasile VVd. și uitată aproape de un veac." (1)

Tot așà în *Reclamația epitropiei*, (2) din 1839, în care Asachi vorbește în calitate oficială, și deci controlat, nu pomenește de loc de meritul său în găsirea documentelor ci-l pune pe seama Proniei: „însă fericitul suflet a înființătorului Ctitor, neputând suferì o asemenea faptă din partea miluiților săi, au rugat Pronia a nu lăsà să se stingă Așezământul său privitoriu către binele Patriei sale și a crest nătății și Pronia, ascultând a lui dreaptă rugăciune, a voit a-se descoperì mai întâiu actul domnului Ghica V. V. din 1765 Iulie 6, și apoi actul Ctitorului domn înființătorul școalei dela 1644 și actul domnului Ștefan din 1656 Aprilie 2, prin carele se arată ființa și zestrea școalei Domnești înființată de fericitul întru pomenire domnul Vasile V. V... etc..."

Mai târziu, în 1845 în *Expoziția stărei învățăturilor publice* (3), Asachi vorbește cu aceeași discreție „Sub asemene auspiții s'au scos atunci din întuneric documentele vechi, veditoare că la 1644 etc."

Nici o vorbă deci de faptul descoperirii de către Asachi a documentelor vechi.

Numai târziu de tot, la 1862, cu prilejul *Notiței biografice*, bătrânul scriitor, foarte vanitos, își însușește acest merit, „In curs de cinci ani a petrecerii sale în acea Capitală, el avù norocirea a descoperì și a câștigà vechi documente originale prin care se constată: că călugării Greci a Mânăstirei Trei-Ierarhi sa fost apro-

(1) *Relația istorică asupra școalelor naționale în Moldova dela a lor restatornicire 1828—1837, înfățoșată în seansa gheneralnicului ecsamen în 3 Iulie 1838* de Aga G. Asachi (Tip. Albinei, 1838), p. 237.

(2) *Reclamația epitropiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Monast. Sf. Trei-Erarhi înfățișată divanului Domnesc* de referendarul G. Asachi, Vechilul Epitropiei, în Maiu 1839. p. 26.

(3) *Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova dela a lor restatornicire până la anul 1843*, p. 3.

piat şi posedau de una sută cinci zeci ani venitul a trei moşii: Tomăşenii, Agiudenii şi Răchitenii...; către care moşii prin îngrijirea şi stăruinţa lui Asachi se adaose şi Văleny, care tus-patru moşii sunt unica proprietate a şcoalelor publice..."

Asachi credeà că nu mai are a se teme de marturi contimporani; vechiul său prieten însă, Săulescu, îl pândià. Vocea lui ne vine astăzi de dincolo de mormânt pentru a pune lucrurile în adevărata lor lumină. Legenda aceasta, trecută ca o moştenire la toţi biografii lui Asachi, trebue să dispară deci pentru totdeauna.

Cel dintâiu examen al gimnaziului Vasilian avù loc la 19 Fevruarie 1829, în prezenţa Mitropolitului şi a eforilor. La acest examen Aga Asachi citi (1) un sonet ocazional „făcut într'adins pentru această întâmplare, plin de idei poeticeşti foarte frumoase carele s'a văzut şi pe aici tipărit".

Îndată însă după acest semn de reinviere culturală, isbucni ciuma care puse stavilă ori cărui avânt până în primăvara anului 1830. De altminteri, Asachi care erà la Bucureşti, în comisia de redactare a regulamentului organic, se întoarse cu M. Sturza şi Iordache Catargiu, abia la 7 Aprilie 1830. Câtevà zile după aceia — la 13 Aprilie—direcţia învăţăturilor publice vestia deschiderea şcoalelor de la Trei-Ierarhi pentru ziua de 1 Maiu 1830 (2). O altă înştiinţare din 22 Aprilie a lui Asachi ne da un program analitic al cursurilor pe acest an, amintind şi de un curs în limba română de ştiinţa dreptului românesc (3).

(1) O dare de seamă în *Curierul românesc*, No. 2 din 12 Aprilie 1829. *Curierul* afirmă că la acest gimnaziu urmează 300 de elevi.

Un istoric al începutului acestei şcoli în *Albina*, 30 Ian. 1830, în care se spune că asupra examenelor din Iulie 1828 şi din 20 Febr. 1829 au scris şi „Gazeta oficială de Petersburg, asemenea gazetele franţuzeşti şi cele ale Germaniei".

(2) *Albina*, No. 27.

(3) *Albina*, No. 33 din 4 Maiu 1830.

Atât apucă să facă Asachi, şi îl şi vedem plecând cu Mihai Sturza la Petersburg, la 13 Mai, de unde aveà să se întoarcă singur, la 21 Noemvrie 1830.

In răstimpul anului 1830—31, şcoala dela Trei-Ierarhi cuprindeà un curs elementar pentru citire, scriere şi socoteală (având ca profesori pe Teodor Verescu şi I. Nanu); un curs normal, după cum se numeau celelalte clase primare (având ca profesori pe Ion Silvan Sachelarie şi Gheorghe Filipescu): şi deocamdată numai un clas gimnazial (având ca profesori pe Economul Constantin, G. Săulescu, Vasile Fabian şi G. Filipescu). Se mai adaogă ca cursuri complimentare, cursul de drept românesc al lui Chr. Flechtenmacher, un curs de l. franceză predat de Etienne Marius Mouton, un curs de l. elinească predat de căminarul Gheorghe şi un curs de l. rusească predat de Vasile Peltichi. In Septemvrie 1830 epitropia mai adaogă şi un curs de l. germană predat de Samuel Botezatu, Român bucovinean. In Ianuarie 1831, prin stăruinţa lui Asachi, harpistul Pauli-cec fu însărcinat cu un curs de muzică vocală, aşà că la împărţirea premiilor dela 1 Iunie 1831 corul şcoalei cântă imnul ocazional scris de G. Asachi, pe aria din opera *Moise* a lui Rossini (1).

In anul următor şcoalele intrară sub regimul nou al Regulamentului organic, care desigur reprezentà un progres faţă de trecut.

In acest *Regulament* găsim în adevăr prevăzute măsuri salutare pentru bunul mers al instrucţiei publice, dintre care unele, ce e drept, rămaseră ca nişte deziderate. Astfel în art. 42 se prevăd şcoli de ambe-sexe în fiecare reşedinţă de judeţ, precum şi un institut superior de fete în Capitală. Tot în Regulament se recunoaşte limba română ca limba statului, a bisericei, a justiţiei, se mai recunoaşte apoi şi dreptul celor ce au

(1) Asupra acestui examen, cf. suplementul la *Albina*, No. 18 din 4 Iunie 1831. Se dă cuvântarea vornicului M. Sturza, în calitate de epitrop, şi imnul lui Asachi.

certificate dela şcoli de a ocupà funcţii publice, după cum se recunoştea şi în hrisovul lui Grigore Ghica caşi în hrisovul din 1828 al lui Ioan Sandu Sturza.

Prin articolul 419 se întăreşte actul de donaţie al lui Vasile Lupul, şi fiindcă la Trei-Ierarchi nu e un local încăpător, se hotărăşte ca să rămână acolo numai şcoala normală. Gimnaziul urmà să se mute la Golia în clădirea de curând ridicată. Se făgăduеşte de asemenea înfiinţarea unei Academii.

Partea de conlucrare a lui Asachi în elaborarea acestui *Regulament* nu se poate, fireşte, tăgăduì.

In acest an, gimnaziul Vasilian primeşte prin urmare un mai mare imbold (1).

Articolul 423 din *Regulamentul organic* cereà întemeerea unui colegiu, în care să fie crescuţi pe socoteala epitropiei şcoalelor 100 de copii, fii şi orfani de funcţionari ai statului.

Asachi primì deocamdată 20 de „alievi", cei mai mulţi fii de boeri, cum cereà *Regulamentul* (Teodor Balş, Alecu Mavrocordat, Iancu Alecsandri, etc.) pe lângă care, din îndemn propriu, mai admise şi alţi câţiva „stipendişti" din clasele de jos, ce aveau să-şi facă un nume (Anastasie Fătu, Dimitrie Gusti, Alecu Costinescu etc.) Aceşti „stipendişti" fură primiţi nnmai în urma unui examen.

Asupra mersului şcoalelor de până acum, Asachi publică un articol în *Albina* intitulat *„Statistica învăţăturilor publice în Moldova* (2) din care iese că în şcoala începătoare după metoda lui Lancastru au urmat 411 de şcolari; în clasul Normei, 166 şcolari, în clasul gim-

(1) Diferite măsuri de ordin secundar luate de Asachi cu privire la Gimnaziul Vasilian în Urechia, *op. cit.*, I. p. 206. Asupra examenului din Fevr. 1832, *Albina*, No. 13 din 14 Fevr. 1832; asupra examenului din Iulie, *Albina*, No. 54 şi 57. In urma acestui examen Mihai Sturza dădu câte 1000 lei ca premiu la trei şcolari, în trei ani. Urechia, *op. cit.* IV, p. 336.

(2) No. 14 din 18 Fevr. 1832.

nazial, 103. Numărul stipendiştilor e de 25; iar numărul şcolarilor din anul curent e de 227. Numărul total al şcolarilor ce au trecut prin şcolile dela Trei-Ierarchi, dela 1828, e de 680.

Regulamentul organic prevedea şi înfiinţarea la Iaşi a unei Academii mai înalte. Asachi se puse deci să lucreze pentru realizarea acestei făgăduinţi. Printr'o publicaţie din 18 Fevruarie 1832 a Epitropiei se caută cinci profesori pentru viitoarea Academie, şi anume de: filosofie, de teoria matematicilor, de matematici aplicate, de economie rurală, şi de limbă şi literatură franceză (1).

Tot odată se întocmi şi statutul instrucţiei publice, care fusese prevăzut încă din Regulament (2): prin acest statut se reglementează îndatoririle epitropiei, ale referendarului şcoalelor, şi alte multe dispoziţii interne ale şcoalelor; se enumără şcolile existente şi se făgădueşte zidirea unei Academii cu un comitet Academie compus din profesorii Academiei. Pe lângă Academie se va alipi un institut pentru o sută de copii de impiegaţi şi o casă de educaţie pentru fete. După înfiinţarea Academiei, gimnaziul Vasilian urmă să rămână numai ca o şcoală elementară. Se dă şi programul amănunţit al acestei şcoli. Pe lângă şcoala dela Trei-Ierarhi se orânduеşte un internat provizoriu, în care se primesc două feluri de bursieri: 21 feciori de impiegaţi ce vor locui în catul de sus şi 40 de orfani sau fii de părinţi săraci în catul de jos. Primirea lor se face prin concurs; primirea fiilor de funcţionari se face prin tragere la sorţ (3).

(1) Urechia, *op. cit.* I. p. 211. Publicaţia e iscălită de Veniamin, Vornicul C. Mavrocordat, Vel Vistierul M. Sturza şi ca referendar Aga G. Asachi.

(2) Acest *Règlement de l'instruction publique en Moldavie*, republicat de V. A. Urechia, *op. cit.* IV, p. 337.

(3) Lista populaţiei internatului se poate vedeà dintr'o pu-

La 23 Decemvrie 1832 se înjghebă şi comitetul academic, compunându-se din: referendarul G. Asachi ca preşedinte şi din Chr. Flechtenmacher, G. Săulescu, V. Fabian şi profesorul din clasul normal, Iconomu Constantin Ion.

Pentru acest comitet, Asachi pregăteşte proectul unui regulament scolastic, ce intră în discuţia comitetului încă dela 12 Ianuarie 1833; cel din urmă jurnal al acestui comitet e din 11 Martie; iar jurnalul de încheiere al Epitropiei e din 15 (1).

In 1834, înainte de a se fi isprăvit clădirea Academiei, se începù chiar în gimnaziul Vasilian cursul anului întâiu de filosofie după sistemele întrebuinţate de alte academii, şi anume: logica, algebra şi istoria universală rezonată (2). Iar d-rul Cihac, cu învoirea epitropiei, deschise un curs de istorie naturală (3).

La 1 Maiu, epitropia aduse pe Tholhausen, din Francfort pe Main, cu scop de a reorganizà internatul. (4).

In acest an se poate realizà planul, făcut încă din August 1833, de a se trimete bursieri în străinătate. Prin jurnalul epitropiei din 10 Mai 1834, sunt trimişi următorii tineri: T. Stamate, Anton Velini, A. Costinescu, C. Zefirescu, A. Fătu şi Leon Filipescu care se duc la Viena, unde sunt puşi sub privegherea lui C. Popp (5).

Conform *Regulamentului organic*, tot acum se mai creiazà la Iaşi şi o şcoală pentru educaţia fetelor, în urma anaforalei din 14 Sept. 1834 a lui Veniamin şi Asachi,

---

blicaţie a Epitropiei retipărită de V. A. Urechia, *op. cit.* IV. p. 342.

(1) Jurnalele s'au tipărit în Urechia, *op. cit.* I. p. 227.

(2) *Albina*, p. 374. Idem Urechia *op. cit.* I, p. 266.

(3) Urechia, *op. cit.* I. 266.

(4) Urechia, *op. cit.* I. 267.

(5) Acest jurnal iscălit de Veniamin şi Vornicul Asachi, e tipărit de Urechia, *op. cit.*, I. p. 268 unde se dau şi alte multe amănunte asupra acestor bursieri.

întărită de M. Sturza prin rezoluția din 5 Octomvrie 1834 (1).

Școala fu orânduită la mânăstirea Dancului. Se prevăzură trei ani de studiu; de fapt fură însă patru. Tendința școalei erà curat profesională. Intâiul examen a avut loc la Maiu 1835, numărul elevelor fiind de 72. In acest timp pregătirile pentru deschiderea Academiei nu contineau și în discursul său către Domn, din 1 Ianuarie 1835, Asachi amintește nevoia de a se deschide mai repede această înaltă școală prevăzută prin *Regulamentul organic.*

Epitropia, desigur prin pana lui Asachi, pregăti în cursul anului un Regulament special al școalelor (2), a cărui prefață e o parafrază a prefeței Regulamentului din Muntenia.

Prin acest regulament școalele sunt împărțite în ordinare și extraordinare.

La rândul lor școalele ordinare se împart în:

a) începătoare ca școala lancastrică de un an și școala normală de doi ani;

b) gimnaziu cu două clase pregătitoare și două umanioare, după care vine cursul filozoficesc, pentru cei ce au terminat cei patru ani;

c) Academia cu trei facultăți: filozofică, juridică, teologică și două cursuri extraordinare: geometrico-practic și cursul economiei.

Școalele extraordinare numără: școala reală, institutul technic, cursurile filologice ale limbilor elenă, franceză,

(1) Urechia, *op. cit*, I. 271 publică și regulamentul acestei școli. In privința acestei școli, un articol al d-rului C. I. Istrati. *Prima școală de fete în Moldova* în *Literatura și Arta română*. 1900, p. 5 și 87.

(2) *Regulamentul școalelor publice din Principatul Moldovei, sub auspiciile Prea Inaltului Domn Mihail Grigoriu Sturdza Voevod, întocmit de Epitropia învățăturilor pablice*—Iași, 1835. Originalul se află in Bibl. Univ. din Iași. E publicat în Urechia, *op. cit.* IV, p. 389. Anaforaua Epitropiei prin care se recomandă acest regulament, Urechia, *op. cit.*, I, p. 286.

germană, rusiană, italiană; cursul frumoaselor meşteşuguri: desenul de arhitectură şi geometrie, cum şi desenul de figuri istorice.

Urmează apoi toate dispoziţiile de amănunt privitoare la şcoli, la internat, la cărţi, la chipul de formare şi pregătire a profesorilor şi chiar la stema Academiei „în cer albastru un luceafăr de argint, având în mijloc pe Sfântul Duh ca porumbel, iar la margine cuvintele „Academia Mihăileană 1834".

Inaugurarea Academiei se făcù la 16 Iunie 1835 (1). Asachi ţinù cu acest prilej o cuvântare, expunând mai ales progresele realizate în învăţământul dela 1828 încoace; 3420 de elevi s'au împărtăşit dela binefacerile şcoalelor din Iaşi şi a celor 6 şcoli ţinutale înfiinţate prin Regulamentul organic.

Nefiind încă elevi pregătiţi pentru clasele umanioare, comitetul Academiei, prin jurnalul din 17 Iunie 1835, decisese ţinerea unor cursuri de vacanţă, pregătitoare, cu două clase „în care se vor împărţi după a lor putere elevii institutului şi cei noui externi şcolari spre a învăţà gramatica română, limba latină, geografia, aritmetica, catechismul şi caligrafia".

Prin jurnalul din 28 Octomvrie 1835, comitetul Academiei (2) alege 21 şcolari mai buni din clasa II-a pentru a forma cu ei clasa I de umanioare. Pe lângă Academie se alipeşte un internat pentru fii de boieri şi de funcţionari,—pe când fii de negustori şi bursieri continuară a stà în internatul redus acum dela Trei-Ierarhi,

(1) Asupra inaugurărei: *Albina*, No. 48 şi 49 (20 şi 23 Iunie 1835). Se dă *in extenso* cuvântarea Domnului şi a lui G. Asachi. Regulamentul prevedeà deschiderea Academiei la Golia; s'a instalat totuş în căsele Spătarului Petrache Cazimir în urma anaforalei Epitropiei. (Urechia, *op. cit.* IV. p. 425). Actul de fundaţie e reprodus în C. Erbiceanu şi A. D. Xenopol, *Serbarea şcolară*.

(2) Comitetul erà compus din G. Asachi, G. Săulescu, V. Fabian, Maior Singuroff.

conduşi fiind de pedagogi la cursurile dela Academie.

In anul următor 1836, prinde a se simţi o adiere de ostilitate împotriva noului aşezământ de cultură. Această mişcare, acoperită încă, plecă chiar de la Mihai Sturza care, începând să se îngrijească de avântul ideilor naţionale, urzi un adevărat complot împotriva limbii române. Şi anume: doi din membrii comitetului academic (de curând introduşi) Crassan şi Repey, făcură un proect de reformă prin care voiau ca limba de predare a cursurilor în Academie să fie limba franceză. Ceilalţi membri ai comitetului (Săulescu, Asachi, Singurov, şi Flechtenmacher) se împotriviră însă (raportul din 28 Iunie 1836).

Primejdia fu înlăturată deocamdată, dar Sturza introduse pe lângă comitet un procuror al şcoalelor, pe Costin Veissa, cu ţinta de a controlà actele comitetului şi ale referendarului. Fostul protector al şcoalelor naţionale începe de acum înainte să se arate ca o unealtă mlădioasă în mâinile Rusiei. Printr'un ofis din 2 Noemvrie 1836, (1) Sturza pune în vedere Epitropiei între altele să cerceteze dacă profesorii Academiei răspund menirii lor şi îşi exprimă dorinţa ca limba franceză, mai bogată, să se substitue limbii române.

Acest ofis domnesc fu înaintat de Epitropie Comitetului Academiei care răspunse Epitropiei printr'o foarte lungă şi interesantă întâmpinare [29 Noembrie 1836] (2) Comitetul constată bunul mers al Academiei, şi sprijinindu-se pe Regulamentul organic [cap. IX. § 357], se declară cu energie pentru păstrarea limbii române în predarea tuturor materiilor. Această întâmpinare e plină de cele mai frumoase şi mai nobile sentimente; ea face cinste celor ce au iscălit-o.

Lupta în jurul limbii naţionale în şcoli aveà sa con-

(1) Urechia, *op. cit.* I. 325.

(2) Iscălită de Flechtenmacher, Asachi, Singuroff, Bojinca, Săulescu, e reprodusă de Urechia, *op. cit.* p. 327.

tinue şi în 1837. Prin jurnalul din 19 Martie, Epitropia se dădù de partea comitetului academic, opinând la păstrarea limbii române, şi pentru înlăturarea oricărei obiecţii caută să îmbunătăţească corpul didactic, pe care Vodă îl învinuise ca incapabil; dispuse deci să se cheme doctorul Petre Câmpeanu, să se întoarcă bursierii de la Viena, să se aducă un nou profesor de l. şi literatura franceză, alese o comisiune pentru compunerea, traducerea şi revizuirea cărţilor didactice şi a unui lexicon românesc (1).

Şi, în adevăr, câţiva profesori buni se adaugă la corpul didactic al Academiei ca: P. Câmpeanu, doctorul Cihac, A. Costinescu, I. Ionescu, doctorul Maisonabe, St. André etc. Rector al Academiei e numit Maisonabe; censor al studiilor e Câmpeanu (2).

In anul următor înrâurirea rusească creşte şi mai mult. Profesorul Maisonabe, suspect prin ideile lui liberale, e silit să plece din ţară.

Se numeşte, de asemenea, o comisie compusă din comitetul academic, pe lângă care se adaugă doctorii Cuciureanu şi Cihac, pentru a întocmi un plan de reorganizare a şcoalelor. Raportul acestei comisii, din 23 Aprilie 1838, nu e iscălit de Asachi şi, de fapt, e o critică a programelor de până acum, întocmite de Asachi. Abia în Octomvrie epitropia supuse Domnului o nouă reformă a şcoalelor, care însă nu e întărită de iscălitura lui Vodă. Asachi publică la 3 Iulie o broşuă intitulată „*Relaţiunea istorică asupra şcoalelor Moldo-*

(1) Anaforaua Epitropiei către Domn e reprodusă în Urechia, *op. cit.* I. p. 326, e iscălită de Veniamin, Canta, Logof, Ghica şi Asachi. Sturza aprobă această anafora.

(2) Pe acest an găsim un *Tablou despre starea şcoalelor în Moldova.* 1837—8 în *Uricarul*, IX, 76. E de semnalat şi adresa corpului profesorilor către Asachi „la prilejul desărcinărei d-tale de directoratul şcoalelor", cu data de 1 Sept. 1837 [*Uricarul*, IX, p. 29] despre care nu mai avem nici o altă ştire.

vei" în care face bilanţul şcoalelor pe răstimpul de zece ani (1).

Lucrurile rămân pe loc până în 1843, când se pregăteşte o nouă reformă a învăţământului, la care conlucrează şi consulul prusac Negebauer. In urma mai multor şedinţe ţinute, de Epitropie şi comitet, se elaborează un regulament care după ce sufere observările Domnului, ale lui Neugebauer, şi ale Referendarului, e trimes din nou la Comitet pentru redactarea definitivă [adresa No. 402 din 11 Iulie 1843],

Tendenţa acestui proect e reacţionară; sunt mai ales de relevat două puncte, şi anume:

a) „Dovedindu-se din cercare că mulţi din elevii din afară a Academiei sunt fii a părinţilor neavuţi, şi cari nu au chipuri de a întâmpina a lor ţinere, asemenea copii nu vor fi volnici a urmà decât numai acele două clasuri a gimnaziei, unde ei vor învăţà a citì şi a scrie în a lor maică limbă acele 4 speţii din aritmetică, cathechism şi principiile moralului."

Ceia ce însemnà înlăturarea copiilor săraci dela binefacerile culturii; pentru ei şcoalele primare erau îndestulătoare. E drept însă că aliniatul următor aduceà o oarecare îndulcire.

„Ocărmuirea va aveà drit de a alege dintre elevii a stării celor neavuţi, pe acei cari se vor deosebi prin a lor alese talenturi, pre care îi va creşte pe cheltuiala Statului, spre a-i face vrednici a fi în viitorime în slujba deosebitelor ramuri a învăţăturilor publice".

Al doilea punct e îndreptat împotriva limbii române:

(1) E interesant examenul din vara anului 1838, la care elevul Nicolai Ionescu, recitind poezia lui Asachi „*Ţinterimea unui sat*" în care sunt versurile:

Nobili plini de fantezie, de ce-n ură aveţi săteanul,
Când a frunţei lui sudoare...
Au născut mărirea voastră ş'avuţiilor odoare?

Vodă Mihai Sturza a plecat din examen, supărat.

b) „Deşi limba românească s'au primit a fi limba fundamentală în învăţăturile Academiei, dar cercarea a dovedit că spre a înlesni elevilor folositoare mijloace de îndeletnicire, neapărat este a se paradosi în toate zilele limba franceză; spre acest scop, în numărul pedagogilor se vor primi doi streini, cari vor ghimnasi pe elevi, întru învăţare mathemelor de toate zilele, ce vor fi primit în limba franceză şi cea germană."

Acest jurnal e publicat *in-extenso* de Urechia, împreună chiar cu nişte note marginale, scrise probabil de Asachi: în ele bătrânul istoric vede lupta lui Asachi împotriva reacţinnii. Mie nu mi se pare într'atât: în ele văd mai ales dorinţa lui Asachi de a dovedi că toate noile dispoziţii pleacă din spiritul Regulamentului scolastic, al cărui autor erà.

In 1845 Referendarul Gh. Asachi publică o nouă broşură asupra mersului educaţiei sub titlul „*Expoziţia stării învăţăturilor publice în Moldova*," în care, pe lângă un istoric al şcoalelor, atât de obişnuit sub pana lui Asachi, se mai află şi un proect de reformă, cu gândul de a preîntâmpina reformele ce stăteau oarecum în aer.

In adevăr, în luna Ianuarie a acestui an Obştească Adunare numì o comisie compusă din Vornicul Balş, Vornicul Sturza, Beldiman, C. Negruzzi şi Vornicul A. Sturza cu însărcinarea de a cercetà pricina *neprogresului* şcoalelor.

Comisia se adresă, fireşte, Epitropiei, cerându-i lămuriri şi îndrumări pentru viitor. Epitropia nu'şi prea grăbì răspunsul, cunoscând bine, de altminteri, intenţiile oarecum duşmănoase ale comisiei; într'un târziu îi trimise programele şi toate elementele mai mult de ordin statistic, regulamente, bugete.

Abià la 6 Martie Epitropia răspunse comisiei la întrebarea de căpetenie: pricinele neprogresului şcoalelor care ar fi în faptul că „după toată stăruirea Epitropiei potrivit cu hotărârea înaltului Domn, nu s'au putut

aduce încă în deobşte condiţia care să îndatorească la învăţătură regulată pe fiecare tânăr doritor de a intrà în vre-o slujbă a Statului. Cu toate astea, Epitropia ia în linie generală apărarea şcoalelor, arătând că chipul lor de organizaţie e adoptat după organizaţia şcoalelor apusene, şi că rezultatele, cu toate lipsurile, sunt încă apreciabile. Lupta acum se declară pe faţă între comisie şi epitropie. Comisia, văzând că nu se poate înţelege cu Epitropia, începù a se adresà individual pe la profesorii din comitetul academic, cerându-le părerea asupra îmbunătăţirilor ce sunt de făcut. Aflând epitropia de acest demers, invită pe profesori să-şi comunice mai întâiu părerile Epitropiei, care în urmă le va da curs. Mai mult decât atât, Epitropia se adresă direct către Obştească Adunare, plângându-se împotriva comisiei care, în loc de a vizità şcoalele, culeşese numai părerile unora din profesori, ce atingeau direcţia învăţăturilor (1).

Epitropia nu se poate deci unì cu vederile comisiei prezentate Adunării; de altminteri, comisia se mărgineşte în raportul său numai la critica şcoalelor fără să facă vreo propunere de îndreptare. Asachi înaintă Adunării, după cum înaintase şi comisiei, lucrarea sa „*Cvestia învăţăturii*“ în care făceà aluzie la înrâurirea obscurantistă a unora din boieri, care „deprinşi a considerà dregătoriile aducătoare de câştig ca o clironomie privilegiată a familiilor mari, erau departe de a încuviinţà un sistem de învăţătură publică, care îngăduià fără deosebire cu toate acele cunoştinţe pe acei avuţi ca şi pe

(1) In studiul *Despre censura în Moldova* (An. Acad. Rom. seria II, v. XXIX, 1906—9, p. 446, al d-lui R. Rosetti se publică o petiţie a Epitropiei către Secretariatul de stat, plângându-se că în *Foaia ştiinţifică* se publică de unii profesori „critici împătimitoare asupra ramului de învăţătură.“ Plângerea priveşte pe Ion Ghica. Rezoluţia lui Mavrocordat e un refuz: Epitropia nu are a se amestecà în ceia ce se publică cu învoirea censurii. Cf. E. Lovinescu, *Costache Negruzzi*, p. 122.

cei săraci, şi de care aceşti din urmă deseori se foloseau mai mult; de acea s'au şi insuflat neîncredere în ţintirea acestui sistem".

Din aceste rânduri se vede lupta lui Asachi împotriva reacţionarilor ce voiau să limiteze beneficiile culturii numai la o clasă socială.

In acest răstimp îşi prezintă şi comisia raportul său, în care ajungeà la următoarele concluzii, în ceiace priveşte scăderile învăţământului. Pricinile sunt:

1. Nepăzirea unei statornice bine organizate sisteme a învăţăturii, măcar pe un timp de 12 ani. Desele reforme, mai ales în facultăţi, au fost de mare împiedicare.

2. Neinformare de şcoale începătoare mai înainte de crearea colegiului.

Iar mai apoi, publicând şi un *„Proect pentru reorganizarea învăţăturilor"*, comisia îşi dădù pe faţă adevăratele sale intenţii conservatoare: „dregătoriile publice n'ar putea fi încredinţate decât la oamenii cu oare care stare, pe când cealaltă parte a cetăţenilor se dedă la îndeletnicirile negoţului şi meşteşugurilor şi a lucrării pământului de unde ar urmà, că dacă am da tot acea învăţătură treptelor societăţii care se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot aşa precum de a supune la una şi aceeaşi hrană vietăţi de soiuri deosebite".

Alte observaţii de amănunt veneau apoi cu vădita tendenţă de a lovi în Asachi.

Adunarea ceru dela Vodă ca amintita comisie să dureze mai departe, numind în ea şi pe Beizedea Grigore Sturza, ceeace Domnul întări.

Rând pe rând Sturza numì ca epitropi pe Beizedea N. Suţu, Aga Lascăr Rosetti şi în locul demisionatului Vornic Balş pe Beizedea Grigore. Comisia rânduită de adunare nu se mai puteà aduna; fel de fel de piedeci îi amânau reunirea, care se înfăptui, în sfârşit, spre finele lui Oct. 1845. In loc însă să lucreze, ea intră din nou în neînţelegeri cu Epitropia.

La sfârşitul anului Epitropia înaintează un referat

către comisie, de un cuprins reacționar. V. A. Urechia crede că Asachi n'ar fi avut nici o parte la elaborarea acestui referat, care arată între altele că scopul școalelor trebue să fie câștigarea cunoștințelor elementare și nu a științelor înalte. Pentru cei săraci, Epitropia cere înființarea de școale *reale*, „cari vor ținti către lățirea cunoștinței industriale, comerciale și agricole". Totodată mai cere și întemeiarea de școli la sate: cât despre învățământul superior, organizarea lui trebue amânată pe mai târziu. Dealtminteri, limba națională nici nu are toată înmlădierea pentru învățământul academic.

In 1847 Domnitorul M. Sturza redeschise chestia limbii naționale. Tendența reacțiunei era distrugerea întregului învățământ secundar. Academia fusese redusă numai la două clase cu îndreptare mai mult spre realism decât spre clasicism. In schimb se întemeiase un liceu francez sub direcția lui Malgouverné, pentru fii de boeri: acest liceu se instală pe urmă chiar în aripa Academiei unde era internatul...

Revoluția dela 1848 concretiză în chip vădit starea spiritului public față de măsurile reacționare ale domnitorului. M. Sturza crezù că preîntâmpină nemulțumirea obștească, declarând de obligatoare introducerea unui curs de gramatică română în clasele superioare ale Institutului francez (6 Fevr. 1848).

Reacțiunea care distrusese Academia Mihaileană avea să distrugă, de fapt, și Seminariul de la Socola prin mijlocirea nevrednicului mitropolit Meletie.

Ne oprim aci cu istoricul școalelor în Moldova, de oarece aci se oprește și rolul lui Asachi, în propășirea lor.

In adevăr, la 20 August 1849 bătrânul apostol se retrase din postul de referendar al școalelor. Grigore Ghica îi primi demisia la 3 Sept., recunoscându-i meritele și serviciile aduse cauzei învățământului public în Moldova.

III.

Activitatea lui Asachi în Teatru

III. ACTIVITATEA LUI ASACHI IN TEATRU

Lui Asachi i se datorește cea dintâi reprezentație în românește.

Cu propria-i cheltuială, ne-o spune singur, el întemeie un teatru de societate în casa Hatmanului Costachi Ghica. Cortina fu zugrăvită după un model adus de la Roma, înfățișând pe Apollo cu Muzele, întinzând mâna Moldovei spre a o ridică (1).

Reprezentația pastoralei *Mirtil și Hloe* (2), prelucrată de Asachi după Gessner (3) și Florian — cea dintâi reprezentație în limba română — avu loc la 27 Dec. 1816. Actorii erau copii de boeri: d-na Șubin, născută Ghica, în rolul pastoriței Hloe, prințul Ghica în rolul

(1) T. T. Burada, *Inceputul teatrului în Moldova*, în *Arhiva* 1905.

(2) *Mirtil* și *Hloe* pastorală, prelucrată de G. Asachi, cea întâi piesă dramatică reprezentată în limba română. Iași, Tip. Inst. Alb. 1850, cu o poezie: *Către Mirtil și Hloe.*

Subiectul e următor: Mirtil și Hloe și-au făcut niște daruri. Bolnăvindu-se tatăl lui Mirtil, acesta e hotărât să le jertfească pentru însănătoșirea lui Menalcas. Un păstor Lamon vindecă însă pe bătrân și un glas din statua lui Amor vestește că nu mai încuviințează jertfa plănuită. Lamon nu primește ca răsplată cața care-i rămâne lui Mirtil, după cum îi rămân Hloei turturelele ce-i dăruise acesta.

3] Despre Gessner vezi G. Bogdan-Duică; *Salomon Gessner în lit. română, Conv. lit.* XXXV, p. 168.

păstorului Mirtil şi Costachi Sturza în rolul lui Lizis. închinătorul lui Amor.

Piesa nu văzù însă lumina de cât în 1850, însoţită de o introducere, în care Asachi puneà în evidenţă însemnătatea faptului că s'a jucat în limba patriei într'o epocă de „streinomanie". „Şi fiindcă ar fi fost prea mult, adaoge el, a vorbi de odată româneşte despre evenimente eroice, sau despre intrigi de saloane, cari atunci numai în limbi streine se urzeau, Muza modestă s'au fost învăscut în vestminte câmpene şi cu ajutorul acestui prestigiu şi-a costumului naţional cel mai pitoresc pentru păstor, privirile s'au încântat şi auzul a început a se domestici cu limba ce pe atunci se numeà dialect".

La reprezentaţie veni şi Mitropolitul, care încurajà ca totdeauna orice manifestare de cultură naţională. (1)

Tot în casele lui Costachi Ghica pare a se fi dat şi nişte reprezentaţii de tablouri vivante, în 1818 (2).

Revoluţia de 1821 înăbuşi însă aceste începuturi. Plecarea lui Asachi la Viena fu încă o pricină pentru care încercările de teatru naţional nu se mai iviră mulţi ani după aceia. De la 1821 până la 1832 nu mai ştim nimic cu privire la teatrul din Iaşi.

Nu avem de gând să schiţăm o istorie a teatrului; prin urmare nu vom stărui asupra începuturilor aşà zisului *Théâtre des variétés* al fraţilor Baptiste şi Joseph Fouraux ce se deschise la 4 Dec. 1832. Ne vom opri numai asupra rolului activuiui Asachi...

Prin imitarea trupelor de diletanţi nemţi şi italieni ce jucau în Iaşi se înjghebă şi o trupă de diletanţi moldoveni. Cea dintâi reprezentaţie a acestor diletanţi avù

(1) Asupra participării Mitropolitului Veniamin, cf. Edgard Quinet, *Les Roumains*, 1857, p. 90. A se vedea o schiţă a lui Asachi reprezentând pe Mirtil şi Hloe, în N. Iorga G. *Asachi ca tipograf şi editor*, în Anal. Acad, Rom. şedinţa dela 17 Fevr. 1912.

(2) *Albina*, 1847. No. 110.

loc cu prilejul plecării lui Kiselef (11 Aprilie 1834), prin îngrijirea lui Asachi, — dar la care Kiselef nu fu de faţă.

Iată în scurt ce zice *Albina românească* despre reprezentaţie (1):

„Această alcătuire, întitulată *Serbarea păstorilor moldoveni* cu cântece şi danţuri, înţăţişa slava oştenească a vechilor moldoveni, nenorocirile de care această ţară adese ori s'au certat, facerile de bine a noului aşezământ şi mulţumirea locuitorilor către bunul lor ocârmuitor. Piesa a câştigat o deplină mulţumire mai ales prin a sale nimerite aluzii foarte bine simţite de o îmbulzire nespusă de privitori...

„După ce au cântat Simfonia, demoazelele Aristia Ghica, Maria Cantacuzin şi Ermiona Asachi, împreună cu ai săi părinţi, au depus în loja d-lui Plenipotent o cunună de flori numite nemuritoare şi de frunze de măslini, pre care toţi privitorii au urat cu aplausuri obşteşti şi de strigătul: vivat prezidentul!..."

Simfonia amintită mai sus e o bucată de voce cu acompaniament de piano cântată şi compusă de Elena Asachi, cu titlul: *La Tente*, ce se găseşte la Academia Română şi a fost publicată de d. Lugoşianu (2).

LA TENTE

Cantate

de la

Fête pastorale, donnée au théâtre de Jassy

10 Avril 1834

Traduction du Maldave et mise en musique

par

Hélène Asaky

Lithographie de l' Abeille

O altă bucată ce s'a cântat la această serbare se păstrează încă la A. R. împreună cu muzica ei:

---

(1) *Albina*, 12 Aprilie 1834, p. 138.

(2) O. Lugoşianu, *O serbare la Iaşi* (10 şi 11 Aprilie 1834), *Revista nouă*, an VII, No. 9, p. 339.

Ballade tirée de la fête Pastorale (1).
représentée au Théâtre des Variétés à Jassy le 10 Avril 1834
Lit. de l'Abeille.

Cu prilejul încoronării lui Mihai Sturza, la 26 August 1834, diletanţii moldoveni dădură o reprezentaţie la Teatrul de varietăţi cu piesa : *Dragoş, întâiul Domn suveran al Moldovii*, de Asachi.

Albina scrie următoarele despre această reprezentaţie (2) :

„Drama eroică alcătuită de d. Aga Asachi, muzica aleasă de Dumneaei. E... A... întemeiată pe fapte istorice şi înfrumuseţată de harurile unui epizod interesant ; această piesă a înfăţişat privitorilor vechea slavă, întâmplările şi din nou naşterea acestui pământ a căreia aducere întru împlinire este păstrată ocârmuirei I. nostru Domn. Toate aluziile atingătoare de acestea s'au simţit cu voioşie de către o nenumărată mulţime de privitori cari, în câtevà rândur', au mărturisit cu înfocare a lor supunere către persoana I. S. şi încrederea publică întru înţelepciunea guvernului său."

Noi nu cunoaştem însă această piesă a lui Asachi.

Scriitorul nostru ajunsese acum, după cum vedem, un fel de maestru de ceremonii.

La 25 Sept. 1835 avù loc o serbare dată de logofătul Neculai Canta, la moşia Horodniceni, unde veniră şi Mihai Sturza şi Mitropolitul Veniamin.

Se jucă în parc piesa *Piatra teiului*, în care Matei Millo jucà rolul unui bătrân prisacar, Alexandru Asachi pe Plăeşul Codrat şi tânărul Nicu Canta pe Cimbru.

---

(1) S'a publicat apoi în traducere românească : în *Culegere de Poezie*, ed. II, Iaşi 1854.

Asupra acestei balade e un foileton interesant al lui Asachi *„Bănuţul lui Ştefan-Vodă"* din *Albina*, No. 100 din 20 Dec. 1845, p. 397. Asachi polemizează şi cu *Gazeta de Transilvania*, care între alte documente istorice da şi „o parodie acestei balade", lăsând să înţeleagă că ea ar fi slujit de model poetului nostru.

(2) Anul 1834, p. 295.

G. Asachi isbuti ca, împreună cu Vornicul Ştef. Catargiu şi Spăt. V. Alecsandri, să pue în 1836 temelia unei şcoale filo-dramatice.

Profesori la conservator erau Paul Cervatti şi Cuna la clasa de muzică vocală şi Gh. Asachi la declamaţie. Asociaţii se cotizau cu câte doi galbeni.

Printre elevele conservatorului cităm pe d-nele Lang, Elisabeta Fabian, d-rele Anica Poni, Smaranda Dăscălescu; iar printre elevi pe Iancu Alexandri, Dumitru Gusti, Teodor Stamate, etc.

Cea dintâi reprezentaţie (1) pe care o dădură aceşti elevi la Teatrul de varietăţi avù loc la 23 Fevr. cu *„Lapeirus"* (2) şi *Văduva vicleană* de Kotzebue, prelucrate de G. Asachi.

Amândouă sunt într'un act: întâia dramă şi a doua comedie.

Reprezentaţia se începù cu un **prolog**, în care zâna Moldovei se ridică pe Parnas, unde era aşezat un tablou al lui Apollo cu Muzele. Alecu Asachi făceà pe Ghenius şi d-na Fabian pe Zâna Moldovei.

Entuziasmul produs de această reprezentaţie fu mare. Costache Conachi veni în ajutorul Conservatorului cu o subvenţie de 36 galbeni. Reprezentaţia se repetă şi la 26 Fevruarie (3).

A treia reprezentaţie românească avù loc la 8 Aprilie

---

(1) *Albina*, 1837, p. 81, *Gazeta Teatr. naţ.*, Bucureşti. 1836. No. 13, p. 106, două scrisori din Iaşi: întâia laudă numai, a doua şi critică puţin.

(2) Publicată; *Lapeirus*, dramă serie cu cântece prelucrată de pe a lui Koţebue de Aga G. Asachi şi întâiaoară în 26 Fevr. 1837 reprezentată pe Teatrul din Iaşi de elevii Conservatorului Filarmonic dramatic, Iaşi, Tip. Albina, 1837.

Broşura are un *cuvânt înainte* (13 Mai 1837). Urmează apoi *prologul* însoţit de o traducere în limba franceză făcută de d. Şarlu Diurand şi publicată probabil în *Journal de Francfurt*, No. 130.

(3) *Albina*, 1837, p. 129.

1837, jucându-se *Petru Rareş-Vodă, dramă serie în două acturi imitarisită pentru scena Moldovenească* (1) şi *Contradanţul* sau *„Intunecimea de lună, comedie în două acturi asemenea prelucrută de pe cea germană, ambele prin D. Aga Gh. Asachi.“*

Reprezentaţia s'a mai repetat la 30 Aprilie. „Spectacolul s'a încheiat, zice *Albina* (2), prin păstoreasca serbare a Armindinei, pe care pastorii noştri o păzesc la 1 Mai, întru aducerea aminte de Palilia a Romanilor ce serbau în această zi aniversara de urzire a Romei. D. Aga Asachi a compus pentru acest prilej o Idilă Moldovenească, cu cântece şi danţuri.“

Se deschise apoi stagiunea iernei 1837—38, la 17 Oct. 1837, urmându-se reprezentaţiile de data asta mai regulat, de două ori pe săptămână.

La 12 Noemvrie se jucă *Pedagogul* (3), vodevil cu cântece 1 act de Kotzebue.

La 14 Noemvrie se jucă *Fiul pierdut* (4), dramă într'un act de Kotzebue, tradusă tot de Asachi.

In totul s'au jucat 22 bucăţi, cele mai multe comedii, vreo câtevà drame şi o idilă (*Armindenul*).

La serbarea (5) din casa hatmanului Teodor Balş, la 20 Dec. 1837, elevii conservatorului executară un imn intitulat *Luceafăr lin*, pus pe muzică de Elena Asachi, şi care se află într'o adevărată scenă intitulată:

Privigherea ostaşului Maldovean, la prilejul serbării date prea Inălţatului Domn Mihail G. Sturza V. V. de

(1) *Petru Rareş*, dramă istorică în patru părţi de G. Asachi, partea I. (Iaşi 1853); idem, partea II.

(2) 1837, p. 149.

(3) *Pedagogul*, comedie vodevil dupre a lui A. de Kotzebue prelucrată pentru Teatrul Naţional de Aga G. Asaky, şi intâia oară reprezentată în 12 Noembrie 1837 de elevii Conservatorului. Eşii în tip. Albinei, 1839.

(4) *Fiul pierdut*, dramă în 1 act de pe a lui A. de Kotzebue, tradusă de A. G. Asachi, intâia oară reprezentată în 14 Dec. 1837 de elevii Conservatorului. Eşil în T. A. 1839 (n'are cântece).

(5) O descripţie a serbării in *Albina*, 1837, p. 401.

corposul ofițeriior, Meditație compusă de A. G. Asachi. Eşi, 1837.

Ea s'a dat ca supliment la *Albina* (1).

Tot aceşti elevi mai cântară şi aria *Se il fato barbaro* de Elena Asachi (la T. Varietăți), cu prilejul beneficiului lui Paul Cervatti. Şi, în sfârşit, la 20 Fevr. 1838 pentru întâiaşi dată se dădù în limba română opera *Norma* (2). Opera aceasta s'a cântat de două ori.

Reprezentațiile avură succes; dar Conservatorui începù să meargă rău. Părinții începură a se teme ca nu cumva copii lor să se facă actori; guvernul suprimă subvenția de 200 de galbeni; deficitul isbucni.

Treizeci de boieri înaintară o petiție către direcția Conservatorului la 30 Noemvrie 1838, rugând'o să reînceapă reprezentațiile moldovenești, făgăduind să le sprijine. Directorii Asachi şi Spătarul V. Alecsandri trimiseră petiția departamentului din Năuntru, cerând mijloace.

Totul fu însă zadarnic. Conservatorul se închise după doi ani şi câteva luni de ființă.

* * *

Abia la sfârşitul lui 1839 să înjghebă o societate dramatică de foştii elevi ai Conservatorului împreună cu Caragiali. Stagiunea avù loc din Decemvrie până în Martie, dându-se 12 reprezentații care fură primite cu entuziasm la început, şi mult mai rece mai târziu. Critici li se aduseră chiar prin *Albina* (3).

---

(1) O cronică a lui C. Barozzi în *Albina*, 1838, p. 65.

(2) Cunosc trei ediții: *Norma*, trag. lir, în 2 acte, Eşi 1838. (Repertorul Teatr. Mold.). *Norma* operă lirică în 4 acte, musica di Bellini, Iaşi, T. A. 1851, şi o altă *Norma*, opera lirică în 4 acte, tradusă din limba italiană în româneşte de Gh. Asachi, Iaşi Tip. Goldner. 1873.

(3) *Albina rom.*, 1840, No. 6, p. 24, No. 11, p. 44.

Mai aspră erà însă *Dacia literară*, ce se luptà cu direcția veche a lui Asachi (1).

„Piesele sunt rău alese, sfâșiate, și rău întocmite; iluzia scenei nu este observată, când jocul actorilor este prost, decorațiile, costumele măcar ar trebui a fi frumoase și analoage cu cuprinsul pieselor: dar aceasta este cu totul din potrivă: de multe ori se înfățișează pe scenă în tot ridicolul lor cele mai mari anacronisme; costume, oameni despărțiți prin veacuri întregi să întâlnesc în reprezentațiile românești. Așà în *Vicleniile lui Amor*, s'a văzut un husar din vremea lui Napoleon, un elegant muscadin din vremea lui Molière, o cochetă din zilele noastre."

După ce s'au terminat aceste reprezentații, guvernul numì un comitet teatral, compus din C. Negruzzi, Comisul V. Alecsandri și Căpitanul Kogălniceanu, cu care încheiè contractul din 18 Martie 1840.

Cu această direcție desvoltarea teatrului intră în o nouă fază, pe care n'o mai urmărim aici, Asachi încetând înrîurirea lui precumpănitoare asupra mersului teatrului în Moldova.

* * *

Nu trebue să ne închipuim totuși că Asachi ar fi încetat orice participare la activitatea artistică. Vom aminti aici momentele mai însemnate în care partisipa-lui se dovedește:

Pentru 17 Dec. 1844 vedem anunțată în *Albina* (2) reprezentația unei piese „*Dezertorul*," vodevil într'un act de G. Asachi. Nu știm nimic despre acest vodevil, probabil numai prelucrat de Asachi.

---

(1) *Dacia lit.*, p. 115.

(2) *Albina*, No. 100 din 17 Dec. 1844, p. 412 și T. Burada *art. cit.* în *Arhiva*, 1907, p. 335.

La 8 Noemvrie 1845 se dădu o reprezentaţie extraordinară cu prilejul Sf. Mihai — patronul Domnitorului. La intrarea lui Vodă, trupa Moldovenească cu orchestra au cântat un *Imn naţional*, versuri de Postelnicul Asachi şi muzica de Capelmaistrul Herfner. (1)

La 13 Martie 1848 se jucă *Contrabantul* sau *Mărfurile engleze*, comedie vodevil în două acte, prelucrată de Gh. Asachi, iar muzica de Elena Asachi.

Intoarcerea plăeşului din Anglia, idilă munteană. Această piesă e un mic vodevil isvorît din împrejurarea că pe timpul foametei din Irlanda (1847—48) se transportase acolo, odată cu o mare câtime de porumb românesc şi câţiva ţărani care să înveţe pe locuitori şi felul de întrebuinţare al porumbului necunoscut în Irlanda.

Acţiunea se petrece dinaintea Ceahlăului. Irina e mâhnită de plecarea iubitului ei Codrat în Anglia; veşti rele spuneau chiar că el s'ar fi înecat pe mare. Paznicul satului, Brădeanu, o cere de nevastă; ea nu vrea cu nici un chip cu tot îndemnul unchiului ei, Galian. Sosind la timp însă Codrat, nunta lor se face în veselia tuturor.

Piesa nu are nici o valoare. Pentru a-i da măsura, e de ajuns să reproducem următoarele scurte fragmente. Codrat întorcându-se acasă cântă:

Iacă mă 's iar aice
Lângă dorita Irină!
Ah, ce minut fericire
După durere vine.
Crudă a noastră soartă
Ni au fost giurat peire.

(1) Imnul e reprodus de Burada, *Arhiva*, 1907, p. 491. O dare de seamă asupra serbării, *Albina*, 1845, No. 88.

Dar nu ne temem de moarte
Că ni apără Amor!
Voi îndurate stele
Care prin mii de rele,
In patrie m'ați adus,
A voastră vie rază.
Fie ș'amù de pază
Acestui dulce odor —

In alt loc țăranul Codrat își povestește impresiile de călătorie: „La un loc ce se cheamă Civita vechia, cum s'ar zice la noi Cetatea veche, trăesc niște oameni cu carii mai că m'am înțeles la vorbă...“
E de ajuns. (1)

La 6 Maiu 1851 se cântă de opera italiană „*I due Foscari*“, din care Asachi dădù un extract:

Cii doi Foscari, tragedie lirică pusă în muzică de G. Verdi, Iași, T. I. Albina, 1851.

La 13 Maiu se cântă *L'elesir d'amore*. Avem de la Asachi:

Eliesirul lui Amor, operă comică în trei acte, muzica de Maistro Donitzetti, Iași, T. I. Albina, 1851.

La 22 Maiu 1851 se cântă *Nabuhodonosor*; rezumatul e dat de Asachi.

La 9 Oct. 1852 se cântă *Attila* de Verdi:

Attila, dramă lirică cu un prolog în trei acte. Poezia compusă de T. Solera, muzica de G. Verdi. Traducerea e de Asachi.

* * *

(1) Piesa s'a publicat în *Almanach de învățătură și petrecere* pe 1851, p. 65. S'a jucat la 15 Martie 1851. Ue scurt foileton asupra reprezentației în „*Gazeta de Moldavia*“, No. 23, din 19 Martie 1851, p. 97. Millo a jucat pe Galian, Teodorini pe Codrat, d-na Sterian pe Irina.

In teatru, Asachi mai tipări rând pe rând următoarele încercări, dealtminteri, neisbutite:

Petru Rareş, dramă istorică în patru părţi (1).

Cuprinsul acestei drame e următorul:

Partea I sau *Lacul* (epoha 1527): zugrăveşte viaţa lui Petru Rareş ca pescar, căruia Şeptelici îi aduce vestea morţii lui Ştefăniţă Voevod.

Acesta chiamă pe toţi boerii la Suceava pentru alegerea domnului.

Partea a doua ne primblă prin cele mai mari imposibilităţi scenice şi psihologice. Suntem în ziua alegerii Domnului. E ales, fireşte, Petru Rareş care ia de nevastă pe Elena.

Amândouă părţile n'au nici umbra unei valori oarecare. Cât despre celelalte două părţi, pe cari le făgăduise Asachi, nu mai ştim nimic (2).

Ţiganii, idil cu cântece de G. Asachi, reprezentat în 24 Ianuarie 1856 pe Teatrul Naţional, Iaşi, Tip. I. A. 1856.

Subiectul acestei idile e destul de simplu:

Bătrânul ţigan Tufoi are două fete: Ardela, cea mai mare, care e urâtă, şi Angelina care e frumoasă... Tânărul Gevrilă, feciorul bulibaşii, un ţigan urât şi chior, vreà să la de nevastă pe Angelina, dar aceasta iubeşte pe un păstor român, Cimbru. Căsătoria lor însă nu se poate face, între altele, şi fiindcă Cimbru e om liber şi Angelina e roabă.

In momentul când căsătoria între Gevrilă şi Agelina aveà

(1) Iaşi, 1863.

(2) S'a jucat la 8 Aprilie 1837 „Drama care înfăţoşază un istoric episod din epoca 1538, acea plină de fapturi şi de hara tir nobil a strămoşilor noştri şi nemerită a elevilor reprezentatie, ca prin o magie înfăţoşind înaintea ochilor o întâmplare de trei veacuri, au pătruns pe privitori de nobile sentimenturi" *Albina*, No. 29 din 11 Aprilie 1837.

să se săvârşească, soseşte şi vestea desrobirii ţiganilor de către Grigore Ghica. Obstacolul e înlăturat. Cimbru ia pe Angelina.

Spectacolul are şi un cor, fiind presărat cu cânticele cu muzica din *Puritani*, în felul tuturor spectacolelor lui Asachi, în care agrementul convenţional are o atât de mare parte. Printre ţigani e şi un bucătar Matus, ce a fost cu boerul la Paris şi îşi împestriţează limba cu expresii ca „monşer cumetre", „bunciur" în loc de „bonjour".

Turnul Butului, dramă originală în 3 acte, după tradiţii poporane de G. Asachi, Iaşi, Tip. Inst. A. R. 1863, pag. 25.

E legenda unei stânci de pe Pion, în formă cilindrică, ce se vede chiar de la Iaşi, şi poartă numele de *Turnu lui Butu*.

Prinţesa Ana, fiica Domnitorului Alexandru, a jurat credinţă veşnică logodnicului ei Butu, care a plecat cu oastea în Polonia pe ţărmurile baltice şi nu mai vine. Trei peţitori sosesc: Coribut, cavaler polon din Masovia, Mailat, cavaler maghiar şi Valter, cavaler german. Se iau la luptă între dânşii, dar apoi se învoesc să se supună hotărârii şi preferinţii Anei. Acesta e actul I.

Actul al II-lea cuprinde disputa peţitorilor dinaintea Anei „în piaţa de carusel înaintea castelului." Fiecare pretendent îşi laudă însuşirile şi strămoşii. Se iau apoi la luptă, din care iese învingător Coribut.

In actul al III soseşte un scutier din războiu, povestind Anei isprăvile Moldovenilor în luptele cu cavalerii Teutoni. Butu căzuse străpuns de săgeţi. Ana se duce la vrăjitoarea Macrina ca să-i aducă pe Butu. Şi, în adevăr, în urma unei scene de farmece, amorul lui Butu vine pe uşă sub chipul unui copil, apoi apare şi Butu în zale, şi o cuprinde.

Scena ne arată de odată priveliştea muntelui Ceahlău. Butu e călare şi o ţine pe Ana în braţe.

Voichița de Romanie, melodramă istorică cu cântece de G. Asaky, Iassi, 1863. Inst. Alb. Române.

Această piesă povestește un episod din luptele lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș.

In actul întâiu asistăm la pregătirile lui Vlad și la alianța lui cu Turcii împotriva Moldovenilor.

Actul al doilea se petrece într'o grotă întunecoasă, în lagărul muntenesc.

Suntem în aceleași pregătiri de război. Voichița, fiica lui Vlad, cere sfat unui sihastru, spunându-i că a aflat că turcul Osman a făcut un complot ca să omoare pe Ștefan. Sihastrul se hotărăște să prevină pe Ștefan.

In actul al III Ștefan e învingător și ia de nevastă pe Voichița.

Piesa e, firește, lipsită de orice valoare.

Elena Dragoșu de Moldaviea, dramă istorică originală în trei acte de G. Asachi, Iași, Institutul *Albinei Române*, 1863, p. 39.

Elena (Dragoș), fata lui Ștefan cel Mare, se mărită cu Ivan Ivanovici, fiul Țarului Ivan III, cu care avu un copil, Dimitri. Murind însă tatăl copilului, Ivan Ivanovici, se puse întrebarea cine să ia succesiunea tronului: Dimitri sau Vasile, copilul născut din căsătoria a doua a țarului cu Sofia Paleologu. Drama se învârte în mijlocul intrigilor de succesiune.

La urmă, Țarul proclamă moștenitor pe Vasile, condamnând la închisoare pe Elena și trimițând în Siberia pe partizanii ei. „Știu, zice dânsul, că acest act va rupe legăturile de amiciție personale cu Domnitorul Moldovei! Dar acea ce nu poate astăzi uni simpatia mai târziu va operà politica care mineşte Moscovei un mănossu viitor."

Piesa nu are nici o valoare.

Petru I țarul Rusiei în Iași, (1) e titlul unei piese

(1) *Petru I, Tzarul Russiei în Jassy*, dramă istorică în 2 acte

în două acte, publicată în anul morţii lui Asachi... Piesa e o lungă — deşi foarte scurtă — naivitate.

Actul întâiu „reprezentează piaţa înaintea bisericei Sf. Trei Erarhi.“ Cantemir, Petru şi Caterina vorbesc despre războiul cu Turcii. Vin veşti rele. Turcii au trecut Dunărea, Tătarii Prutul, Brâncoveanu s'a dat de partea Turcilor. Petru tulburat se retrage în cort: „Am sacrificat, zice el, pe unicul meu fiu, ca să mântui imperiul, azi mă sacrific pe mine însumi. Nu-mi rămâne decât să scriu către Senat testamentul meu (scrie). După lupte încruntate mi-a rămas 8.000 soldaţi în contra a 200.000 Turci, care mi-au închis toată scăparea. De nu mă vor ucide, îmi vor stoarce o declaraţie nefavorabilă imperiului. Dar prin acest înscris ordonez să nu dati nici o credinţă unei asemenea declaraţii care ar fi spre dauna Imperiului. De nu voi supraveţui, să alegeţi pe cel mai demn dintre voi spre a guvernà ţara şi a o conduce la gloriosul ei destin.“

In actul al II-lea, care e de trei pagini, se încheie pacea de la Iaşi.

In „*Almanacul*“ de pe 1868 se mai tipăreşte „*Desperaţia unui eremit*,“ farsă într'un act de G. Asachi, — desigur, o localizare.

E vorba de un tânăr, Lubin, crescut de tatăl său, „eremitul Chir Filip“, în vârful unui munte. Până la vârsta de 19 ani tânărul nu văzuse chip femeesc. La cel dintâiu prilej zărind pe Elvira, fiica lui Alfons, se îndrăgosteşte de ea şi se pricepe să-i ceară mâna...

Cu aceasta încheiem capitolul activităţii lui Asachi în teatru.

---

s'a publicat în *Almanac de învăţătură şi de petrecere* pe anul 1868,

Ca dramaturg nu va rămâne nimic de pe urma lui, — deoarece i-a lipsit talentul dramatic. Meritul lui Asachi e de a fi fost un organizator de teatru românesc şi un iubitor de spectacole. Prin spiritul lui întreprinzător a contribuit la răspândirea gustului pentru teatru.

IV.

Activitatea literară a lui Asachi

IV. ACTIVITATEA LITERARĂ A LUI ASACHI

§ 1. POEZIA

In judecata activității literare a lui Gheorghe Asachi, ca și în judecata tuturor începătorilor unei literaturi, ne trebue călăuza relativității istorice.

Literatura e legată de timp; momentul istoric o domină. Idea frumosului în sine e o idee metafizică fără nici o realitate. Scoborându-se din cer pe pământ, se amestecă și cu alte elemente străine ce o fecundează; din absolută devine relativă...

Pentru a înțelege operele de artă în evoluția veacului, se cuvine să ne punem în spiritul vremei, să ne facem un suflet nou, citindu-le cu ochii și cu simțirea contemporanilor. Numai așà le vom putea pricepe importanța, situându-le.

Opera poetică a lui Asachi nu înfruntă critica prin virtutea lăuntrică a frumuseții sale. Nu fixează o pagină din cartea frumosului veșnic; n'a reușit chiar să intre în conștiința noastră artistică, ca de pildă nuvelele lui Negruzzi, ce trec peste epoca lor, rămânând în gustul noilor generații. Nimic nu arată că *Alexandru Lăpușneanu* a fost scris acum șaptezeci de ani. Intuiția lite-

rară a poetului, ca şi limba în care a tradus-o, au suferit prea puţin de pe urma prefacerii generale.

Opera poetică a lui Asachi nu se bucură de o largă răspândire în publicul cititor... Nu trăeşte deci. Adevărata viaţă a unei lucrări literare nu stă în scoarţele cărţii, ci în amintirea mulţimii, pe buzele şoptitoare, în sămânţa aruncată în sufletele altor artişti.

Poeziile lui Asachi nu numai că n'au avut vre-o înrâurire oarecare asupra literaturii noastre, dar nici nu sunt citite decât de cărturarii îndemnaţi de un interes istoric. Le-a lipsit deci realitatea vieţii. Au ajuns de timpuriu un obiect de cercetare literară...

Ne rămâne acum să facem această cercetare, spre a fixa valoarea poetică a operii scriitorului, la lumina principiului relativităţii istorice.

* * *

Asachi a fost privit ca un bun poet de contemporanii lui, după cum fusese privit şi Costache Negruzzi. Gloria de organizator şi îndrumător pe toate câmpurile de activitate culturală era cumpănită de gloria poetică, după cum poeziile lui Negruzzi erau preţuite la fel cu proza lui. Contemporanii nu văd bine. Pentru o dreaptă preţuire trebue ca timpul să-şi aştearnă uitarea peste atâtea lucruri, cărora un amestec de împrejurări trecătoare le dă un rost şi o însemnătate iluzorii; trebue ca depărtarea vremii să şteargă amănuntele ce, văzute de aproape, opresc privirea asupra lor, împiedicându-ne de a cuprinde întregul în adevăratele lui proporţii.

Peste activitatea lui Asachi s'a aşternut jumătate de veac de uitare. Posteritatea cea dintâi a unui scriitor e totdeauna nerecunoscătoare. După tirania, pe care în chip firesc o exercită un om superior asupra contimporanilor, urmează o epocă de desrobire şi de

îndârjire. Trecem prin starea sufletească a liberţilor: ne uităm la fostul stăpân cu ură. In el nu vedem pe omul ce ne-a ajutat şi ne-a liberat singur, ci pe omul care ne-a umilit. Amintirea sclaviei ne chinueşte cu o inutilă amărăciune; voind să câştige din timpul pierdut, demnitatea e cu atât mai dârză cu cât e mai tardivă.

Mai toţi scriitorii mari, mai toţi acei ce şi-au *întipărit* personalitatea asupra unei epoce, prin puterea minţii sau a braţului, prin spiritul de iniţiativă şi de organizare sau prin talent, au trecut, după moartea lor, printr'o fază de uitare şi de ostilitate. Când maestrul moare, robii se răscoală. Toţi respiră adânc, ca după o lungă opresiune; toţi încep să vadă că maestrul nu era fără defecte, despre care nu se poate vorbi decât zâmbind. Spiritul public se trezeşte dintr'o lungă amorţire, dorind ceva nou. Şi, cum tot ce e aşteptat cu încordare, vine, o altă personalitate se ridică, impunându-şi dominaţia. Omenirea are nevoie de fetişi. Robia e unul din postulatele sufleteşti. A-ţi câştiga libertatea este a trece la alt stăpân. Amurgul unei soare e urmat de aurora altuia.

Dar sorii se răcesc unii după alţii şi mai e o dreptate şi pentru dânşii: dreptatea generaţiilor târzii, ce nu judecă din motive sentimentale, ce privesc într'o perspectivă mai largă, îmbrăţişând mai multe epoci de odată, compărându-le între ele, ce pot vedea în fiecare scriitor o verigă a unei întregi evoluţii, o clipă trecătoare ieşită din altă clipă, dar plină şi ea la rândul ei de binefacerea unor clipe următoare. La lumina principiului istoric şi evolutiv, mulţi din aceşti sori, pe care îi credeam stinşi pentru totdeauna, se aprind din nou, şi, dacă nu ne mai încălzesc inima, ne mai luminează cugetarea... Atunci începe pentru ei o viaţă nouă, mai senină, la adăpostul entusiasmului sgomotos şi trecător, o viaţă ieşită dintr'o dreaptă preţuire şi recunoştinţă...

A venit vremea ca şi Asachi să fie chemat la această viaţă senină; a venit vremea ca meritele lui să fie fixate în perspectiva istorică.

Cel mai mare merit al lui e de a fi fost un organizator şi un deschizător de drumuri în toate ramurile de activitate culturală.

Numai în al doilea rând vine opera lui literară. Peste ea uitarea s'a aşezat aproape cu desăvârşire, după ce contemporanii o preţuise prea mult. Pe deoparte deci un prisos de laudă, iar pe de alta un prisos de nerecunoaştere. Ca întotdeauna,—până ce timpul adună cenuşa morţilor în columbarii definitive.

Literatura lui Asachi merită totuşi să fie preţuită şi cunoscută mai mult. Sunt poezii care şi astăzi, după ce gustul şi limba noastră au suferit atâtea prefaceri, se pot citi cu un interes susţinut până la urmă, şi chiar cu o rară plăcere estetică.

Fără a fi un mare poet, Asachi a fost un poet: nu pentru că a făcut versuri, ci fiindcă simţirea lui a vibrat pentru cele mai frumoase şi mai înălţătoare lucruri cari cinstesc simţirea omenească.... Avântul poetului s'a oprit însă curând, amuţind odată cu primăvara vieţii, după ce se deşteptase în cea mai poetică ţară din lume. El s'a trezit la vederea rămăşiţelor gloriei străbune, şi la întâia adiere de dragoste; a prins aripi pe pământul binecuvântat al Italiei. In astfel de împrejurări, lira lui Asachi, nu puteà să nu cânte armonios. Intors în ţară, activitatea poetului deviè însă spre o întrebuinţare mai imperioasă. Totul erà de făcut din nou: şcoală, teatru, presă. Asachi fu la înălţimea trebuinţelor timpului; a făcut de toate. Mâna lui a alergat neobosită de la un catehism la o geometrie, de la un abecedar la un atlas de geografie...

Arar i se puteau rătăci degetele şi pe strunele lirei, intonând un „imn ocazional", un cântec de slavă pentru vreun nou câştig cultural pentru vre-o nouă

şcoală, sau pentru orice alt semn de bucurie naţională. Simţirea eră curată, intenţia bună şi frumoasă, dar degetele lui, dibace dealtminteri, nu izbuteau să ascundă sărăcia inspiraţiei: întemeiarea unui ospiciu, aniversarea Academiei Mihailene, deschiderea Teatrului naţional.

Imprejurările învălmăşite ale Moldovei din întâia jumătate a veacului au ucis repede în pieptul lui Asachi poetul ce se deşteptase la vederea ruinelor din Forul Roman şi la flacăra dragostei ideale pentru Bianca Milesi; înăbuşind poetul, au trezit în locul lui pe omul de bine şi de iniţiativa nepregetată care şi-a revărsat darurile activităţii peste patru-zeci de ani. Cumpănind lucrurile, ţara noastră aveà mai mare nevoie de o energie practică decât de un talent poetic stăruind numai în literatură.

Inspiraţia luì Asachi, după cum vom vedeà, şi-a frânt aripa curând; cântecul a fost scurt şi pe o gamă destul de restrânsă. Dar, dacă poetul n'a trăit în Asachi decât atât cât trăesc trandafirii, şi n'a avut nici odată un avânt prea puternic, un sbor mai larg şi mai rotitor, artistul a rămas intact în Asachi, dela începutul activităţii lui şi până la urmă.

Acest merit nu i se poate tăgădui. Prin instinct şi prin buna şcoală pe care o urmase, cu deosebire în Italia, Asachi a fost un artist. Versurile lui, lipsite uneori de căldură, au o armonie necunoscută până la el, o varietate de metru şi o preţiositate de formă, în care se vede şi înrâurirea italiană dar şi un simţ apreciabil pentru technică. Limba lui Asachi e câteodată nesigură. Săulescu l'a învinuit chiar că e străin şi că n'a învăţat româneşte decât după întoarcerea lui din străinătate. Nu vom găsì totuşi decât rareori abateri de la eufonie şi de la euritmie...

Simţul artistic al lui Asachi s'a realizat în mai multe

laturi: în muzică, în pictură ca şi în poezie cu o eleganţă şi felurime de diletant superior, îndrăgit de frumos sub toate formele. In lipsa unui talent creator, a unei vocaţii statornice pentru o anume expresie a artei, Asachi s'a încercat în toate genurile: în poezii şi nuvelă, în teatru, trecând apoi dela liră la penel.

De altminteri, i-a plăcut întotdeauna să trăiască într'o atmosferă de artă: în Italia, şi-a petrecut cei mai buni ani ai tinereţii, copiind tablouri din stanzele lui Rafael, fiind în legătură cu artişti ca Keck şi Canova, şi sub dulcea văpae ocrotitoare a unei fiinţe ideale, Bianca Milesi, o artistă şi dânsa; mai târziu în Moldova, în tovărăşia nevestei, Elena Teuber, o pianistă desăvârşită, o compozitoare, ca şi fiica lor, Ermiona... Dintr'o astfel de atmosferă nu puteà ieşi decât un artist.

Asachi a înţeles frumosul întotdeauna deşi l'a relizat mai arare, fiind lipsit de o vocaţie hotărâtă. A alergat de la una la alta, ostenindu-se repede. Meritul lui nu e în adâncime ci în felurime; talentul lui e o aţă de apă pe care vântul a împrăştiat-o acum într'o parte, acum în alta, nedându-i prilejul să fecundeze ţarina...

Apa este însă curată şi cristalină; dacă nu ne stâmpără setea cu totul, ne răcoreşte încă... In locul unui poet găsim cele mai adese un artist. E ceva. Literatura noastră a cunoscut foarte puţini artişti în începuturile ei.

Printre versificatorii timpului, lipsiţi şi de inspiraţie poetică şi de priceperea frumuseţii exterioare, Asachi se ridică aproape singur ca un om cu o ureche sensibilă la cadenţe, ca un înţelegător al versului şi al metrului felurit şi savant...,

Primele motive lirice ale lui Asachi au fost: dragostea şi patriotismul.

Ambele simţiri şi-au luat zborul la Roma, adică

într'o atmosferă deosebit de prielnică şi pentru una şi pentru alta şi la vârsta — Asachi nu aveà decât 23 de ani—tuturor simţirilor generoase.

Am amintit romanul tânărului Gheorghe Asachi cu Bianca Milesi. Bianca erà un nobil suflet de femee închinat artei şi iubirii de patrie.

Ea a fost un îndemn viu pentru Asachi, spiritualizându-i dragostea, călăuzindu-l în înţelegerea frumosului şi în iubirea neamului său îndepărtat, pe a cărui poveste o citeau împreună pe pietrele Columnei lui Traian. Bianca a fost o mare fericire pentru Asachi, o adevărată muză binefăcătoare.

E neîndois că dragostea lor a rămas platonică. Poeziile lui Asachi nu puteau fi deci decât nevinovate, desbrăcate de orice sensualitate.

In ele se frământă, în adevăr, un suflet înamorat de o perfecţie trupească şi intelectuală, un suflet încleştat într'o nobilă suferinţă, într'o adorare care purifică şi înalţă.

Nici o notă îndoelnică nu tulbură unitatea şi curăţenia acestor poezii... Ele au fost scrise mai întâi în italieneşte prin suggestia poeţilor italleni, şi mai ales a marelui cântăreţ al dragostei neîmplinite, a lui Francesco Petrarca, care a rămas până la urmă „maestrul" lui Asachi. Şi prin noutatea formei — sunt sonete — şi prin frumuseţea plastică a unora din ele şi mai ales prin înălţimea şi seninătatea sentimentului, versurile aceste se ridică peste poezia timpului, atât de nesigură ca armonie şi plină de sensualismul poeziei noi greceşti...

Se vede pe dată că isvorul de inspiraţie a lui Asachi nu e oriental ci latin, nu e în Anacreon sau în Atanasie Christopulo ci în Petrarca; se vede pe dată că Muza lui Asachi, nu e Casandra sau Marghioala, după care ofta un Conachi, ci e Bianca Milesi, în care se întrupau alte însuşiri.

Deşi motivele de inspiraţie nu sunt nouă, Bianca a-

ducând aminte prea mult pe Laura, deşi limba e uneori nesigură, — este totuşi o fericire că la începutul liricei noastre găsim acest ciclu de versuri de dragoste, în care o pasiune nobilă îmbracă o haină atât de spiritualizată şi uneori de plastică:

Când întinzi a'tăle aripi, o tu cugete 'nfocate,
Şi 'n noianul fantasiei te înnalţi cu răpegiune,
Căutând frumoase teme între cele luminate,
Pentru lira-mi umilită, doritoare să răsune;

Uşurel pe Monte-Pincio între pinii verzi răzbate:
De virtute şi frumseţă, acolò-i vedeà minune;
Acolò zina mea trece pe cărările 'ncântate,
Strălucind cu o lumină care niciodat 'apune.

[Către cugetarea mea]

Icoana Biancăi, în care se întrupează virtutea şi frumuseţea, e evocată într'un vers definitiv:

Uşurel pe Monte-Pincio între pinii verzi răzbate,

ca o umbră elisiană ce se primblă prin aleele muntelui Pincio.

Cele trei sonete „Patima", cu toată preţiositatea simţirii, atât de firească poeziei italiene, sunt totuşi frumoase şi, dacă li s'ar face unele prefaceri de cuvinte prea învechite, ar puteà fi gustate şi azi pentru fineţa lor. In cel dintâi sonet poetul ca şi Petrarca îşi spune firii întregi dragostea:

La fiinţele naturii, câte imprejuru-mi sânt,
Spun a inimii dorinţă ce se 'ncrede şi iar teme,—
Insă zinei ascund numai patima în care'mplânt,

Nesiguranța, în care se sbat îndrăgostiții, nu puteà fi mai bine fixată decât cum a făcut'o Asachi în versul:

Spun a inimii dorință ce se 'ncrede și iar teme,

în adevăr lapidar.

Al doilea sonet e și cel mai frumos. Firea întreagă se înduloșează, ascultând povestea dragostei neîmplinite a poetului:

... numai zina pentru care
A mea inimă se 'ncinge, la durerea-mi nu răspunde.
Nici din sânul ei s'aude un suspin de îndurare!

Strofa întâia e, în deosebi, de o plasticitate cu totul neobicinuită, pe care ar recunoaște-o orice poet parnasian:

Auzit-a Apeninul eco al durerii mele,
Ce din sân Amor îmi stoarce, în tăcut 'a nopții clipă.
Răsunat-au pân' la Istru patimile cele grele,
Ce nu vindecă Higèa, nici fântâna Aganipă.

Și în al treilea sonet terțetele sunt, deasemeni, frumoase și ca armonie a versului și ca fineță a ideei poetice:

Deși'n versul meu cel umil strălucindu-va virtute
Cerc să cânt și-al vostru merit în toscană armonie,
Care de l'a voastră faimă un ecou să împrumute,

Când țintează sumeț ochiul în a cerului făclie,
Intunerecul îl ceartă numai câteva minute,
Dar seninul feței voastre totdeauna-i ascuns mie.

Influenţa lui Petrarca e evidentă, dar nici meritul lui Asachi de a fi găsit o formă atât de potrivită şi-o armonie atât de nouă nu e mic. De aceeaşi plasticitate e şi sonetul *Profeţia*, scris la plecarea poetului din Roma, în care evocă pe Bianca, rugând-o să-l ocrotească şi în depărtare, în Moldova:

... Dar, pe când în luntre-uşoară brăzdui-voi Mar 'Euxină
Infocata-mi cugetare, străbătând câmpii deşarte,
Inturna-se-va adese l'adăpostul cel de arte
Şi la templul junei Muse, unde arde-a mea lumină.

Acea stea a mântuirii, care astăzi mă 'nviază.
Fie ca să mă conducă şi în timpul viitor,
Şi-amorţita mea simţire pentru patrie fac'o trează.

În afară de sonete, tot Biancăi,—sau Leucei cum îi spuneà în chip poetic—e închinat şi un cântec petrarchesc de o savantă varietate de formă, poate cea dintâi încercare de vers liber prin imitarea versului liber italian. Deşi nu e tocmai limpede, deşi împovorată cu prea multă mitologie, poezia are totuşi multă mişcare, dovedind o neobicinuită putere de a urmări o idee într'un lung şir de perioade şerpuitoare, cu icoane preţioase şi „concetti" ieşite deadreptul din lirica italiană.

Am amintit aiurea avatarele lui Asachi cu Bianca. Intors în ţară, pribeagul dela Roma păstră până la sfârşitul vieţii cultul pentru îndepărtata lui Muză. În câteva prilejuri, el îşi mai înstrună lira în cinstea Biancăi, ca, de pildă, în sonetele „Către A. P. carele se inturna din Moldova în Italia a sa patrie" sau în sonetul scris la moartea Leucei, în 1849. Acesta din urmă e lapidar; terţetul final cuprinde o frumoasa idee cu toată şovăirea limbii:

Dar, în miezul al durerii, ce-mi rămâne 'n suflet vie,
Cea scânteie care-aprinsă-i, nu s'a stinge niciodată,
Şi-a trăi cu tine-unită în a cerului tărie.

Aceste reveniri sunt însă rare. Depărtarea și o multiplă activitate își desăvârșiră opera. Poezia de dragoste a lui Asachi încetează pe urmă aproape cu desăvârșire, spre marea pagubă a literaturii, de oarece adusese cu ea o nobleță, o armonie, o frumusețe morală și o formă unică.

A doua notă fundamentală a poeziei lui Asachi e nota patrioticā, evidentă chiar de la început, și în aceleași împrejurări ca și nota erotică. Și în una și în alta, Roma a făcut să vibreze lira poetului ca un arcuș.

Am arătat îndoelile legate de originea Asăcheștilor. După unii ei ar fi Armeni, după alții Ardeleni. Dacă putem pune vre-un temei pe psihologia etnică, Asachi trebue să fi fost Ardelean. Toate gândurile lui sboară la „Maica Roma cea bătrână". Isprăvind studiile la Lemberg și Viena, pașii lui se îndreptară spre cetatea eternă ca în spre o încununare firească a învățăturii. Odată ajuns, ochii i se deschiseră mari, citind gloria străbună. Îl vezi rătăcind prin For cu acelaș suflet ca și învățații ardeleni, ca Șincai sau Petru Maior cu care se aseamănă atât. Asachi este un daco-român, cucerit de pulberea de aur a trecutului, fermecat de câmpia Lațiului și de toate urmele neșterse ale unei glorii neuitate. Dacă aceste sentimente de admirație și de solidaritate națională au îndemnat brațul lui Șincai și Maior spre istorie, în Asachi au făcut să vibreză o coardă, care ar fi stat ațipită altfel.

Abia ajuns, el scrise oda *Către Italia*, aducând o mișcătoare salutare țărmurilor fericite ale Ausoniei:

Vă urez, frumoase țărmuri ale-Ausoniei antice,
'Ncunjurate de mări gemeni, împărțite de-Apenin,
Unde lângă dafin verde crește-olivul cel ferice,
Unde floarea nu se trece supt un cer ce-i tot senin,
Unde monumenturi mândre-a lumii domnitoare gînte,
Inviază mii icoane la aducerea-amiate...

Versurile de la mijloc amintesc cunoscutul cântec al lui Mignon de Goethe:

Kennst-du das Land wo die Citronen blühen?

Intreaga odă este frumoasă, plină de avânt, plină de înţelegerea podoabelor firei, ale artei, plină de poezia trecutului. Totul îl mişcà la Roma, dar nimic nu-l puteà sgudui mai adânc decât coloana lui Traian:

Intre sfărâmate temple, obelisce şi coloane,
Ca un turn de fier întreagă stă coloana lui Traian;
Pe ea văd Istrul: se pleacă iasiene leghioane,
Cum cu patria sa piere-al Decebalului oştean.
Şi cum în deşarta Dacie popor nou se 'ntemeiază.
De unde limba, legi şi nume a Românilor derează.

Ca şi pentru marii Ardeleni coloana lui Traian răspândeşte acelaş farmec, aceiaş umbră sub care totul se adăposteşte. Ca şi marii Ardeleni, Asachi crede că noi suntem strănepoţii numai ai Romanilor, de oarece Dacia fusese deşertată de locuitorii săi. Oda lui Asachi respiră o pietate filială, pietatea unui copil ce trece pe lângă casa bunicului:

Un Român al Daciei vine la strămoşi, ca să sărute
Ţerna de pe-a lor mormânturi şi să 'nveţe-a lor virtute!

Dar ea nu-i numai un strigăt de recunoştinţă către „maica Roma", ci şi un imn către frumuseţile Italiei moderne, ale Italiei ce a dat pe Galileu, pe Rafael, pe Ariost, ale Italiei îmbălsămite de flori de mirt şi de frunze de laur, ale unei Italii pe care n'o văzuseră, nici Şincai nici Petre Maior. Asachi nu erà numai un daco-roman, ci mai erà şi un artist: un pictor şi un poet. Din acelaş isvor iese şi sonetul *Către Tibru*, în care admiraţia lui nu merge numai spre Italia veche ci şi spre Italia Renaşterii, Italia sonetelor lui Petrarca:

Nici sunând pe fluier doine încă 'n Dacia umbroasă
N'auzit-am 'n junie dulce versuri aşa line,
Precum sun'a 'lui Petrarca lira cea armonioasă.

Ca şi în poezia erotică însă, după un debut atât de frumos, Asachi amuţi repede, fiind lipsit de o inspiraţie adâncă, bogată, tumultuoasă. Mai mult artist decât poet, el sleì în câteva poezii un isvor avar.

Până târziu va purtà totuşi Asachi nostalgia Italiei. Cerul Italiei, Bianca, intâia iubire, arta, urmele glorioase, îl vor însoţi în Moldova îndepărtată. Un articol al lui din 1839, uitat cu desăvârşire, *„Meditaţia unui îmbătrânit poet"* (1) e impresionant prin duioşie şi caracteristic pentru inspiraţia lui Asachi rămasă pururi legată de ţărmurile înflorite ale Ausoniei. Credem nimerit să-l reproducem:

„Va venì ziua în care se va stinge focul vinelor mele, scrie Asachi, în sânul meu va locuì iarna, fulgii cei albi îmi vor împresura tâmplele, şi negurile vor întuneca ochiul meu.

In mormintele cele aşezate zac prietenii, numai eu am rămas ca un singuratic spic, pe care săceritoriul a uitat a-l tăià! Un nou neam a răsărit, cu nouă dorinţe şi idei nouă; plin de mirare aud nume nouă şi versuri nouă; sunetul numirilor celor vechi au trecut, precum m'am trecut şi eu însumi, poate că sunt de puţini cinstit, de mulţi defăimat şi de nimeni iubit? Şi iată către mine săltând vin tinerii cei cu înflorită faţă şi cu mâna mea cea tremurătoare puindu-mi harfa, îmi zic:

„De mult ai tăcut, bătrânule, ia cântă-ne iar versuri despre visurile juniei tale".

Atunci apuc harfa, plăcerile şi durerile cele vechi se trezesc, negurile pier, lacrimile răsar iar din ochii mei cei stinşi, în sânul meu se răsprimăvărează, tonuri dulci

(1) *Albina*, No. 17, din 26, Fevr. 1839, pag. 67.

și duioșii tremură depe coardele harpei, iar mi se înfățoșează râul cel galben, palaturile de marmură, zinele cele frumoase, și cânt versuri de Italia!

Acesta va fi cântecul meu cel de pe urmă, steiele mari vor lumină ca în nopțile tinereților mele, raza ce răsare a lunei îmi va atinge fața, și cântecele trecutelor privighetori, ca un eho vor răsuna din depărtare, atunci ochii mei doritori de repaos se vor închide, și sufletul se va înălță ca tonul harfei mele.

O arbure va umbri piatra de pe al meu mormânt, aș fi dorit să fiu un dafin, însă acesta nu crește în patria mea!

Acolo vor ședea o zi doi înamorați, pasărea care pe ramuri se leagănă, tace, și arburea încă răspândește un freamăt preste fericiții, cari nici au un minut de a cetì înscrisul pietrei mele.

Dar mai în urmă, când tânărul va pierde pe a sa iubită, atunci se va înturna iar la a mea arbure, va suspina, va plânge, va privi la piatră mult și adeseori, și va ceti înscrisul: *„El a iubit floarea din câmpul Italiei!"*.

Iată cuvântul ce domină toată lirica lui Asachi!

Incetul cu încetul Asachi se îndreaptă apoi spre trecutul mai apropiat al neamului nostru, cântând pe strămoșii răsboinici care:

Prin credință și unire apărau a patriei soarte,
Incât prin a ei virtute, ce fu arma lor și scut,
Intr'un curs de ani o mie, astă țară s'a ținut.

cântând:

Pe cel fulger al lui Ares, Ștefan, ce, cu mică ceată,
A învins pe regi, pe eroi, și-a Asiei leghioană
Pe ale Lupului trei fiice, ce'n frumusețe s'au mărit,
Și'n Suceava pe anticul Ilion au înnoit.

Acest *Imn de seară*, închinat Ermionei, e plin de seninătate, plin de sentimente frumoase, cu ceva din solemnitatea buciumului răsunând pe deal.

Vremea lui Ștefan cel mare aveà s'o evoce Asachi și în „*Milian și Dina*" cu un ritm felurit. Milian pleacă voios la luptă împotriva Tătarilor. Dina îl urmează cu credință :

Pretutindenea urmându-ți eu în cruntă bătălie
Lângă tine până'n urmă, voiu luptà cu bărbăție.

De acelaș avânt patriotic și ostășesc sunt străbătute și poeziile *Privigherea Ostașului moldovean*, și *Ștefan cel mare la cetatea Neamțului*. Muntele Ceahlău fiind unul din lucrurile ce s'au întipărit mai adânc în imaginația lui Asachi, în repetite rânduri, în nuvele, în piese de teatru, și în poezii, el i-a cântat legendele, sau uneori chiar, ca adevărat daco-roman, i-a plăsmuit legende. Astfel cântă, de pildă, stânca detunată în care vede pe Dochia, fiica lui Decebal, prefăcută în piatră pentru a scăpa de urmărirea Impăratului Traian :

Impăratu'n zadar cată
Pe Dochia a 'mblânzi ;
Văzând patria ferecată
Ea se'ndeamnă a fugi.
Prin a codrului potecă
Ea ascunde al ei traiu ;
Acea doamnă tinerică
Turma paște peste plaiu ;
A ei haină aurită
O preface în șaiag,
Tronu-i iarba inverzită,
Sceptru'i este un toiag.

Intr'o altă baladă mai lungă „*Turnul lui But pe muntele Pionului*," Asachi imită poezia populară, deși nu fără impestrițări de cuvinte nepotrivite. Oșteanul Butu pleacă cu oastea moldovenească să ajute pe Poloni, lăsându-și în urmă logodnica, fiica lui Alexandru Vodă :

Dar cu Butu-i logodită
Fiica ăstui domnitor:
De el Ana despărțită
Suspina-va de *amor*
Butu 'i dă *parola* sa
C'o veni și-o va lua.

Oastea se întoarce fără Butu. Domnul vreà s'o mărite numai decât cu altcineva. Ana, cu ajutorul unei vrăjitoare, îl aduce pe Butu prin farmece pe lumea asta. Apoi pleacă amândoi:

Luna luce, Butul fuge,
Peste munte, prin hărtop,
Vântul șueră și muge,
Roibul sare în galop,
Și-amu-i duce pe amândoi:
Doamne, oare nu-i strigoiu ?"

Strofa e fluidă și, înaintea lui Bolintineanu, dă icoana unei fuge năvalnice... Din nenorocire, în împletitura ei dibace și vie se amestecă și câte un fir străin ce-i strică frumusețea.

Cântând însă cocoșul, drumeții se prefăcură în turnul Butului ce se înalță pe Ceahlău.... Legenda ieșită, probabil, din imaginația lui Asachi, are o mișcare, o vioiciune, o plasticitate, care ar fi meritat să fie cruțate de unele inegalități și greșeli.

Prins în vârtejul atâtor întreprinderi, având a luptà în toate direcțiile spre a da o îndrumare Moldovei trezite din adânca amorțire a domniilor fanariote, isvorul inspirației lui Asachi, sărac de altminteri și așà, scăzù din ce în ce. Fără a părăsi cu totul lira, el și-o puse în slujba activității practice... Intrăm într'o nouă fază poetică a scriitorului, ajuns un fel de poet oficial, fixând în versuri toate faptele mai însemnate din anale culturale sau politice ale țării sale. Nu e eveniment

mai important care să nu fi fost consfinţit de Asachi printr'un sonet sau printr'un imn. Intenţiunile sunt firește cele mai bune, dar inspirația adevărată lipsește uneori. Nu e ușor să cânți înființarea unui spital sau deschiderea unei școli... Cu un braț Asachi realizà în teatru, în presă și mai ales în școală, iar cu celalt își înstrunà lira ca să cânte ori-ce câștig cultural. Din nefericire, n-o puteà face decât cu brațul stâng... Isvorite din astfel de împrejurări, poeziile lui păstrează ceva din artificialitatea și stângăcia poeziilor ocazionale. Ceia ce nu i se poate însă tăgăduì este puritatea și nobleța inspirației. A cântat tot ce e mare, frumos și bun. Fiecare din poeziile lui e o faptă bună...

Din ele răsare o adâncă dragoste *de cultură, de școală, de pace și de prosperitate*. Lira lui nu e războinică; a evocat uneori pe strămoși, dar atât. Incolo, a cântat pacea, premărind binefacerile ei. Oda *Către împăratul Alexandru I*, 1817, atât de aspru judecată din punctul de vedere național, nu poate fi înțeleasă și iertată decât ca un omagiu împăratului, purtătorul ramurei de măslin a păcei prin încheerea Sfintei alianțe:

Când, unit cu drepți monarhii, în al Legii sfântul nume,
Tu întâiu, o Alexandre! așezi lină pace 'n lume...

După zguduirile războaelor napoleoniene, Alexandru erà făgăduința unei ere noi de prosperitate și de liniște nu numai pentru apus ci și pentru principatele dunărene:

Căci pe țerile frumoase, de-al Tău scut acoperite,
Unde șesuri, vii și dâmburi d'Istru și de Prut se 'ncing,
Ce a Pactolos al Lidiei duc arene 'nnaurite,
Unde-a câmpului odoare în belșug sătenii strâng,
N'a lucit, aleu! pre ele a științelor făclie,
Si al Romei strănepotul zace încă 'n 'ntunecte.

In Alexandru vedeà deci Asachi începutul unor

timpuri nouă de cultură pentru Moldova. Oda are, dealtminteri, şi părţi de adevărată frumuseţe poetică, ca, de pildă, următoarele rânduri în care se fixează istoria neamului nostru într'o icoană atât de nimerită :

Timpul răpede, ce toate în noianul său ascunde,
Intr'a'sale prăzi surpat-a Dacia marelui Traian,
Ce ca luntrea între stânce, sbuciumată despre unde,
A perit luptând cu vântul, pân s'ajungă în liman,
Iar, atunci când de furtună s'a sfărâmat în noapte oarbă,
A putut abia să scape al ei nume şi-a sa voarbă.

Prelungul strigăt de bucurie după domniile fanariote isbucneşte şi în oda : *Către Moldoveni, 1822 :*

Viers înalt de bucurie să răsune imprejur,
Astăzi geamătul Moldovei în armonii se preface...

în care chiamă pe „patrioţi" în jurul tronului noului domn pământean spre a aduce încă odată în Moldova timpurile de glorie. Şi aici găsim versuri frumoase, prinzând o idee sănătoasă într'o icoană isbitoare :

Căci o luntre zdruncinată, ce'a scăpat din Ocean,
Dacă uită privigherea, va pieri şi în liman.

La introducerea limbii româneşti în învăţământul public, (1820) Asachi scrise un sonet frumos, plin de reminiscenţe clasice, şi care poate fi citit şi astăzi şi gustat prin versurile lui lapidare :

Muzele 'n nemernicie spăimântate-umblau şi mute,
Ne 'ndrăznind idioma patriei din cenuşa ei să 'nvie :
Numai zèfirul şi râul cu 'ntristata armonie
Ingânau, gemând, a' patriei strălucirile pierdute...

Bucuria simţită de poet la deschiderea şcoalelor naţionale, al cărei merit îi revenià, de altminteri, în bună

parte, a câtat-o în oda lui: *Către onorata Epitropie a Invățăturilor Publice*, 1828, o odă de o compoziție savantă, și cu destule scânteeri poetice pentru un subiect atât de arid. Inceputul, în deosebi, cuprinde o comparație meșteșugită, susținută cu virtuozitate în șiragul a treizeci de versuri. Tot așà inaugurarea Academiei Mihăilene (1838) aveà să fie cântată într'un sonet „*Palladiul Moldovenilor*," slăvind Regulamentul organic ce a creat Academia cu un fel de Paladiu al Moldovei....

Dar Asachi nu erà numai un iubitor de școală și limbă românească, ci mai era și un iubitor de artă, ajutând la răspândirea ei în Moldova, prin toate mijloacele și pe toate terenurile. Care e partea lui în propășirea teatrului, a muzicei, a literaturii, se cercetează aiure. Ne oprim aici numai asupra poetului.

Asachi făptuià și cântà. In versurile lui găsim o sinceră dragoste pentru arta, lucru desigur nou într'o epocă atât de streină inițierii estetice. În Asachi vedem pe tânărul venit din Roma, din cetatea arței, unde trăise într'o lume de pictori și de poeți. Astfel crescut, firește, că la Iași nu se puteà simți decât solitar. A făcut, de altfel, tot ce i-a fost în putință spre a trezì și aici gustul compatrioților pentru producțiunile artistice:

Tu, Moldavio, mănoasă, ce pe mine m'ai născut,
Adăpost dă Musei nouă care versuri a țesut,
Pe străin și tânar dafin, care 'n țern'acum răsare,
Cu puternic scut să-l apăr de-a furtunilor turbare.
Că, de-a prinde rădăcină și în urmă va 'nflori,
Din a'sale frunzi cunună Musa ție va urzì.
O cunună'ncunjurată de-ale vântei line rază,
Ce de foc, de fier, de timpuri trainic soarta o păstrează.

Versul lui se pune deci în slujba tuturor semnelor îmbucurătoare de propășire artistică și literară. Intr'un sonet ne cântă „compunerile poetice în limba națională"; în alt sonet slăvește aniversarea deschiderii teatrului național:

Intr'un timp de ofilire, pe când limba cea română,
Din palaturi interită, se vorbia numai la stână,
Nobili, voi, de neam şi cuget, sfărâmând a'sale fiere
Aţi vorbit întâiu c'aceia ce ni dau pâne şi miere.

Mai mult decât atât, el compuse un prolog ce fu rostit pe scena Teatrului Naţional la 28 Fevruarie 1837, în care *Geniul* ia de mână pe zâna Moldovei pentru a o urcà pe Parnas:

Nu, acel ce 'n sân păstrează de virtute o scânteie
Pentru-a'patriei folosuri, nu se teme c'o să peie!
Pe-n'Parnasului verzi plaiuri timpul este mal senin,
Sună dulce armonie, suflă zefirul mai lin:
Acolo a ostenelei trainic fruct tu vei culege:
Intre noapte şi lumină.— o Moldavie, alege!

Tot aşa şi în *Oda către Poeţii români*:

Acordaţi române versuri pe-armonioase alăute,
Intr'un rost ca şi poporul geamăn cu cel italian
Să 'nveţe amor de Patrie, dor de glorie, virtute:
Şi Românul de pe Istru şi-al Carpaţilor Muntean,
Cel ce bea 'n Siretiu, în Nistru şi 'n a Muresului unde,
Cei l'a'cărui triste doine plaiul Pindului răspunde.

* * *

Intru cât priveşte forma acestor poezii sunt unele observaţii de făcut.

Atât în poeziile de dragoste, cât şi în evocarea gloriei poporului roman sau a marilor noştri eroi naţionali, versurile lui Asachi se resimt de cultura clasică a poetului şi de cunoaşterea, mai ales, a literaturii italiene, Şi aceasta nu numai prin artă, prin felurimea ritmului, prin armonie, ci prin reminiscenţe deadreptul, sau prin întrebuinţarea unui material poetic — comparaţii, figuri, mitologie — care vin din poezia italiană... Nu e exclus chiar ca împrumutul să fi mers şi mai departe.

In ceiace priveşte inspiraţia, am arătat-o, cu deosebire, când ne-am oprit asupra liricei lui Asachi. Dar înrâurirea aceasta se poate urmări în *formă* şi mai departe, în toate poeziile scriitorului, eroice sau erotice.

In *Privigherea ostaşului Moldovean*, Asachi ne invoacă pe Echo, pe Ares, pe Bellona şi pe Igea :

... De şi-aiure cruntul Ares mii soţii a văduvit,
Iar Bellona cu făclie secerişuri a stârpit...

Imnul din aceiaş poezie, asemănând Patria cu un vas răpit de talazurile oceanului :

...Vasul Patriei plutitor
Din turbatul Ocean

ne aminteşte oda lui Horaţiu, „*Ad Rempublicam*" :

O navis, referent in mare te novi
Fluctus ? O quid agis ? fortiter occupa
Portum.

Chiar şi în frumosul *Imn de seară* Ştefan este un Ares, iar Suceava e „anticul Ilion."

In *Oda lui Alexandru I* :

Vuietul de crunte arme şi-al Belonei răcnet tace
Supt a dafinului umbră gustă Ares triumf sfânt.

Dacia e străbătută de ape :

Ce Pactolos al Lidiei duc arene 'nnaurite

In sonetul „la introducerea limbei naţionale în învăţătura publică," poetul invoacă râpa Fleghetonului :

Cele neguri ce's în râpa Fleghetonului născute,

Nu mai pomenesc de Helicon, Parnas, Apollo, Muze care vin atât de des în versurile poetului, nu mai pomenesc de atâtea nume proprii, Virgiliu, Horaţiu, Collatinas, Gracchi, August, Orfeu, Euridice, Kolchos, Argonauţi, de atâtea reminiscenţe clasice, de atâtea comparaţii ce împestriţează mai toate poeziile lui Asachi.

Dar, dacă în poeziile patriotice întrebuinţarea mitologiei mai are totuşi o înfrânare, în poeziile de dragoste „amoraşii", „ondinele", „silfide e" bat din aripioare; toate gingăşiile afectate ale sonetiştilor italieni se resfaţă într'o risipă de panglicuţe de mătase! Haritele îşi joacă hora lor obişnuită; Cupidon e şăgalnic:

Mergi unde cu Hàritele
Dulce amor domnează,
Unde al meu gând şi inima
De-apururi viază.

Ascunsă supt aripile,
Lui Cupidon mergi iute:
Te apără cu armele
Ce'n Olimp sunt temute,

(Alvir către a sa miniatură)

. . . . . .

Căutătura-i fu senină
Ca văpaia scânteioasă,
Ochi albaştri de Atină.
Sau de Veneră frumoasă.

(Către zugrav)

Intregul decor mitologic, de care Asachi se foloseşte prea mult, strică de sigur poeziilor sale, dându-le un caracter de artificialitate şi de imitaţie. Acest defect nu a scăpat nici contemporanilor şi mai ales lui M. Kogălniceanu, care aveà să primenească întreaga atmosferă culturală a Moldovei (1). In prefaţa poeziilor lui A. Hri-

(1) E cunoscut, de altminteri, antagonismul dintre Asachi şi Kogălniceanu, care se sapă şi mai adânc odată cu întemeiarea

soverghi el scrià cu privire la literatura ce se făceà în preajma anului 1834:

Daciei Literare la 1840. Chiar din prefață Kogălniceanu declară că *Albina* „e prea moldovenească", și se ridică apoi împotriva traducerilor. „Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom putea această manie a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice, pentruca să putem găsi la noi sujeturi de scris ca să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații."

In acelaș număr al revistei, Kogălniceanu socotește ca o fericire prilejul de a referi despre *„Descrierea istorică a tabloului ce înfățoșează pre Alexandru cel bun primind coroana de la ambasadorii împăratului Ioan Paleolog II de D. Aga G. Asachi"*. Cuvintele bune nu lipsesc sub pana lui Kogălniceanu. Descrierea lui Asachi e „serioasă, înaltă, plină de erudiție și de talent". Când ajunge însă la tablou, Kogălniceanu e sever. Pentru dânsul „litografierea tabloului e proastă" deși Hoffmann e un artist bun care reușise, de pildă, în litografierea chipului lui Vasile Vodă.

Asachi nu scapă prilejul de a răspunde prin *Albina*, din 21 Martie 1840, lăudând tiparul și programul *Daciei*, dar nu fără o oarecare răutate la cuprinsul revistei care e scos mai mult „din alte efimeride periodice". In ceiace privește critica făcută tabloului, Asachi îi aduce aminte lui Kogălniceanu o cugetare nemțească „Cunoștințele ce avem despre mărginirea omenească și încredințarea că lucrul cel mai perfect este numai un ideal, învață pe critici a fi îngăduitori în judecata producerilor omenești, ba chiar și pentru a sa mulțumire trebue să se mărginească în viață criticul spre nu se face cu dreptul urât"... Apoi Asachi publică o scrisoarea a lui Hoffmann, respingând învinuirile lui Kogălniceanu.

Kogălniceanu răspunse prin No. 3 al *Daciei*, cu prilejul recenziei asupra tabloului *Dacia și Traian*. Kogălniceanu face elogiul lui Asachi „D. Aga Asachi este bărbatul acela care în vremuri grele s'au străduit pentru luminarea neamului său, că d-lui este acela carele pentru literatura Moldovei a făcut mai mult de cât toți Moldovenii împreună, și că prin urmare trebue să-l cruțăm insuși când D-lui nu ne cruță.... Nimenea mai mult de cât mine nu prețuește slujbele d-sale Agăi, nimeni nu cunoaște mai mult câte jertfe a făcut pentru propășirea și înflorirea literaturei principatului nostru. Cu D-lui dar doresc a trăi în pace, și nici edată nu voi ridica condeiul asupra D-sale.

„Literatura în Moldova pe atunci de abia începuse a reinvia, dar slabă, neînsemnată şi alcătuită numai din proaste traducţii sau imitaţii şi mai rele încă, de originaluri străine; poezia erà mai mult în afectaţie şi conţetele italieneşti erau la modă; la fiecare rând al compunerilor din vremea aceia nu găseşti decât muze şi iar muze, Apolon, Orfeu, Belona, când Mars când Ares, Aheron, Dafnis, Tirsis şi toţi zeii din Olimp şi Tartar.

Toate acestea compuneri erau ode imitate, versuri anacreontice, imne, fabule şi mai ales sonete, felul de poezie favorit al Orfeilor care ne asurzeau urechile pe atunci".

E neîndoios că această critică se îndrepta împotriva lui Asachi şi a imitatorilor săi; e neîndoios de asemeni că în parte erà meritată, izbind într'o mare scădere a poeziilor scriitorului nostru, întreţesute cu numeroase reminiscenţe clasice şi motive ale liricei italiene.

Dar, nu e mai puţin adevărat, că literatura lui Asachi nu se mărgineşte numai la acest decor împrumutat şi uneori supărător, că în afară de „anacreonticele" şi de ciripirile, lui latino-italiene, Asachi mai are şi poezii frumoase, în care, cu toată înrâurirea italiană, găsim o cugetare înaltă, un vers sonor şi armonios, şi mai ales o inspiraţie naţională, pe care un naţionalist ca M. Kogălniceanu nu ar fi trebuit s'o treacă cu vederea.

Poeziile lui Asachi au multe lipsuri, dar nu li se poate tăgădui puritatea inspiraţiei. In opera lui nu vom găsi un singur vers care să nu fie o faptă bună.

A cântat dragostea cea mai înaltă, tot ce face nobleţa şi farmecul iubirii, a cântat pe strămoşii glorioşi, iubirea de patrie, a cântat actele renaşterii noastre cul-

---

Cu privire la tablou şi la broşură explicativă, Kogălniceanu e plin de cuvinte bune, afară doar în ceiace priveşte transcripţia numelor proprii în caractere latine pe care criticul o găseşte defectuoasă.

turale, teatrul, şcoala, limba românească, artele, întovărăşind oricând fapta omului de acţiune cu premărirea poetului.

N'a isbutit întotdeauna; versurile lui sunt uneori reci, încărcate de podoabe convenţionale, dar nu arare găsim versuri lapidare, comparaţii meşteşugit clădite, şi, cu toată nesiguranţa limbii, pretutideni întâmpinăm un adevărat artist, înţelegând sonoritatea cuvântului, armonia ritmurilor felurite, un erudit în tot ce priveşte versificaţia.

Cu astfel de însuşiri, rare pentru timpul lui, e de mirat că Asachi nu e mai preţuit ca poet.

Nu vom aminti de cât pe scurt despre fabulele lui Asachi, deşi sunt latura cea mai cunoscută a activităţii lui. Câteva stăruesc şi acum prin cărţile şcolare de lectură; pe această cale gloria cam abstractă a bătrânului scriitor se concretizează sub singura formă a unei adevărate existenţe literare.. Odată cu încetarea inspiraţiei lirice, Asachi era pregătit pentru genul didactic al fabulei. Acţiunea moralistului ajuta fecunda lui operă practică. Maniera discursivă îi convenia; meşteşugul lua locul avântului absent. S'ar putea deci cita strofe remarcabile prin plasticitate şi prin uşurinţa relativă a mişcării. N'o facem pentru că fabulele lui sunt sau simple traduceri sau localizări. Lipsite de originalitate şi invenţie, exemplele nu s'ar valorifica de cât pentru formă.

Am făcut însă destule citate din opera poetică a lui Asachi, pentru a ne fi stabilit o idee de mlădierea lui formală (1).

---

(1) Aşa, de pildă, traduceri din La Fontaine: *Leul şi Guzganul, Lupul şi mielul, Lupul şi cucoara, Lupul prefăcut în pristav, Lupul şi oile, Corbul şi vulpea. Cerbul la fântână. Cocăstârcul şi vulpea, Greerul şi furnica, Broasca şi boul, Oala de aur şi oala de lut, Vulpea şi ţapul, Broaştele care cer un împărat, Cuvântul lui Socrat, Moartea şi nenorocitul, Musca şi carul, Stomahul şi mădularele, Cei doi catâri, In unire stă puterea, etc.*; din Florian: *Asinul şt fluerul, Epurele şi prietenii săi cei mulţi*; din Krilotf: *Călătorul şi cânele*, etc.

§ 2. NUVELELE

Asachi a scris şi nuvele... A scris chiar destul de multe. Dacă ar fi fost şi izbutite, ele ar fi câştigat scriitorului un loc de frunte printre întemeetorii prozei noastre literare, după cum Negruzzi, de pildă, cu o singură nuvelă şi-a cucerit o situaţie netăgăduită de nimeni.

Nu tot aşà şi Asachi.

Mult mai rodnic şi mai felurit decât Negruzzi, Asachi nu s'a putut ridicà până la artă. Lipsit de imaginaţie creatoare, el a rămas robul isvoarelor istorice şi legendare; lipsit de putere de senslbilizare şi de căldura evocaţiei plastice, el n'a ştiut răspândi suflarea vieţii nici chiar peste ceea ce închipuirea lui se silise să plăsmuiască.

Născocind o intrigă, imaginaţia lui n'a găsit nici odată amănuntul semnificativ, n'a putut însufleţi cadrul schiţat prea larg.

Cu cât urmăreşti mai stăruitor activitatea lui Asachi, cu atât te convingi mai adânc de spiritul de iniţiativă al scriitorului, de felurimea însuşirilor lui sufleteşti, nesprijinite însă de un dar de creaţie.

Artist în multe manifestări ale activităţii lui, în unele poezii nobile prin simţire şi măsurate prin expresie, în tablourile şi desenurile lasate, în forma îngrijită a publicaţiilor lui, Asachi n'a avut şi o imaginaţie crea-

toare. Iată pentru ce eroii teatrului său nu trăesc; dela cele dintâi cuvinte nu-ţi dau impresia realităţii; vin pe scenă în vederea desfăşurării unei acţiuni, dar nu sunt vii.

Pentru acelaş cuvânt şi nuvelele lui Asachi sunt lipsite de realitate. Momentele se înşiră unele după altele, fără legătură şi fără relief. Din fiecare nuvelă s'ar fi putut face mai multe, dacă scriitorul ar fi ştiut însufleţi amănuntele in loc de a le înşirui într'o povestire, ce nu isbuteşte niciodată să fie şi o nuvelă. Nuvela istorică e mai mult decât o povestire; ea presupune şi evocarea, nu numai a faptelor ce ne vin deadreptul, dar şi a vieţei ascunse îndărătul lor.

Toate nuvelele istorice ale lui Asachi — după cum vom vedeà mai amănunţit — nu se ridică până la artă, n'au viaţă lăuntrică, şi nu sunt nici naraţiuni istorice pentrucă, voind să fie nuvele, nu numai se îndepărtează de adevăr, ceia ce s'ar înţelege într'o măsură, dar plutesc în largul unui romantism străin de concepţia sănătoasă a istoriei.

Ne rămâne acum sá intrăm în cercetarea mai amănunţită a activităţii nuvelistice a lui Asachi (1).

* * *

Iată, de pildă, nuvela istorică *Dragoş*, făcută „după tradiţiile populare". In partea întâia, „*Romidava*", Dragoş, „principele" Românilor din Maramureş, voind să-şi întindă stăpânirea asupra Moldovei, îşi logodeşte feciorul, pe Bogdan, cu Branda, fata lui Susman, „domnul Romăno-Bulgarilor din Mizia".

Branda, întovărăşită de Căliman, fratele lui Susman, şi de „un cortegiu strălucit" se îmbarcă pe Dunărea pentru a veni în Maramureş. O furtună îi aruncă pe un ţărm necunoscut în mânele piraţilor bârlădeni, ce-i

(1) Câteva pagini asupra acestor nuvele, C. Damianovici, *Nuveliştii istorici în literatura noastră* în *Viaţa nouă*. III, p. 108.

luară drept negutători genovezi. Spre a puteà fi piraţi, Bârlădenii erau îndatoraţi să dea o zeciueală hanului Haroboe. In cetatea Tatarilor se afla şi un Român, Gramen, „carele atât din simpatia naţionalităţii, cât şi din nepractica meseriei infame, nu luase parte activă la actul ce se făcù vasfrânşilor, deşi prin oarecare demonstraţiuni se nevoià a nu da Tatarilor prepus de compătimirea sa". Găsind pe Căliman plin de răni, el îl duse într'un sat din fundul unei păduri, la maică-sa, Rebeca, în grija căreia îl lăsă. Gramen se legă cu jurământ faţă de Căliman, să scape din robie pe Branda „cu atât mai mult că pe lângă simţământul patriotic şi nobil (simţământ patriotic!!) de a mântui o jună din sclăvie, scânteia de amoriu ce i se aprinsese în inimă, sporià de pericolul, de care vedeà împresurată pe aceea fiinţă neferice". Sihastrului Coma, venit să-i dea grijania din urmă, Căliman îi desveli taina lui, rugându-l să înştiinţeze pe Dragoş de nenorocirea întâmplată.

Branda fu adusă la Romidava, capitala lui Haroboe. Hanul o îndrăgì numai decât, şi, prin mijlocirea lui Negrilă, tatăl lui Gramen şi omul lui de încredere, îi propuse s'o ia în căsătorie. Branda nu primì. Hanul o aruncă la închisoare. Cu o zi înainte de a se face nunta lor silită, Negrilă şi cu Gramen scăpară pe Branda. Negrilă rămase însă pe loc, în timp ce tânărul Gramen luă drumul munţilor cu Branda, îmbrăcaţi tătărăşte.

In partea doua, „*Bourul*", Branda se întâlnì cu Rebeca şi Căliman, acum vindecat cu totul de rănile lui, apoi se îndreptă spre Ceahlău... In urmă sosì la coliba Rebecei şi hanul Haroboe, urmat de un Tătar ce duceà legat pe cal pe Negrilă. Căliman se ascunsese tocmai în copacul în care aveà să fie spânzurat Negrilă din porunca Hanului. După plecarea Tătarilor, Căliman scăpă dela moarte pe Negrilă. In acest timp, sihastrul Coma vestise pe Dragoş de cele întâmplate în Moldova... Cu o armată, din care o ceată „numită a Brandei, sub conducerea lui Bogdan, formà avantgarda oastei

române" Dragoş pătrunse în ţară. Haroboe e ucis de mâna lui Dragoş. Locul de luptă s'a numit atunci Boureni, din pricina capului de bour purtat de un han drept cască. Dragoş cuceri apoi cetatea Romidava, iar Bogdan porni spre Ceahlău pentru a căutà pe Branda.

In partea a treia, dăruită cu titlului „*Vizione*", se povesteşte întâlnirea lui Bogdan cu Branda. Gramen, îndrăgitul ei paznic, fusese ucis de lancea otrăvită a unui Tatar. Prins de o neaşteptată furtună, Bogdan se adăposti în peşterea Dochiei. Ostenit, el adormi. In vis i se arătară atunci destinele Moldovei, Alexandru cel bun. Ştefan cel Mare, Vasile Lupu, furtuna fanariotă şi semnele bune ale unei renaşteri. Deşteptat de un tunet, Bogdan îşi găsi la căpătâi logodnica mult căutată. Nunta se făcu la Boureni. Dragoş îşi fixă capitala la Baia...

Acesta e foarte pe scurt, şi totuşi destul de larg, cuprinsul nuvelei istorice a lui Asachi. E o nuvelă? e un capitol de istorie? e o legendă populară?

Un capitol de istorie nu e şi e de prisos să mai arăt de ce. Aproape nimic din ce se povesteşte nu e din domeniul istoriei sigure sau numai probabile.

Legendă populară nu cred să fie, de oarece n'am mai auzit-o nicăirl, şi nici n'am mai văzut-o însemnată undeva. Nuvelă nu e, şi iată pentru ce anume:

Ieşită poate pe de-antregul din închipuirea lui Asachi, povestirea e un larg cadru neînsufleţit. Nimic nu trăeşte. Căliman, Branda, Gramen, Negrilă, Humus, Rebeca, Haroboe vin şi se duc ca nişte umbre, fără un pic de sânge în vine. Asachi i-a putut născoci printr'un proces intelectual, dar nu le-a putut da şi suflarea vieţii.

Tonul întrebuinţat de scriitor e acel al naraţiunii istorice şi uneori chiar al cronicei. Istoria nu e numai evocatoare, cum e, de pildă, sub pana unui Michelet, ci se poate mulţumi şi cu o simplă înşirare de fapte întâmplate. Nuvela, nu; ea trebuie să evoace. Istoriei îi

cer adevăr, nuvelei însufleţire şi artă; cea dintâi poate fi moartă cum sunt cronicile bătrâne; celei de a doua îi cer să trăiască, deşi lucrurile povestite nu au vre-o realitate. A întrebuinţă însă tonul cronicei pentru ficţiuni literare, înseamnă a ieşi şi din domeniul istoriei dar şi din domeniul poeziei. Din nefericire, aceasta e soarta nuvelelor lui Asachi. Iată o pildă: „La 1352 Căliman, fratele lui Susman s'a însărcinat a conduce pe Branda la Maramureş către mirele ei.

După o pregătire cuvenită pentru asemenea călătorie îndelungată, Principesa Branda cu unchiul şi un cortegiu strălucit, s'au îmbarcat pe Dunăre spre a ajunge în un port al României, de unde aveà să înainteze călătoria la Maramureş. Un zefir lin, ce la început abia umflă vintrelile vasului, peste zi s'a prefăcut în o furtună înfricoşată; cerul şi pământul se coperiră de întuneric, puterea undelor rumpsă cârma, de care fiind vasul lipsit, fu nevoit a urma cursului celui repede al apelor întărâtate. Cine poate descrie poziţiunea periculoasă şi starea cea amară în care se află Branda. îngrijirea lui Căliman şi desperarea marinarilor, cari nu aveau nici un mijloc de agiutoriu!,.."

In aceste rânduri, luate la întâmplare, nu avem firește un fapt istoric. Nici nu le-o cerem. Cerem însă că ficţiunea să fie însufleţită, cerem anume să vedem „poziţiunea periculoasă şi amară" a Brandei, „îngrijirea lui Căliman şi disperarea marinarilor". Asachi se întreabă cu naivitate: cine le-ar puteà zugrăvi? Erà de datoria lui să o facă, din clipa ce a încercat să scrie o nuvelă şi nu o cronică. Naufragiul în sine nu mă interesează, nefiind un fapt istoric; starea sufletească a naufragiaţilor m'ar fi mişcat însă, deşteptându-mi o emoţie, la care scriitorul nici nu s'a gândit.

Am dat numai o pildă. Toată nuvela e însă aşà: o naraţie necolorată acolo unde ar fi trebuit o creaţie.

Ca invenţie, nuvela lui Asachi poartă întipărirea romantismului excesiv al epocei. Haroboe e un

tătar clasic: „peste coif, după modul cavaleresc, se înălţau două aripi ce aveau formă de coarne, îl asemănau cu fiara sălbatecă numită bourul, de care erau atunci împoporaţi munţii Daciei"—ceia ce nu-l depărtează de şefii de trib descrişi de Chateaubriand. Alături, domnita Branda, „strălucindă de frumuseţă şi cu aer maestos". Intriga e tot ce poate fi mai melodramatic şi mai tenebros. Negrilă, Gramen, Rebeca, sihastrul, jurămintele, închisoarea, fuga în preajma nunţii, goana, scăparea lui Căliman, ascuns tocmai în copacul în care avea să fie spânzurat Negrilă, indrăgirea lui Gramen de Branda, moartea lui Gramen sunt toate închipuiri romantice, răspunzând gustului vremii...

Povestirea curge printre învechitele flori retorice fără expresie, fără dialog, unită şi sarbădă... Când vre-un erou vorbeşte, cuvintele lui alunecă din atmosfera timpului şi a adevărului psihologic. Negrilă, intrând în închisoarca Brandei, îi spune: „Doamnă a Românilor! (sic) minutul mântuirii tale a venit, că ştii că şi eu's Român, patimele şi lacrimele tale sunt mai puternice decât ferul tiranului ce mă ameninţă, eu şi fiul meu am pus la cale a te mântui astăzi..." Ce departe suntem de dialogul lui Negruzzi atât de viu şi de adevărat!

Nu mai stăruim mai mult în cercetarea noastră. Cititorul s'a convins, de sigur, că ar fi de prisos (1).

* * *

Dragoş, Alexandru cel Bun. Ştefan cel Mare, Petru Rareş şi Vasile Lupu au ispitit mai mult imaginaţia lui Asachi... Pe aceşti eroi naţionali i-a evocat scriitorul în repetate rânduri, fie prin „tabloane" istorice, prin fie

(1) Amintesc aici că Asachi a mai scris şi o piesă: *Dragoş, întâiul domn suveran al Moldovei*, jucată de diletanţi la 26 August 1834, cu prilejul încoronării lui M. Sturza (*Albina*, 1834, p 295). Piesa însă nu ni s'a păstrat şi nici n'o putem compară cu nuvela.

poezii, nuvele sau piese de teatru. Pe Dragoş am văzut cum, în ţesetura cărei intrigi romantice, plină de Tatari sălbatici, de robi însufleţiţi însă de semtimentul „patriotismului", de dragostea unei domniţe cu un voevod, de măceluri şi de o viziune ce e o adevărată apoteoză. Rămâne acum să cercetăm chipul cum a zugrăvit Asachi şi pe ceilalţi eroi naţionali.

Pe Alexandru cel bnn îl evocase încă din 1839 printr'un tablou *„Alexandru cel bun primeşte insignele împărăteşti"* (1), tot aşa după cum aveà să fixeze mai târziu, în 1845, un alt epizod din domnia lui: *„Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni"*. (2) E de însemnat, de la început, pornirea lui Asachi de a prinde momentele a căror însemnătate trece oarecum peste cadrele ţării noastre ; în Dragoş el putea evocà o lume barbară ; în Alexandru cel bun el evocà întâlnirea domnitorului cu împăratul Bizanţului Ioan Paleologul şi lupta Moldovenilor la zidurile Marienburgului.

Nuvela intitulată *„Alexandru cel bun"* e mai mult o notiţă lămuritoare a tabloului, pe care Asachi ar fi vrut-o istorică, deşi e plină de erezii ştiinţifice. Notiţa, ca şi tabloul, culminează prin aducerea darurilor împărăteşti din Constantinopole: „coroana regească, hlamida şi o alisidă de aur numită Aburgida, împodobită cu pietre preţioase, pe care toţi principii Moldovei până în epoca lui Alexandru Lăpuşneanu li purtau în zile solemne".

In a doua notiţă despre *„Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni"*, Asachi povesteşte ceva mai precis (folosindu-se de istoricul Longinus) expediţia Moldovenilor împotriva cavalerilor, ca pe un simplu fapt istoric, fără nici o intenţie literară. La urmă, ne mai aminteşte că în ceata Moldovenilor se afla şi tânărul Butu, logod-

(1) Compus de elevii Academiei Mihăilene, litografiat de C. F. Hofmann. Asupra polemicii iscate în jurul tabloului, cf. *Dacia literară*, 1840. p. 72.

(2) Compus de artistul polonez Leessler după proectul lui Asachi şi litografiat de elevul G. Bartazar-Panaiteanu.

nicul Anei, fiica lui Alexandru, a cărui amintire ar fi rămas în „Turnul lui But“ de pe Ceahlău, cântat de Asachi în cunoscuta lui baladă, prin imitarea „poeţilor nemţi şi polonezi“. Poetul ne spune că legenda lui Butu s'a păstrat în popor. Nu-mi vine să cred, Asachi fiind prea cunoscut ca plăsmuitor de legende „populare“, iar balada lui fiind scrisă prin vădita şi mărturisita înrâurire a unor literaturi străine.

Aceiaş legendă a fost prelucrată apoi de Asachi într'o dramă în trei acte, „*Turnul Butului*“ (1), a cărei analiză am făcut-o atunci când ne-am oprit asupra teatrului scriitorului nostru. E de ajuns să amintim aici că drama nu are nici o valoare literară.

Tot de ciclul lui Alexandru cel bun ţine şi nuvela *Svidrigelo*, pornită din aceeaşi tendinţă de a dovedi că istoria Moldovei e „legată cu cea a popoarelor învecinate, cu care se afla în relaţiuni politice şi sociale“. In această nuvelă ni se povestesc luptele pentru tron dintre Ştefan şi Iliaş, fiii lui Alexandru cel bun, şi luptele lui Svidrigelo pentru a dobândi ducatul Lituaniei. Invins, Svidrigelo fugi în Moldova, unde intră ca cioban la boerul Neagu. In descrierea vieţii lui Svidrigelo în Moldova, cade de sigur partea de invenţie a lui Asachi. La Neagu, prinţul se împrieteni cu Anca, o fată de 13 ani, ce semănă cu fiie-sa rămasă în Lituania. Cu ajutorul Ancei, Svidrigelo putu scăpà de cei doi spioni veniţi din Lituania ca să-l ucidă. Isbutind a-şi dobândi tronul, el luă cu sine şi pe Anca, măritând-o cu un nepot al lui. Nuvela lui Asachi are caracterul unei cronici documentare, nu fără o coloare romantică proprie şi subiectului dar şi scriitorului. In Anca mai ales (care nu cred să aibă vre-o realitate istorică). Asa-

(1) *Turnul Butului*, dramă originală în trei acte, după tradiţii poporane de G. Asachi. Tip. Inst. A. R. 1863, pp. 25.

chi a voit să dovedească încă odată o idee scumpă, că „fiicele Moldovei, prin a lor spirit şi graţiii, deseori subjugau pe principii străinii şi pe popoarele străine"...

Figura istorică ce l'a câştigat însă mai mult, şi cu drept cuvânt, a fost Ştefan cel mare, care răsare dela toate răspântiile operei lui, dominând-o.

Incă din 1833, Asachi tipărise un tablou, reprezentând pe „*Muma lui Ştefan cel mare,*" conceput în 1812, la Roma, zugrăvit de un pictor italian şi litografiat abia acum de I. Miller. Un an după aceea, Asachi mai dădù la lumină un alt tablou, „*Ştefan rosteşte testamentul său politic,*" conceput de dânsul, dar zugrăvit şi litografiat de acelaş Miller, In legătură cu aceste tablouri, Asachi publică şi două notiţe explicative, aflate şi în volumul de „*Nouvelles historiques dela Moldo-Roumanie*" sub titlurile: 1. *Description du tableau représentant Etienne le grand, devant le château de St. Germain (Niamtzo)*; 2. *Testament politique d'Etienne le grand et tableau représentant le prince au moment où il le prononce devant l'assemblée nationale.* Pe cea dintâi legendă, Asachi a prefăcut-o, înaintea lui Bolintineanu, într'o baladă, tradusă şi în versuri franceze...

Incercările nuvelistice ale lui Asachi cu privire la Ştefan cel mare sunt două.

Iată mai întâi *Valea Albă*...

Inceputul e arid, negaţia însăşi a unei nuvele: o lungă expunere asupra Tauridei, asupra coloniilor genoveze şi veneţiane, asupra Chiliei moldovene, pentru a ajunge, în sfârşit, la Valea-Albă, cu descrierea amănunţită a luptei. Nimic nuvelistic până aici, ci numai istoric, deşi cu nenumărate erezii. In capitolul de la urmă, „*Credinţa şi fanatismul,*" Asachi adaugă şi un element romantic la lunga însăilare de fapte răslete. Fatma, fiica hanului Crimeei Mengeli-Gherai cu o sultană de origine română, fusese crescută în dragostea naţionalităţii sale, mai ales prin legăturile de

prietenie cu familia lui Radaman, un Român cu mare trecere la curtea Hanului. După înfrângerea lui Mengeli-Gherai, Fatma putù scăpà de Turci, îmbrăcată ca băeat, în tovărăşia tânărului Radaman. Venită în Moldova, ea se creştină, şi se căsători cu Radaman, în biserica Sf. Dumitru din Suceava... Intregul episod nu are nici o legătură cu *Valea albă*, fiind pus numai pentru colorarea lui romantică; la urmă ni se dă un cânt păstoresc depre Valea-Albă... O astfel de povestire nici nu se poate numi nuvelă, nu numai fiindcă e neînsufleţită, ci pentrucă e lipsită din cea mai rudimentară „compoziţie"... Amănuntele sunt aşternute unele după altele, fără a ţintì spre o unitate...

Un alt epizod, asupra căruia s'a oprit în repetate rânduri Asachi, e epizodul căsătoriei Elenei, fata lui Ştefan cel mare, cu Ivan Ivanovici, fiul ţarului Ivan III...

In nuvela *„Elena Moldovei"*, Asachi începe prin lungi consideraţiuni istorice, înăbuşind subiectul adevărat. Se cunoaşte firul povestirii. Din căsătoria lui Ivan Ivanovici cu Elena se născù un fiu Dimitri. Ivan Ivanovici murì însă curând. Ţarul Ivan III, căsătorindu-se încă odată cu Sofia Paleologu, avù un alt fiu Vasile. Se încinse atunci o luptă de intrigi în jurul succesiunii între fiul şi nepotul ţarului. Ţarul proclamă mai întâiu ca moştenitor al tronului pe Dimitri. Prin înrâurirea Sofiei însă, el se răsgândì, proclamând în urmă pe Vasili. Elena murì de supărare, iar Dimitri fu aruncat în închisoare...

E de prisos să mai dovedesc că nuvela lui Asachi nu are nici un fel de compoziţie, că amănuntele sunt înşirate fără alegere. Aşà, de pildă, toată istoria *internă* a domniei lui Ştefan cel mare (luptele cu Poloni) e amestecată într'o povestire cu care nu e în nici o legătură.

Subiectul, intrând în cadrele hotărîte ale inspiraţiei lui Asachi, l'a ispitit atât încât scriitorul l'a mai tratat şi într'o dramă în trei acte *„Elena Dragoşu de*

Moldaviea", asupra căreia ne-am oprit deşi e lipsită de orice merit literar (1).

Ca o urmare a ciclului lui Ştefan, putem pune şi nuvela *Bogdan-Voevod*, în care Asachi ne povesteşte epizodul încercărilor lui Bogdan, fiul lui Ştefan cel mare, de a se însurà cu Elisabeta, sora regelui Poloniei. Pentru a scăpà de stăruinţele lui Bogdan, doi fraţi Struss (dintre care unul erà îndrăgostit de Elisabeta) se hotărăsc să-l ucidă. Expediţia lor este însă nerodnică. Amândoi sunt omorîţi cu întreaga lor ceată. Urmează apoi descrierea luptelor lui Bogdan cu Polonii, şi apoi cu Trifail, un intrigant, ce se adăpostise la curtea lui, voind acum să-i ia tronul. Şi în această povestire nu găsim umbra unei nuvele, ci o desfăşurare istorică în vederea căreia au fost folosiţi mai ales cronicarii poloni, pe care Asachi îi cunoştea destul de bine.

Povestea vieţii lui Petru Rareş, ascunzând atâtea laturi romantice, a fost prinsă de Asachi într'o nuvelă mai lungă, al cărei subiect e, în puţine cuvinte, următorul :

Petru, ieşit din dragostea lui Ştefan şi a Domninei, trăià liniştit printre pescari, pe malul Brateşului. Ştefăniţă-Vodă, în urma îndemnului vrăjitoarei Arifa, însărcină pe Malaspina, omul lui de încredere, să ucidă pe Petru, în care vedeà o primejdie pentru tron.

Imbrăcat în haine de călugăr, Malaspina poposì la Brateş, unde după câteva zile de vânătoare, Petre se întorsese cu o fecioară frumoasă, Elena, ce fusese închisă într'o cetate din codrul Tigheiului ca viitoare pradă a lui Ştefăniţă. Incercând să ucidă pe Rareş, Malaspina fu descoperit şi răsturnat în lac. In timpul acesta Ştefăniţă fusese şi el ucis. Trimişii „Direptăţii," vin să

(1) Dramă istorică originală de A. G. Asachi, Iaşi, Institutul Albinei Române, 1863, pp. 39.

ia cu dânşii la Suceava pe Rareş. In partea a doua, făcându-se dovadă că Petru e în adevăr fiul lui Ştefan cel mare, e ales Domn de boeri. El se însoară cu Elena, sărbătorindu-şi căsătoria odată cu urcarea pe tron (1)...

Asachi povesteşte apoi întâia domnie a lui Petre VI, poreclit Rareş, cu luptele împotriva lui Ion Zapolia şi a Polonilor, cu Gritti. Asupra morţii acestuia, scriitorul se opreşte mai mult. Nevasta şi copii lui Gritti fură aruncaţi în închisoarea Sucevei. După un an, prin ajutorul unei veneţian şi chiar al Doamnei Elena, înduioşată de nenorocirile familii lui Gritti, captivii scăpară din închisoare, trecând peste munţi. Veneţianul încercă se otrăvească pe copii lui Rareş; fiind zădărnicit, îşi implântă un pumnal în piept. El nu erà decât cunoscutul Malaspina, care voia să se ţină de jurământul făcut de Ştefăniţă de a distruge familia lui Petru. Asupra acestui epizod romantic Asachi insistă fireşte mai mult.

Povestitorul urmăreşte pe Rareş în toate şerpuirile soartei lui, cunoscută din istorie, până la 19 Februarie 1541, când Petru intră în Suceava pentru a domni a doua oară.

Subiectul acesta se potrivia desigur cu genul lui Asachi. Pe lângă obişnuitul roman de dragoste romantică dintre Petre şi Elena, mai avem şi un intrigant, frate bun cu Trifail din *Bogdan Vodă*, anume italianul Malaspina, asupra căruia Asachi s'a oprit cu o plăcere vădită.

Ca de obiceiu, scriitorul şi-a prefăcut apoi nuvela într'o piesă de teatru, din care avem numai două părţi

(1) Pe urma lui Asachi, a tratat şi N. Gane acelaş subiect. A se vedea în această privinţă articolul d-lui V. V. Haneş, *N. Gane şi G. Asachi*, în *Viaţa nouă*, III, 1907, p. 135,

din cele patru făgăduite, cu acelaş cuprins ca şi partea întâi a nuvelei (1).

Vasile Lupu e unul din domnitorii favoriţi ai lui Asachi, în calitatea lui de întemeetor al Gimnaziului Vasilian dela Trei-Ierachi, pentru propăşirea căruia a lucrat atât Asachi... Asupra lui, a scris mai multe notiţe comemorative. In nuvelistică, pateticul epizod al Domniţei Ruxanda nu puteà să nu-i ispitească pana, doritoare de melodramă şi de exotism. Subiectul e următorul.

Timuş, fiul hatmanului Cazacilor, introducându-se fără să fie cunoscut în biserica în care se află şi familia lui Vasile Lupu, trimise un bileţel Domniţei Ruxandra, cu jurământul că o va luà de soţie sau va murì. Domniţa crezuse că străinul e peţitorul Coribut. Când sosì adevăratul Coribut, erà prea târziu. Domniţa se îndrăgise de Timuş. Povestitorul se opreşte asupra luptelor dintre Cazaci şi Poloni, şi apoi dintre Timuş şi Coribut. Ieşind învingător prin înşelare, Timuş se însură cu Ruxandra (2)...

Ne rămâne acum să amintim şi de cea din urmă nuvelă, de *Mazepa*, ce povesteşte viaţa hatmanului cântat de Lord Byron. Paj al unui nobil polon, el fu surprins cu nevasta acestuia. Drept pedeapsă fu legat goi de un cal sălbatec, care o luă la goană nebună mai multe zile şi nopţi până ce murì pe stepele Rusiei. Găzduit de Cazaci, Mazepa ajunse cu timpul Hatmanul Zaporogilor. Dându-se însă de partea lui Carol al XII, fu silit să urmeze pe eroicul rege în Moldova, de frica lui Petru cel mare.

In vederea unei colori şi mai melodramatice, Mazepa se întâlni la Schitul Brazii cu o călugăriţă, în care re-

(1) *Retru Rareş*, dramă istorică în patru părţi, Iaşi, 1863.
(2) Acest subiect a fost tratat şi de N. Gane, Cf. art. cit. în *Viaţa nouă*.

cunoscù pe fică-sa, ieşită din legătura cu nevasta nobilului polonez. „Vino în braţele părintelui tău, fiică a Terezei, a cărei soartă şi păcat eu am fost autor şi cauză, astăzi prin a sale mirabile decrete înduratul D-zeu îmi înfăţoşază ocaziunea de căinţă; iară ţie de a închide cu mâna ta ochii părintelui tău şi a mormântului de lângă mama ta (*sic*)".

Voind să meargă împreună la Ierusalim, Mazepa muri pe drum, la Galaţi.

Pe lângă aceste nouă nuvele cuprinse în volumul de „*Nuvele istorice*", ne rămâne acum să amintim şi de nuvela postumă „*Lopuşna*", tipărită în *Calendarul pentru Români* pe 1870. De fapt această lucrare nu are niciun fel de legătură cu genul nuvelistic. Asachi povesteşte cele două domnii ale Lăpuşneanu, pe temeiul cronicarilor moldoveni şi al istoricilor streini, fără intenţia de a face o operă literară. Punând alături *Lopuşna* cu *Alexandru Lăpuşneanu*, al lui Negruzzi, simţim mai isbitor marea prăpastie ce desparte pe cei doi scriitori. Dealtminteri, *Lopuşna*, în deosebire de celelalte nuvele, nu e străbătută de nici o ficţiune; în ea nu găsim decât adevărul istoric aruncat cu toate şovăirile isvoarelor timpului, fără nici o podoabă, fără cea mai mică sforţare literară, într'o limbă încâlcită şi cu o sintaxă nesigură.

Tot printre nuvele—în lipsă de altă denumire—suntem siliţi să punem şi *Ziua din urmă a Municipiului Iaşenilor* (1), care nu e de cât o fantezie istorico-patriotică, ce dă prilej lui Asachi de a povesti luptele lui Aurelian cu Perşii şi cu Zenobia, la care ar fi luat parte şi o cohortă din Iaşi (2), de a descrie Roma, şi

(1) P. 16—32.

(2) Tipărită în *Calendar pentru Români pe 1858* şi în broşură franceză: *Le dernier jour du Municipium Iassiorum, épisode de l'histoire*, Institut de l'Abeille, 1866.

rămăşiţile romane în Dacia (podul lui Traian, valul lui Traian).

In mijlocul acestor descripţii se desfăşoară o idilă de dragoste între un nobil soldat Claudiu, de religie creştină, cu Domna, fiica lui Ancus. Claudiu, scăpat din războaiele asiatice, se întâlni în catacombele Romei cu Domna, devenită şi ea creştină, cu care se însură.

Intorşi cu întreaga cohortă în Municipiul Iaşenilor, ei trebuiră să-l părăsească din nou, odată cu părăsirea Daciei de Aurelian. Municipul fu ars, populaţia trecù Dunărea, în timp ce soldaţii cântau *„Cântecul Legionarilor Iaşieni la părăsirea Daciei"*, pe care Asachi îl dă ca încheere.

E de prisos să spunem că această „nuvelă" n'are nimic nuvelistic în ea.

* * *

Am isprăvit acum cu enumerarea „nuvelelor" lui Asachi, care, dacă nu fac o operă literară mai trainică, presupun o intenţie bine hotărâtă...

Toate sunt luate din trecutul Moldovei... E un fapt vrednic de amintit că proza noastră literară s'a desfăcut din istorie. Incepând cu marii cronicari moldoveni ai veacului al XVII, continuând prin istoricii şi filologii ardeleni ai veacului al XVIII, ea încearcă să se ridice pânăla artă prin nuvelele lui Asachi, dar nu isbuteşte cu desăvârşire decât în *Alexandru Lăpuşneanu* a lui Negruzzi...

Asachi e tocmai veriga de trecere dela istorie la artă, dela cronicari la Negruzzi... Cunoscător al trecutului aşternut în bătrânele noastre cronici, cunoscător al istoricilor poloni şi ruşi, el ar fi fost destul de pregătit pentru a scrie istoria Moldovei. A voit însă s'o prefacă în artă.

Lipsit de darul creator, n'a făcut nici istorie, nici

artă. Nuvelele lui sunt un amestec de ştiri culese dintr'o lectură foarte bogată şi din ficţiuni literare în gustul timpului, ce nu se topesc într'un tot armonic. Asachi n'a ştiut elabora materialul istoric într'o operă de artă, compusă după nişte legi anume, dintre care cea dintâi e *unitatea*. Nuvelele lui au mai multe planuri: lucruri mari şi mici sunt aruncate unele peste altele; epizoade se pun de-a curmezişul; date statistice se îmbină cu tirade sentimentale, lipsite de adevăr istoric şi psihologic.

Nici o gradaţie, nici o compoziţie.... Stilul e narativ, cele mai adese învechit şi greoi, iar alteori se aruncă în declamaţia patriotică.

Prin concepţie toate nuvelele lui Asachi sunt romantice...

Desgropând trecutul, romantismul ne-a ajutat mult la întărirea conştiinţii naţionale. Şi prin înrâurirea ardeleană şi prin cultura sa „latină", Asachi, erà pornit mai de mult la cercetarea istorică şi la un fel de cult al ideei de „naţionalitate"; curentul romantic al timpului l'a îndemnat însă şi mai energic să dea urmare acestei porniri sub forma ficţiunii literare.

Astfel se explică de ce nuvelele lui Asachi se desfac din istoria Moldovei... Ca aspect general, această înrâurire a fost fireşte binefăcătoare; în amănunte ea a fost însă răufăcătoare...

Toate încercările lui Asachi poartă întipărirea marelor defecte ale literaturii romantice.... Pretutindeni idile de dragoste lipsite de orice realitate, intrigranţi, vrăjitoare, răpiri, patetic sentimental şi patriotic. Nu e pagină în care să nu tresari dinaintea unor abateri dela bunul simţ şi a unei continui clătinări între ariditatea cronicei şi a frazeologiei romantice, ce dă impresia unei lipse de armonie supărătoare.

Asachi aveà multe cunoştinţi, aveà bunavoinţă, intenţii generoase, era un artist în expresia lucrurilor mărunte şi a unor simţiri personale, dar nu aveà o ima-

ginaţie constructivă şi nu puteà scoate de sub ruinele trecutului o operă de artă, în care să trăiască o fărâmă de umanitate.

Istoria noastră literară în această privinţă, îi va păstra amintirea unei punţi de trecere între două genuri, peste care alţii mai fericiţi au păşit biruitori. (1)

---

(1) In privinţa isvoarelor istorice ale nuvelelor lui Asachi şi a probabilei influenţie a istoricului rus Karamsin asupra concepţiilor literare ale lui Asachi, cf. prefaţa d-lui P. V. Haneş la *Nuvelele istorice*, ed. Minerva, 1915.

§ 3. LIMBA LUI ASACHI

Să aruncăm acum o scurtă privire asupra materialului lingvistic întrebuinţat de Asachi şi asupra atitudinii lui în problema atât de discutată a limbii.

In prefaţa celei dintâi cărţi publicate, *Istoria Imperii Rosiene*, Asachi se plânge de insuficienţa limbii române ce ne sileşte să introducem cuvinte străine „de a tâlcui cu mai mare credinţă ideile şi zicerile tehnice aflate în original". La urmă, el adăugă un vocabular de cuvinte cu o vădită tendenţă franco-italiană, pe care cele mai adese limba de astăzi le-a consfinţit. Cuvinte ca: *ambasador, agricultură, arest, asalt, asediu, atac, autor, brav, bătălie, buletin, vagabond, vulcan, golf, guvern, declaraţie, desperare, despreţuire, expediţie, extraordinar, energie, entusiasm, imaginaţie, independenţă, institut, complot, coloană, companion, comunicaţie, congres, curaj, cult, lux, marş, melancolie, modestie, murmur, monstru, operaţie, opinie, rezervă, rezidenţă, rezultat, rival, secret, staţie, tarif, favor, haos, genune*, etc. sunt azi un bun al limbii literare. E drept că mai toate cuvintele aceste sunt trecute în vocabular mai mult pentru a li se lămuri înţelesul lor tehnic decât pentru motivul că ar fi fost făurite de Asachi. Aşa, de pildă: *ambasador* îl găsim încă de prin 1774 (*Uricarul*, I. p. p. 185), *arest* îl găsim încă din 1819 (*Uricărul*, VII, p.

85), *asalt* îl găsim în 1795 în Ienăchiță Văcărescu, *bătălie* e întrebuințat în *Alexandria* din 1784, etc. Meritul lui Asachi e de a le fi dat o circulație mai răspândită. Uneori scriitorul se încearcă să formeze cuvinte după principiul analogiei, din resursele proprii ale limbii noastre, ca în: *anuscris* (după analogia lui *letopiseț*), *armistare, banco ruptă, mună făptură,* pe care limba nu le-a primit și *arte frumoase* ce s'a încetățenit cu totul. Altădată cearcă a desgropà cuvinte vechi românești ca *vîntă* (slavă), întrebuințat de Dosoftei, *dereză*, întrebuințat și de Miron Costin, ce n'au putut totuși dobândi o nouă vitalitate.

In frumosul volum de „*Poezii*" din 1836 găsim la urmă un vocabular care, pe lângă explicarea cuvintelor tehnice, ne mai dă și o listă de „cuvinte drept Moldovinești, însă părăginite, iar altele întrebuințate de Românii altor provincii, și care însă, după nevoia ce avem de a înavuți limba să cuvine să le adoptarisim ca o dreaptă moștenire a unei singure baștini Românești".

Cum volumul e de poezii și cum în poezie Asachi a suferit covârșitoarea înrâurire italiană (1) vom găsì, pe lângă foarte multe nume proprii mitologice și geografice, un șirag întreg de cuvinte italo-latine întrebuințate cu deosebire în lirica italiană ca: *arină* (nisip) *ammirare, austru, azur, aurora, borea, ceteră, vel,* (pânză), *gintă, zefir, lucor, leghioană, iho, not* (un vânt), *matronă, dafin, pont, filomela, fatul* (soartă) etc. Prin

(1) Iată ce spuneà el în prefața ediției *Poeziilor* din 1854: „De aceia, lipsit de modele clasice în limba română a deosebitelor feluri de compuneri, m'am indreptat, precât se puteà după regulile Poeziei Italiene, ce sunt mai conforme cu geniul limbei noastre".

Numai mai târziu Asachi a suferit și înrâurirea franceză. Astfel în ediția *Fabulelor* dela 1844, Asachi întrebuințează neologisme ca: *avantura, bile-du* (billet-doux) *grimasă, jaluzie, lornetă, parter, perlă, parfum, rande-vu,* etc.

aceeaşi laudabilă tendenţă de a însufleţi expresii vechi româneşti, mai găsim cuvinte ca: *adamant* (se găseşte în Dosoftei şi Varlaam), *balsam* (e în *Omiliar dela Govora*, 1642 şi în Dosoftei), *meser* (în vechiul înţeles de *sărac*), *fust* (un fel de baston, al cărui purtător se chemă fustaş) etc.

Uneori Asachi formează cuvinte ca: *stelite* (=instelate), *anos* (=bătrân), *junel* (=tinerel), *şerpează* (=şerpui); alteori întrebuinţează cuvinte greceşti neliterare ca: *prosforă, sevas, scopos*. Nu arare forma unor cuvinte e nesigură ca: *războiuri, monstrări, arbure, genia, planit, domnezi* (—domneşti), *mug* (—mugesc) etc. Oricum, numărul acestor cuvinte cu formă şovăelnică sau grecisme neliterare e destul de răstrâns, dacă ne mărginim cu deosebire la activitatea poetică a scriitorului. In poezie, vocabularul lui e fireşte mai răstrâns, mai îngrijit şi mai limitat într'un cerc îngust de idei poetice. In proză însă, şi mai ales în articole de ziar, limba e mai neîngrijită, formele nesigure mişună, grecismele limbii curente se strecoară pretutindeni. Ori unde vom deschide *Albina românească* vom găsi cuvinte ca: *fondos, costisi, bastarduri, haractir, palaturi, staturi, monumenturi, basis*, etc., etc, şi un fonetism specific moldovenesc.

Limba *Albinei* erà atât de nesigură şi de şovăelnică şi cu un fonetism atât de moldovenesc încât avea să ridice obiecţiile unor contimporani de seamă ca Eliade şi chiar ca M. Kogălniceanu.

Eliade, anume, în *Curierul românesc* (1) din 1839, într'un articol intitulat *Literatura*, dă cea dintâi lovitură. Luând o nuvelă, *Doctorul şi coteleta*, din *Albina*, Eliade o republică cu bogate îndreptări, înlocuind:

(1) No. 101 din 17 Iunie, p. 334 şi No. 102 dela 20 Iunie, p. 337 şi No. 105 din 24 Iunie, p. 349.

îuţălept	prin	înţelept
de frigurile	„	de friguri
romansur le	„	romanţurile
acii	„	acei
sară	„	seară
discoperit	„	descoperit
crierile	„	creeri
me	„	mea
schîmbasă	„	schimbase
a se apropie	„	a se apropiâ
cii	„	cei
îi	„	este, etc., etc.

Ceiace face 101 înlocuiri într'o singură nuvelă, din care mai toate sunt cuminţi şi în conformitate cu evoluţia ulterioară a limbii noastre literare.

La această critică a lui Eliade răspunse Săulescu, filologul *Albinei* şi teoreticianul şcoalei moldoveneşti, învinuind pe Eliade între altele şi de muntenizarea cărţilor moldoveneşti ce se tipăriau în tipografia lui (1). Eliade reproduse *„Disertaţia"* lui Săulescu în *Curier* (2), dovedind că cele mai multe din învinuirile filologului ieşan nu aveau nici un temei. Săulescu răspunse, recunoscând că unele din afirmaţiile sale erau greşite şi propunând *„un tribunal filologic"* care să faurească o limbă unitară" (3).

Eliade aveà să ducă lupta şi mai departe.

Intr'un articol din *Curierul românesc* (4) intitulat *„Despre* **Albina românească"** se bucură de mărirea formatului *Albinei* „dar bucuria cea mai mare ce ne pricinueşte este că de unde erà o gazetă *literală*, acum s'a făcut *literară*. Dela numele ce 'şi-a luat acum tragem nădejde că îşi va face şi *feiletonul* său, *foileton*; că nu va mai schimba de acum înainte pe *eta* în *iota*, fără

(1) Suplement la *Albina*. No. 51 din 29 Iunie 1839, p. 209 şi la No. 55 din 14 Iulie 1839, p. 222.
(2) *Curier românesc*, No. 123, 124 şi 126 din 1839.
(3) *Albina*, No. 72 din 10 Sept. 1839, p. 295.
(4) No. 8 din 27 Ianuarie 1840, p. 30.

ştirea a nici unei literaturi din lume, pe *a* latinesc sau *ai* franţozesc în *e*, pe *u* latinesc în *iu*, adecă tragem nădejde că de acum înainte ca o foae literară ce este va zice: *haracter* în loc de *haractir*. *foncsionar* în loc de *foncsioner*, *altar*, în loc de *altariu*. Tragem nădejde că va curăţi limba de acele *uituri* şi *sisiituri* străine, spre pildă va zice: *adresat* în loc de *adresuit* etc".

Eliade merge şi mai departe cu bunele lui observaţii în No. 12 al *Curierului românesc* (1); reproducând un articol din *Albina*, îi face la urmă îndreptări de limbă:

seanţilor	seanţelor
adresuit	adresat
reglement	regulament
inaintit	inaintat
clasurilor	claselor
inaintirea	inaintarea
comerţului	comerciului
ia	ea
biugeaua	bugetul
finansurilor	finanţelor
catagrafii	catagrafiei
recomendui	recomanda
sigurisire	asigurare
interarisăşte	interesează
fondomentalile	fondamentalele
prinţipii	principii

După cum vedem toate observaţiile lui Eliade sunt întemeiate şi au fost consfinţite de limba literară de azi.

Observaţiile lui M. Kogălniceanu asupra tabloului *Dochia şi Traian* se mărginesc mai mult la felul greşit al lui Asachi de a transcrie numele proprii cu litere latine: „Mai mult decât toate ne-au lovit cuvânt *Romounis*(adecă Români) ce are o terminaţie ce nu este nici franţuzească, nici românească. Este ştiut că terminaţia românească *an* sau *în* ce este numai o apăsare a literei *a* se schimbă în franţuzeşte în *ain*, *an*, *en*, precum: *italian* — *italien*, *german* — *germain*, *roman*—

(1) Din 6 Fevruarie 1840, p. 45.

romain, pentru ce dar *român* să nu facă *romain*, sau spre deosebire de vechii romani, *rumain*, întrebuințând în locul lui *o*, litera caracteristică *u*, precum zic muntenii *rumân* în loc de *român*. Terminația ar fi dreaptă și consecuentă. Asemenea pre litera *p* ce nu este de cât italienescul *c*, înainte de *e*, *i* (*ci*, *ce*), d. Aga o schimbă în patru feluri, scriind când *tch* (*Tchetatea albă* — Cetatea albă, când *tz* (*Scaritzica* — Scăricica) când *cz* (*Czeribouco* — Ceribucul), când *ci* (Bistricioara). în vreme ce numai aceasta depe urmă este bună. Celelalte nume proprii sunt asemenea rău transcrise, spre pildă: Plăești — *Plajessi* Bisericani — *Bisericany*, Pângărați — *Pângaraze*, Dealul Doamnei — *Dialou Doamnei* (1). Dărmănești — *Darmanesti*, Mitocul lui Balan — *Mitoco loui Bălan*, Crăcoanii *Cracoane*, Sgheabul gardurilor — *Sgiabo gardourilor* și altele. De dorit ar fi ca d-lui să adopte ortografia latină primită de toți literatorii Valahiei și a Transilvaniei o ortografie rațională și întemeiată pe ortografia italiană".

Idei sistematice asupra limbii Asachi n'a avut niciodată. Filologia erà lăsată pe seama lui Săulescu. Totuși, pe alocuri, găsim păreri întâmplătoare care nu sunt de bun simț. Așà, de pildă, în articolul *Omul literat* din *Albina* (2), pe 1839, el susține întoarcerea la

(1) *Dacia literară*, 1840, p. 293.

(2) No. 12 din 9 Fevr, p. 45. Tot în *Albina* găsim un articol intitulat *Lexicografie*, reprodus și în *Curierul românesc* (No. 8, din 27 Ian. 1840, p. 31), care exprima aceleași idei. Redacția își propune pentru formarea unei limbi literare comune să scoată din vechile cărți bisericești cuvinte ieșite azi din uz. S'a mărginit însă numai la câteva cuvinte din Psaltirea lui Coresi. Nu știm dacă articolul e de Asachi ori de Săulescu.

Aceiaș idee e exprimată și de articolul *Jurnalismul în România* din *Albina*, No. 3 din 9 Ian 1847, p. 10 „Drept acea prin asemenea lucrare, dorind a spori cultura limbei pe basis național, noi credem că mijlocul cumpănit, ce am ales ar fi cel mai nimerit, adecă: a aveà drept temei și model cărțile bisericești cele vechi, asemenea manuscriptele și documentele vechi, cuvin-

limba cărţilor bisericeşti, care e singura cunoscută tuturor Românilor „Fondosul limbei noastre, scrie el, ce pe aiure se caută, se află în sfânta scriptură, ce este de toţi Români înţeleasă aceasta să se păstreze curată şi literară ca singura legătură ce uneşte încă pe Români, despărţiţi în staturi deosebite şi către aceasta adăogă-se îmbunătăţirile cerute după un metod simplu şi care s'ar cuveni a se legiui de un giudeţ *Amfiction* ce se poată închega din gramaticii Români a Transilvaniei, a Ţării Româneşti şi a Moldovei" (1) Idea raţionalistă a unui tribunal „amficţionic" erà o idee curentă a timpului.

O avusese şi Eliade şi Negruzzi şi Săulescu (2). Toţi credeau că o limbă se poate elaborà în chip artificial. Pentru a fi vindecaţi de această erezie ştiinţifică a trebuit *Dicţionarul* lui Laurian şi Massim.

Aşà dar, putem trage concluzia cu privire la limba scriitorului nostru, că Asachi a fost un *arhaisant* adecă un partizan al improspătării cuvintelor vechi bisericeşti, un *analogist*, adecă un partizan al formării cuvintelor noi din însuşi sinul limbii române prin analogie, un *italienisant*, atunci când limba veche nu erà îndestulătoare, şi în ceia ce priveşte mai ales fonetismul şi lexicul un *moldovean* sistematic, care a întârziat cât a putut formaţia limbii noastre literare de azi. (3)

---

tele cele preţioase şi numeroase ce se păstrează în gura popoarelor a deosebitelor provincii Române, compunerile de cuvinte trebuitoare ce se pot face chiar din cuvintele noastre şi intrebuinţarea cuvintelor tehnice despre pilda tuturor naţiilor civilizate. Noi sântem încredinţati că toată altă sistemă de neologism universal, de latinism, italienism sau galicism, va desbina literatura şi sistema şi nu va produce rezultatul dorit".

(1) Revenirea aceasta la limba veche bisericească e dealtminteri destul de curentă. O propunea, de pildă, şi Eliade, *Muzeul Naţional*, No. 36 din 4 Nov. 1836, p. 143.

(2) *Albina*, No. 72 din 10 Sept. 1839, p. 295.

(3) In privinţa limbii lui Asachi, cf. P. V. Haneş, *Desvaltarea l. literare*. Buc. 1904.

V.

Activitatea lui Asachi în publicistică

V. ACTIVITATEA LUI ASACHI IN PUBLICISTICĂ

Pe lângă atâtea merite, Asachi mai are şi pe acela de a fi fost întemeietorul celui dintâiu ziar moldovenesc. Apariţia presei în Principate erà, fireşte, în ordinea lucrurilor. Redeşteptarea naţională dela 1821 şi apoi ocupaţia rusească dela 1828 trebuiau să aducă după ele şi această binefacere a culturii. Spiritul public erà pregătit şi-o aşteptà. De n'ar fi fost Asachi şi Eliade s'ar fi ivit poate alţi iniţiatori. Istoria ţine însă seama numai de fapte şi nu de posibilităţi. Meritul lui Asachi rămâne neştirbit. El a tradus în faptă o nevoe simţită. *Albina românească* e întâia trăsură de unire în limba patriei dintre Moldova şi restul omenirii ; se cuvine deci s'o privim cu recunoştinţă.

N'o putem judecà, de sigur, după ideile şi nevoile noastre de azi, ci în spiritul timpului. Născută sub ocupaţia rusească şi sub privigherea unei censuri riguroase, *Albina* nu puteà fi decât un organ de înregîstrare; condusă de un om harnic, cult, dar reprezentant al mentalităţii dintre 1821 şi 48, idealul ei nu puteà fi decât limitat la o bună stare economică şi culturală în cadrele unei legalităţi, care nu pricepeà noile idei revoluţionare ce-şi făcură loc abià spre 1848.

Vom urmări an cu an viaţa — dacă nu şi evoluţia—

acestui ziar, care, nefiind o tribună politică (chiar atunci când ar fi putut fi), a fost totuşi un ferment de desvoltare culturaiă. Vom despoia colecţia *Albinei* şi a ziarelor ce au urmat-o de toată literatura lor, spre a vedeà în ce măsură au folosit culturii şi apoi spre a fixa, odată pentru totdeauna, materialul literar al acestor foi aşà de necesar cercetărilor.

Acelaş lucru vom face şi cu revistele şi calendarele lui Asachi care după, cum se ştie, erau un puternic instrument cultural la jumătatea veacului trecut.

* * *

§ 1. ZIARE. *a)* Albina românească

Cel dintâiu pas al lui Asachi în vederea întemeierii ziarului *Albina* datează odată cu memoriul din 20 Fevruarie 1829 adresată lui Minciaki, (1) prin care scriitorul cerea autorizaţia:

1. De a scoate o foaie, „*Albina românească*", care, până la instalarea tipografiei proprii, ar urmà să apară la tipografiă mitropolitană, după intervenţia făcută de Epitropia Şcoalelor.

2. Foaia ar apărea de două ori pe săptămână în 40 şi în 4 pagini de fiecare dată.

3. Ea ar cuprinde ştiri politice scoase din ziare oficiale şi semi-oficiale, mărginindu-se la fapte interesante la buletinele armatei, după arătările guvernului local.

4. Pe deasupra s'ar mai da noţiuni folositoare de istorie, geografie, fisică, literatură morală, comerţ.

5. Guvernul ar puteà însera—pe cheltuiala sa—ordinele. decretele. publicaţiile de tot felul într'un suplement.

Aprobarea guvernului rusesc—sub iscălitura lui Mircovici—veni abià la 7 Aprilie: „Je crois cependant de-

(1) *Uricarul*, VIII, p. 164.

voir vous engager, scrià Mircovici, à y observer toujours la plus grande vénération envers la religion, le respect dû au gouvernement et à ne vous écarter jamais de la plus stricte observation des lois concernant les moeurs et la décence",

La 20 Aprilie Asachi împărţi un fel de invitaţie pentru abonament.

Exemplarul Academiei cuprinde invitaţia trimeasă Starostelui Mălinescu din Botoşani, rugându l să îndemne pe boieri să subscrie abonamente pentru ziarul ce aveà să apară la 15 Mai, pe lângă care se adaogă şi o foaie tipărită, *„Inştiinţarea despre Gazeta românească din Eşi"*, cu data de 17 Aprilie. Prenumeraţia aveà să coste, pentru Moldova, patru galbeni pe an.

Ca numere de încercare şi de înştiinţare, *Albina* iese într'o foaie la 10, 15 şi 17 Mai, fixându-şi apariţia regulată pentru 1 Iunie.

In adevăr, la data hotărîtă apăru în 2 foi, în frunte având o albină desenată de însuşi Asachi, sub titlul: *Albina românească, gazetă politico-literară* şi cu o *„Inainte cuvântare"*, din care vedem caracterul strict oficial al gazetei ce „supt prea puternica Pavăză a Impărăţi i Rosiei s'au privilegiat, şi prin ajutorul Eugeniştilor compatrioţi s'au înfiinţat". Redacţia „nu se va abate dela acele ce privesc către îmbunătăţirea inimei şi a minţei dogmele sfintei noastre religii ortodoxă, se-vas către ocârmuirea şi legile ţării." Tot acest număr mai da şi lista „prenumeranţilor" precum şi frumoasa poezie *„Albina şi trântorul"* a lui Asachi, republicată şi de *Curierul românesc.*

Hârtia e destul de bună şi tiparul îngrijit. Linia de îndrumare e strict guvernamentală. Ziarul dă numai ştiri riguros controlate şi mai ales din afară şi de cât mai de departe.

Literatura ocupă un loc destul de neînsemnat în coloanele ziarului. Totuşi, Asachi publică mai multe fabule

şi anume: *Guzganul de cetate şi cel de câmp* (1), *Greierul şi furnica* (2), *Asinul şi furii* (3) *Broasca şi boul* (4). *Oala de aramă şt oala de lut* (5), şi reproduse din *Curierul românesc: Sonetul despre pace* al lui Iancu Văcărescu (6).

Seria întâia a acestui an se încheie la 9 Ianuarie 1830, odată cu apariţia numărului 65 (7).

Seria a doua începe la 12 Ianuarie 1830 cu titlul de „politico-administrativă, literară" şi se sfârşeşte cu No. 127 din 29 Martie 1831, cu acelaş caracter neutru şi curat informativ, cu ştiri mai ales din străinătate.

Literatura este iarăşi cenuşăreasa ziarului. Asachi publică două fabule: *Carul şi musca* (8), *Bătrânul şi fii săi* (9), apoi *Jurnalul călătorului Moldovan* (10) cu note ce nu au nimic personal, din călătoria făcută de dânsul la Petersburg, pentru a cere dela Impăratul Nicolai aprobarea *Regulamentului organic.*

Albina mai publică *Oda către Dumnezeu* (11) a lui

---

(1) No. 5 din 13 Iunie, p. 21.
(2) No. 16 din 21 Iunie, p. 64.
(3) No. 29 din 5 Sept. p. 76
(4) No. 42 din 20 Oct. p. 168.
(5) No. 52 din 24 Nov. p. 208.
(6) No. 8 din 3 Iunie, p 31. Nu trebue să uităm că Asachi fu nevoit să plece la Bucureşti la 19 Iulie, fiind în comisia Regulamentului organic (*Uricarul*, VIII, p. 115 publică invitarea lui Mircovici. In timpul acesta *Albina* rămase în grija lui Săulescu. Asachi se întoarse la 7 Aprilie 1830.
(7) In numerele din Ianuarie s'a mai publicat ca literatură *Anul nou al Moldo-Românilor*, No. 63 din 1 Ianuarie 1830, p. 251; şi *Cei doi cotăr*, No. 65, 9 Ian., p. 252.
(8) No. 22, din 27 Mart, p. 94.
(9) No 70, din 11 Sept., p. 301.
(10) In numerele din 25 Sept, p. 315; 9 Oct., p. 337, 16 Oct., p. 345, 23 Oct. p 356, 6 Noemv., p. 371, 13 Noemv., p. 383, 23 Noemv., p. 399, 27 Noemv., p. 402, 4 Dec., p. 413.
(11) No. 12, din 20 Fevr., p. 52.

N. Dimanchi şi reproduce o poezie a Logăfătului I. Văcărescu cu prilejul uniformei militare româneşti (1).

La 1 Aprilie 1831 ziarul intrând în anul al 3-lea, îşi schimbă formatul. El e mai mic, mai strâns; şi pe una din coloane se tipăresc în traducere franceză ştirile privitoare la Moldova şi la ţările vecine pentru a fi înţelese şi de străini. Foaia îşi pierde însă cu desăvârşire caracterul literar. In toată seria aceasta până la 1 Ianuarie 1832 nu găsim ca literatură de cât *Imnul* lui Asachi (2), cântat pe muzica lui Rossini din *Moise* la serbarea şcolară a Gimnaziului Vasilian (3).

Anul al IV (3 Ghenare 1832—5 Ghenare 1833), tot cu format redus, nu mai e bilinguu şi nici literar.

In schimb, începând cu No. 27 din 3 Aprilie, apare şi o *Foaie oficială* ca suplement la *Albina*, cu anunţuri oficiale. In felul acesta au apărut 16 suplemente, până la No. 46 al *Albinei* din 12 lunie, rămânând ca apoi să se transforme într'o foaie aparte, despre care vom aminti la urmă.

Albina nu mai apare dela 8 Ianuarie 1833 până la 7 Dec. 1833.

La 7 Dec. 1833 apare No. 1 al unui alt an, cu un format mărit şi cu întregul material tradus în franţuzeşte pe coloana a doua.

Nu cuprinde nici o pagină literară, afară doar de

---

(1) No. 48, din 26 lunie, 203.

La 13 Maiu 1830 Asachi plecă la Petersburg din ordinul lui Mircovici (*Uricarul*, VIII, p. 117), întorcându-se la 2 Noemvrie 1830. In tot răstimpul acesta, rămase în loc Săulescu.

Tot în acest an se mai publică o scrisoare a lui Eliade către Asachi, (No. 77, din 5 Oct., 1830, p. 329); un suplement cu „*Urmarea serbărei la ziua lui Vasile V. V. 30 Ianuarie*" (No. 6, din 30 Ianuarie, p. 25).

(2) No. 18, din 4 Iulie 1831, p. 73.

(3) Censurarea *Albinei* fu încredinţată „la Epitropia Şcoalelor unde presuştveşte şi Prea Sfinţia Sa părintele Mitropolit". Vezi acresa lui N. Kanta din 15 Ian. 1832, *Uricarul*, III, p. 201.

Străjăriul taberii a poetului Constantin Stamate, care se găseşte rătăcită, împreună cu o entusiastă scrisoare, în suplementul No. 29, 18 Martie 1834

In spaţiul deja 3 Ghenarie 1835 (No. 1) la 30 Iunie (No. 51) nu găsim nimic literar.

Aceleaşi anodine ştiri streine cu traducerea lor în l. franceză.

Albina dispare dela 30 Iunie 1835 până la 3 Ianuarie 1837.

După o întrerupere de 18 luni seria nouă începe la 3 Ghen. 1837 şi se sfârşeşte cu No. 102 dela 30 Dec.

Pe coloana a doua se dau în traducere franceză numai ştirile oficiale din Iaşi. Literatură în corpul ziarului de loc. Rar apare numai câte ceva într'un suplement ca, de pildă, un articol al lui Asachi, intitulat *Archeologie*, şi o stampă reprezentând coloana lui Traian, monede şi vase romane (1) sau *Prologul* lui Asachi rostit „pe Teatrul Varietăţilor din Eşi în 23 Fevr. 1837 la cea întâi dramatică reprezentaţie moldovenească a Conservatorului filarmonic" (2).

Curând după aceia Asachi se hotărî să scoată un suplement oficial literar cu un caracter mai permanent sub titlul **Alăuta Românească.**

In colecţia Academiei Române sunt numai câteva numere din acest ziar literar, apărut, de altminteri, destul de vremelnic, şi anume :

Alăuta ca suplement la No. 21 cu poezia *Reverii* a lui C. Negruzzi adresată lui Pruncul, traducătorul romanului *Pustnicul*, urmată de altă poezie „*Domnului P. Prunco*". La sfârşit e o scrisoare : *Răspunsul D-sale D. Pruncu domnului C. Negruzzi* (3)."

(1) Supl. la no. 5 din 17 Ghenarie 1837, p. 23.
(2) Supl. la no 21 din 14 Mart 1837, p. 97.
(3) Din 14 Martie 1837, p. 97.

Alăuta, suplement la No. 32, reproduce după *Gazeta Teatrului*, No. 12, scrisoarea lui C. Negruzzi cu impresia produsă asupra Moldovenilor de traducerea lui *Saul* al lui Alfieri făcută de Aristia. La urmă se dă o poezie a lui Aristia inspirată din *Aprodul Purice* (1).

Alăuta ca suplement la No. 49 publică poezia de curând răposatului Hrisoverghi: „*Tânărul la pârău*," imitație din Schiller, și un „*Fragment dintr'o călătorie* de C. Negruzzi" (2).

Alăuta ca suplement la No. 88 publică o poezie „*Luări aminte pentru slăbiciunile omenești a D. Post. Manolachi Drăghici după metrul Anacreonticelor D. Aga G. Asachi*" și un așa zis „*Feileton*" româno-francez cu impresiile unui călător asupra debuturilor elevilor Conservatorului filarmonic (3).

Alăuta ca suplement la No. 101 (4) publică poezia: *Privigherea ostașului Moldovan* la prilejul serbării date de Preaînălțatul Domn Mihail G. Sturza V. V. de corposul ofițerilor, meditație compusă de G. Asachi.

Alăuta ca suplement la No. 102 publică o lungă meditație filozofică asupra anului nou (5).

Pe anul 1838, avem în Biblioteca Academiei numai două numere din *Alăuta*. Intâiul e un suplement al No. 42 al *Albinei*, (6) în care se publică un „*Fragment din Zaira*, tragedie a lui Voltaire, tradus de D. Cornetu Manolache Manu" Al doilea număr e păstrat într'o copie manuscrisă, (7), cu data de 1 Iunie 1838, coprinzând: *Fată bătrână, văduvă tânără* (din *Mnemosyne*, tradus din nemțește de L. N.); *Filozofia vistului*, scrisă de un rus, filozof al naturii (cu: *va urmà*...);

(1) Din 25 Aprilie 1837, p. 143.
(2) Din 24 Iunie 1837, p. 215.
(3) Din 7 Noemvrie 1837, p. 363.
(4) Din 23 Dec. 1837, p. 405.
(5) Din 30 Dec. 1837, p. 407.
(6) Din 3 Fevr. 1838, p. 42.
(7) Ms. 3740.

Femeile, tradus din franţuzeşte de L. N. *Răvaşuri vechi a domnilor Moldovei* de L. N; şi *Varietăţi*.

Atauta a fost suprimată din pricina articolului asupra wistului, în care consulul rusesc văzuse un atac adus Rusiei (1).

Albina pe acest an (2 Ghenar 1838—29 Dec.) apare în format mic şi fără foileton literar.

Pe 1839 *Albina* apare în format mare, cu traducerea franceză a ştirilor din Iaşi şi, ca inovaţie, cu un foileton literar uneori umplut numai cu simple „Varietăţi," dar adese şi cu literatură bună şi abundentă.

Asachi colaborează destul de activ cu: *Meditaţie* (2) pentru ziua de Sf. Paşte, *Copilul visător* (3), poezie iscălită Alvir Dacian, *Ochii şi nasul* (4), fabulă, *Momiţa la bal masché*, (5), fabulă, iscălite A (Ivir) D (acian), *Castorii*, fabulă (6).

Sunt probabil tot de el şi foiletoanele de interes cultural, neiscălite însă: *Omul literar* (7), *Reprezentaţia tragediei Saul*; un articol asupra cărţei lui V. Popp, *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări*, (8) poezia *Pentru ziua onomastică*

---

(1) M. Sturza înştiinţează de suprimarea *Alăutei* pe Kotzebue la 5 Sept 1838 (*Hurmuzachi*, Supl. I vol. IV p. 201) ceiace ne face să credem că trebue să mai fi eşit şi alte numere din *Alăuta* sau cel puţin unul la 1 Sept. (Etant parvenu à ma connaissance que dans le supplément du journal du 1-er. du courant etc.) Sturza aminteşte că *Alăuta* eră în recidivă, fără a putea hotărî pentru care anume articol.

(2) Supl. la No. 24. din 23 Martie, p. 97.

(3) No. 1 din 1 Ghenar, p. 2.

(4) No. 4 din 12 Ghenar, p. 15. Trecută de ed. Şaraga între fabulele lui Donici

(5) No. 7 din 22 Ghenar, p. 25. Trecută în ediţia Şaraga între fabulele lui Donici.

(6) No. 87 din 2 Noemvrie, p. 354.

(7) No. 12 din 9 Fevr., p. 45.

(8) No. 12 din 9 Fevr., p. 47.

M. S. Nicolai, odă safică (1) și articolul „*Meditația unui îmbătrânit poet*" (2). Costache Negruzzi publică o traducere a celor 14 balade ale lui Victor Hugo (3). Mai publică apoi: *Rețeta* (4), *Catacombele Mănăstirei Neamțului* (5), *O scrisoare asupra polemicei dintre Eliade și Săulescu* (6), *Concert de d-ra Eleonora Naîman* (7) (în rom. și franc.). *o Fabulă, o Enigmă* (8), *Riga Poloniei și Prințul Moldovei* (9). G. Săulescu publică și el: *Observații gramaticești asupra limbei românești* (10). O lungă *scrisoare* de cuprins filologic ca răspuns la scrisoarea lui Negruzzi (11). O altă *scrisoare* ca răspuns lui Eliade (12). *Răspuns la recensiile d-lui Eliade făcute asupra subscrisului în numerile Curierului*, 149, 50. 51. (13); apoi o poezie, *Poetul și Vinerea*, iscălită G. S. (14). M. Kogălniceanu publică patru foiletoane spirituale: *Soirées dansantes (Adunări dănțuitoare)* (15). Mai amintim și de foiletoanele neiscălite: *O aventură în codrul Herței*, care ar putea fi de Asachi (16).

A. Donici figurează cu o poezie: *Amor și prietașug* (17).

---

(1) No. 98 din 10 Dec. p. 397.
(2) No. 17 din 26 Fevruarie, p, 67.
(3) Toate amănuntele asupra acestor 14 traduceri, a se vedea în volumul meu: *Costache Negruzzi, viața și opera lui*, p. 96, 97.
(4) No. 73, din 14 Sep., p. 299.
(5) No. 85, din 26 Oct., p. 347.
(6) No. 59, din 27 Iul., p. 243.
(7) No. 30, din 16 Aprilie, p. 119.
(8) No. 37. din 11 Mai, p. 152.
(9) No. 102, din 21 Dec., p. 414.
(10) Supl. la No. 51, din 29 Iunie, p. 209.
(11) No. 64, din 13 August, p. 263.
(12) No. 72 din 10 Sept., p. 295.
(13) Supl. la No. 91, din 16 Noemvrie, p. 375.
(14) No. 6, din 19 Ghenare. p. 24.
(15) No. 81, 82, 83, 84, din 12. 15, 19, 22 Oct., p. 331 următoarele.
(16) No. 94, 95, 96 din 26, 30 Noemvrie și 3 Dec., p. 382 și următoarele.
(17) No. 12, din 9 Fevr., p. 47.

Pe 1840 *Albina* publică un bogat foileton (1).

Negruzzi colaborează prin articolul *Comerț a Moldovii și Valahiei*, traducere din *Semaforul* din Marsilia (2), și prin schița *Provincialul* (3). Paharnicul G. Săulescu e mai activ publicând poeziile *Vitele de casă* (4), *Ingerul și pruncul* (5).

Aripile lui Dedal (6), și fabula *Leul și șoarecele* (7). M. Cuciureanu figurează cu o poezie: *Toamna* (8). Camille de Barozzi publică foiletoane dramatice (9). Francezul de Gallice are și el un foileton științific (10). Costache Caragiale colaborează prin două poezii: *O păsăruică mică* (11) și *Pentru o copilă* (12).

Albina pe 1841 continuă buna tradiție a foiletonului literar. Asachi, deși nu iscălește nimic, își risipește activitatea într'o foiletonistică interesantă, căci pe seama lui trebue să punem următoarele articole: *Anul 1840 în Câmpiile Elizee* (13); *Virtuțile* (o parabolă) (14), *Țintirimea dela Roma* (15), o anecdotă din viața lui la Roma; *Un portar* (16) (amintire de la Roma); *Puterea*

---

(1) De Asachi avem numai traducerea Odei lui Lamartine către o tânără Moldovană, No. 4 din 14 Ghenar, p. 13.
(2) Supl. la No. 4; din 14 Ghenar, p. 17.
(3) No. 25, din 28 Martie, p. 97.
(4) No. 28, din 7 Aprilie, p. 115.
(5) No. 40, din 23 Mai, p. 163.
(6) No. 42, din 30 Mai, p. 170.
(7) No. 45, din 9 Iunie, p. 185.
(8) No 3, din 1 Ghenar, p. 9.
(9) No. 5, din 18 Ghenar, p. 18; No. 38, din 16 Mai, p. 155; No. 39, din 19 Mai, p. 159.
(10) *Considérations astronomiques sur la fin du monde*, No. 21 din 14 Martie, p. 81.
(11) No. 55, din 14 Iulie, p. 223.
(12) No. 99, din 15 Dec., p. 399.
(13) No. 1, din 2 Ianuarie,
(14) No. 12, din 9 Fevr., p. 45.
(15) No. 68, din 28 Aug., p. 265.
(16) No. 69, din 31 Aug., p. 268.

rugilor (1). Câteva poezii iscălite A** D** deşi s'ar crede că ar fi de Asachi (= Alvir Dacianu) sunt totuşi de Donici, figurând în ediţia lui dela 1842: *Autorul şi hoţul* (2), *Zi întâiu Aprilie* (3), *Furnica* (4), fabulă. Poezia *Earna* (5), deşi neiscălită, e însă de Asachi. Negruzzi colaborează cu balada lui Victor Hugo: *Zina şi Peri* (XIV) (6). G. Săulescu îşi publică: *Cuvântul rostit în adunarea Academică la prilejul serbărei din 8 Noemvrie* (7), apoi fabulele: *Fabula şi adevărul* (8), *Grâul, pleava şi vântul* (9), *Roza, spicul şi viţa* (10), *Peştele sburător* (11). *Plânta şi ziua* (12), şi un foileton despre *Sapfo* (13), cu traducerea a două ode ale poetesei.

Kogălniceanu ar puteà fi autorul unui foileton: *Cu neputinţă! Vom vedea!* iscălit *K-o* (14), N. Istrate publică fabula *Albina şi gândacul* (15), iar M. Cuciuran poezia *Toporaşul* (16).

Albina pe 1842 continuă a avea un foileton variat, în care găsim aceleaşi nume cunoscute.

---

(1) No. 30, din 17 April., p. 115.
(2) No. 25, din 27 Mart,, p. 97.
(3) No. 27, din 6 April.. p. 103.
(4) No. 31. din 20 April., p. 120.
(5) No. 9, din 30 Ghen., p. 33.
(6) No. 27, din 6 April., p. 103 şi No. 28 din 10 April p. 107.
(7) No. 90, din 13 Nov., p. 361.
[8] No. 43, din 1 Iun., p. 180.
[9] No. 43, din 1 Iun., p. 180.
[10] No. 53, din 6 Iulie, p. 122.
[11] No. 90, din 13 Nov., p. 364.
[12] No. 17, din 27 Fevr., p. 61.
(13) No. 95, din 30 Noem., p. 381.
(14) No. 57, din 20 Iulie, p. 135.
(15) No. 78. din 2 Oct., p. 313.
(16) No. 56, din 17 Iulie, p. 131.
(17) No. 1, din 2 Ghen., p. 4.
(18) No. 33, din 27 April., p. 128.
(19) No. 28, din 10 April,, p, 110.

G. Asachi e autorul probabil al poeziilor *Anul Nou* (1) şi al foiletonului *„Anul 1841 în câmpiile Elisee"*.

G. Săulescu publică poeziile: *Primăvara* (2), *Vara* (3), *Iarna* (4) şi un *Discurs ţinut cu prilejul examenelor şcoalei armeneşti* (5).

I. Eliade publică un fragment din *Gerusalemme liberata* cu ortografia lui şi ca o dovadă de „Paralelismul limbei româneşti şi a cei italiene", şi un *„Imn* în memoria răposatului Domn G. Ghica" (6).

C. Negruzzi (sub pseudonimul Carlu Nervil) tipăreşte scrierea sa *„Păcală şi Tândală"* (7). I. Codrescu dă un foileton teatral (8); Ion Ionescu dă articolaşe de agricultură (9).

Pe 1843 Asachi e mai activ, publicând: *„Dorinţa folosului obştesc* (10) cetită în seanţa publică a Academiei la 8 Noemv. 1842" apoi fabulele, neiscălite dealtminteri: *Epurele şi prietenii săi cei mulţi* (11) *Cărările şi calea dreaptă* (12), *Călătorul şi cânii* (13), *Asinul şi fluerul* (14). *Consultul* (15).

---

(1) No. 1 din 1, Ghenar 1842, şi alta apărută în No. 103 din Dec. 1842 p. 409.
(2) No. 25, din 26 Martie, p. 99.
(3) No. 42, din 28 Mai, p. 165.
(4) No. 6, din 18 Ghen., p. 23.
(5) No. 66, din 20 August, p. 261, şi No. 9, din 29 Ghen., p. 33.
(6) No. 73, din 13 Sept., p. 289.
(7) No. 15, din 19 Fevr., p. 57.
(8) Teatru din Iaşi, No. 5, din 15 Ghen., p. 17.
(9) No. 31 din 16 April., p 121, No. 89, din 8 Noem., p. 353.
(10) No. 17, din 28 Fevr. 1843, p. 65.
(11) No. 25, din 28 Mart. 1843, p. 97.
(12) No. 3, din 10 Ghen., p. 9.
(13) No. 6, din 21 Ghen., p. 21.
(14) No. 57, din 22 Iulie, p. 225.
(15) No. 90, din 14 Nov., p. 360. Tot de Asachi e probabil şi articolul *Anul 1842 în luna* 3 Ghen. 1843.

C. Negruzzi cu *Pave de lemn* (1); V. Alecsandri cu poezia *Craiu nou* (2); D. Raletto cu fabula *Broaştele şi gaiţa* (3); A. Hermeziu cu o fabulă: *Musca de ţară şi musca de poliţie* (4); A. Costinescu şi D. T. Stamate dau câte un foileton ştiinţific. (5) O foarte interesantă povestire neiscălită e *Suvenire din Italia, Monte di Fo* (6) cu descripţia unei călătorii ce ar putea fi de G. Asachi, dacă nu ar avea jos o dată neînţeleasă de 1840. Ori cum, e povestirea unui Moldovean.

In foiletonul *Albinii* pe 1844. Asachi, în afară de *Meditaţia* dela început şi *Anul 1843 în Elisei*, (7), mai publică foiletonul *Artele frumoase* (neiscălit) (8), lăudând între altele şi pe Baltazar-Panaiteanu. pentru cele două litografii ale lui: *Românca cu fiul ei* şi *Două surori*, şi o poezie *Increderea în Dumnezeu* (9). N. Istrati figurează cu a sa *„Corespondenţie între doi amorezi sau l. românească la anul 1832 şi 1822"* (cu o introducere de Asachi) (10). C. Caragiale cu poezia *Ce ai zice când aşi zice că sunt născut a plânge* (11). D. Gusti are o poezie, *Crucea* (12) şi un foileton *Starea de faţă a coloniilor din Rosia de amează-zi* şi *Besarabia* (13). Săulescu are poezia *Invierea* (14) şi fabula

(1) No. 8, din 28 Ghen., p. 29.
(2) No. 38, din 16 Mai 1843, p. 149.
(3) No. 87, din 4 Nov., p. 348.
(4) No. 66, din 22 Aug., p. 263,
(5) No. 21, din 14 Mart., p. 81; No. 45, din 10 Iulie 1843 p. 177.
(6) No. 46, din 13 Iunie, p. 181 şi No. 47, din 17 Iunie, p. 185.
(7) No. 1, din 2 Ian. 1844, p. 1.
(8) No. 12, din 10 Feb, p. 45.
(9) No. 27, din 6 April p. 105.
(10) No 21, din 12 Mart., p, 87.
(11) No. 2 , din 16 Mart., p. 97.
(12) No. 24, din 23 Mart., p. 96.
(13) No. 9, din 30 Ian., p. 33.
(14) No. 25, din 30 Mart., p, 97.

Arama între celelalte metale (1). Două foarte interesante foiletoane cuprind necrologul neiscălit, dar probabil de G. Săulescu, al *Paharnicului Ion Alboteanu* (2). Un alt foileton anunță cu căldură apariția revistei *Propășirea, foae științifică și literară* (3).

Tot în acest an mai apăru și **Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie,** ca un suplement al *Albinei*, redactată pe de-antregul de filologul G. Săulescu cu articole arheologice. In acest an apărură șapte numere și un suplement.

Numărul 8 apăru la 4 Martie 1845, urmat încă de 3 numere. La 14 Martie 1846 apăru No. 1 al unei serii nouă care însă nu mai continuă. Abia la 25 Mai 1847 mai avem un număr din *Arhiva Albinei*, suplement la Gazetă (No. 41). Cu aceasta se încheie întreaga carieră a *Arhivei*.

Albina pe 1845 publică în foiletonul său foarte multe traduceri de istorisiri franceze și alte varietăți. Literatura originală e mai puțin reprezentată.

Asachi nu are decât *Imnul național* (4), cu traducerea franceză alături, poezia *Pleiada* (5) și un foarte interesant foileton *Bănuțul lui Ștefan Vodă: din biografia unui Român contimporan* (6), în care povestește călătoria făcută cu taică-său, la 1805, la Cetatea Neamțului, unde un sihastru îi dădu un bănuț de argint, apoi ne dă oarecare amănunte asupra șederii lui la Roma. Câteva poezii neiscălite ar putea fi puse tot pe seama ui Asachi: *Boul și vițelul* (7) (fabulă), *Viorica* (8), *Vio-*

(1) No. 85, din 26 Oct., p. 351.
(2) No. 94, din 26 Nov., p. 384 și No. 95 din 30 Nov. p. 389.
(3) No. 6, din 20 Ian., p. 21.
(4) No. 88. din 8 Novem., p. 349.
(5) No. 48, din 21 Iunie, p. 189.
(6) No. 100, din 20 Dec., p. 397.
(7) No. 21, din 5 Mart., p. 85.
(8) No. 26, din 1 Aprilie, p. 104.

reaua (1), *Floarea* (2). — D. Gusti ne dă câteva foiletoane de critică teatrală (3), fabula *Forficul şi croitorii* (4) — G. Sion ne dă poezia *Inserarea* (5), — A. Donici fabula *Adevărul şi cocoşul dela moară* (6), — I. Poni poezia *O vizită la munte* (7).

A. Hermeziu o *Elegie* (8); I. Codrescu un foileton teatral (9). Spre sfârşitul acestui an vedem anunţată apariţia unui ziar „**Mercuriul Iaşilor**", (10) pentru 1 Ianuarie 1846 despre comerţ, industrie şi agronomie, în 4º ce va ieşi în fiecare Miercuri sau după mulţimea materii încă în o zi a săptămânii. Preţul pe an va fi un galben".

Mercuriul însă nu văzu lumina zilei.

Albina pe 1846 apare pe o hârtie poroasă mai bună şi cu un tipar mai elegant şi cu un foileton mai bogat.

Dintre vechii şi credincioşii colaboratori cel mai activ e D. Gusti cu poeziile sale: *La o păsăruică* (11), *Irina doarme* (12), *Cimbru şi Domnica*, (13), *Sofia*, (14), *La o floricică* (15) sau cu foiletoane teatrale (16) şi cu un răspuns la *Critica criticei* a lui A. Russo (17). G. Sion

(1) No. 35, din 6 Mai, p. 138.
(2) No. 43, din 3 Iunie, p. 171.
(3) No. 81, din 14 Oct., p. 321; No. 85, din 28 Oct., p. 337; şi 88 din 8 Nov., p. 351, No. 89, din 11 Nov., p. 353.
(4) No. 98 din 13 Decem., p. 391.
(5) No. 78, din 4 Oct., p. 311.
(6) No. 63, din 12 Aug., p. 249.
(7) No. 44, din 7 Iunie, p. 176.
(8) No. 47, din 17 Iunie, p. 185.
(9) No. 84, din 25 Oct., p. 333.
(10) No 94, din 29 Nov., p. 373.
(11) No. 7, din 24 Ian., p. 27.
(12) No 12, din 10 Fevr., p. 47.
(13) No. 37, din 12 Mai, p. 145.
(14) No. 45, din 9 Iunie, p. 177.
(15) No. 47, din 16 Iunie, p. 188.
(16) No. 4, din 13 Ianuarie, p. 13; No. 5, din 17 Ian., p. 16; No. 83, din 20 Oct., p. 309.
(17) No. 15, din 21 Fevr., p. 57.

figurează cu poezia *Melancolie* (1); N. Istrati printr'un *Cântec ostăşesc* (2), Costache Negruzzi (Carlu Nervil) printr'un articolaş *„Magaziile oraşului"* ce nu se află în *operile sale complecte;* (3); agronomul Ion Ionescu publică o serie de foiletoane de cuprins ştiinţific (4).

A. Pelimon tipăreşte o poezie: *Trăsurile unui înger* (5).

C. D. Aricescu, Baronschi, C. Boleac, I. Eliade îşi retipăresc poeziile (apărute întâi în *Curier*) închinate Doamnei Elisabeta Ştirbei, sub titlul de *Triumful virtuţii* (6); tot aşa şi Gr. Alexandrescu, poezia: *O impresie. Închinată ostaşilor români cu prilejul reviziei dela 22 Aprilie 1846* (7). A. Russo răspunde unei critice a lui Gusti asupra *Băcăici ambiţioase* printr'un lung foileton intitulat *Critica criticei* (8). Apare şi un nume nou, Nicoleanu, cu poeziile: *Vespele în ştiubei* (9), *De sunt mâhnit?* (10), *Limba şi buzele* (11). Neiscălite — şi deci poate de Asachi — sunt foiletoanele: *Anul 1845 câmpurile Elizee* (12), *Un nou popor român* (13), (cu privire la Istrieni), *Un pelerinaj* (la Mănăstirea Neamţ) (14).

Anul 1847 are o literatură destul de variată. Asachi e autorul probabil al poeziei *Anul nou* (15) şi al foile-

(1) No. 5, din 17 Ian., p. 19.
(2) No. 91, din 17 Noem., p. 341.
(3) No. 10, din 3 Fevr., p 37.
(4) No. 8, 9, 60, 61, 79, 90, 91, 96.
(5) No. 101, din 22 Dec., p. 383.
(6) No. 25, din 28 Martie, p 97.
(7) No. 49, din 23 Iunie, p. 193.
(8) No. 13, din 14 Fevruarie, p. 48.
[9] No. 17, din 28 Fevruarie, p. 66.
[10] No. 69, din 1 Septemvrie, p. 253.
[11] No. 72, din 12 Septemvrie, p. 266.
[12] No. 1, din 2 Ianuarie, p. 1.
[13] No. 12, din 10 Fevruarie, p. 45.
[14] No. 97, din 8 Decemvrie, p. 365.
[15] No. 1, din 2 Ian.

toanelor *Zugrăvia în Moldova* (1) (interesant) şi *Armindena* (2), şi al sonetului închinat lui Liszt în româneşte şi franţuzeşte.

Neobositul D. Gusti publică poeziile: *Lui Liszt* (3), *Doi soldaţi iubesc* (4), *Ştefan cel Mare şi arcul lui* (5), *Două furnici şi un ţânţar* (6), *Bujor şi Safta* (7), *Dă-mi astă floare* (8), *Psalmul 17* (traducere) (9), *un foileton teatral* (10) şi foiletonul *O mulţumire naţională* (11). A. G(allice) publică trei foiletoane asupra lui Liszt (12), N. Bălcescu două foiletoane asupra lui Miron Costin (13), A D(onici ?) fabulele: *Bricele* (14), *Cânele lătrând* (15), M. Cerchez un foileton teatral (16). I. Ionescu publică un foileton ştiinţific (17), şi câteva foiletoane despre *„Pictorii greci şi romani"* (18), C. Negruzzi publică o scrisoare a lui G. Sutzo privitoare la Şcoala de Meserii (19). Necunoscutul Nicoleanu colaborează cu poeziile *Fata'n poeniţă* (20) şi *Cleştele şi fiera-*

---

[1] No. 73, din 14 Sept, p. 303.
[2] No. 35, din 4 Mai, p. 136.
[3] No. 5, din 16 Ian., p. 19. Amândouă sonetele în acelaş număr.
[4] No. 41, din 25 Maiu, p. 164.
[5] No. 53, din 6 Iulie, p. 215.
[6] No. 59, din 27 Iulie, p. 239.
[7] No. 60, din 31 Iulie, p. 242.
[8] No. 61, din 3 August, p. 247.
[9] No. 52, din 3 Iulie, p. 210.
[10] No. 11, din 6 Fevruarie, p. 41.
[11] No. 50, din 26 Iunie, p. 200. Un alt foileton despre *Sâmbăta Moşilor*, No. 38, din 15 Maiu, 149.
[12] No. 3, 4, şi 5.
[13] No. 1 şi 2, din 2 Ian. şi 4 Ian.
[14] No. 62, din 7 August, p. 251.
[15] No. 63, din 10 August, p. 254. Amândouă fabulele sunt trecute în ed. Şaraga a fabulelor lui Donici.
[16] No. 36, din 8 Maiu, p. 141.
[17] No. 14, din 16 Fevr., p. 53.
[18] No. 21 şi 22.
[19] No. 16, din 23 Fevr., p. 61.
[20] No. 37, din 11 Maiu, p. 147.

rul (1). Mai sunt şi alte câteva poezii neiscălite (2), şi un articol interesant *Jurnalismul în România* (3).

In 1848, preocupaţia politică trecând înaintea preocupaţiei literare, era firesc ca *Albina* să se resimtă de acest lucru. Foiletonul uneori lipseşte cu totul, alte ori nu păşeşte peste pagina întâi. Printre neînsemnatele „varietăţi" şi numeroasele dări de seamă teatrale, Asachi strecoară sonetul său *Fiicei mele Eufrosina, Viziune* (4), şi probabil şi foiletoanele neiscălite *Jurnalismul român* (5), *Memoria Domnului Vasile V. V.* (6), *Serbarea Invierii la Monastirea Slatina* (7), *Datine naţionale* (8). Tot fiicei lui, Asachi îi mai închină o poezie şi D. Gusti „*Stanţe la moartea Eufrosinei Asachi*" (9), însoţită de o traducere germană şi un foarte interesant foileton asupra lui *Gheorghe Lemeni*, mort de holeră (10). G. Sion colaborează cu poezia *Părul meu alb* (11). Elegia „*La moartea vornicesei Ecaterina Sturza*", apare sub iniţialele A. D. (12). Aci se opreşte literatura *Albinei* pe acest an, afară de alte câteva bucăţi neiscălite (13).

Aceiaşi lipsă de literatură se observă şi pe anul 1849.

---

[1] No. 69, din 31 August, p. 279
[2] *Junele şi bătrânul*, No. 19; *Căminul*, No. 21; *Roza şi mormântul*, No. 22; *Moartea lui Isus*, No. 23; *Cârlanul căpchiet*, No. 65; *Rândunelul şi păsările*, No. 83.
[3] No. 3, din 9 Ian., p. 10.
[4] No. 61, din 1 August, p. 245.
[5] No. 2, din 4 Ian., p 4.
[6] No. 10, din 1 Fevr., p. 27.
[7] No 33, din 25 Aprilie, p. 131.
[8] No. 43, din 30 Maiu, p 171.
[9] No. 60, din 29 Iulie, p. 241.
(10) No. 84, din 21 Octombrie, p. 337.
[11] No. 13, din 12 Fevruarie, p 49.
(12) No. 22, din 14 Martie, p. 87.
[13] Poezia *Vă las un trist adio*, de C. C. ar putea fi de Caragiale, [No. 32, din 22 Aprilie, p. 127], Mai e o fabulă *Cafeaua şi zahărul*, No. 56, din 15 Iunie, p. 225.

Albina apare cu o literă mai mare. Foiletonul e aproape suprimat. Abia găsim un articol (cu traducerea în limba franceză) al lui N. Istrati despre *Cetatea Neamțu* (S. Gherman) (1) și o poezie neiscălită „*Muza către poetul panoramei Moldovei*, din *Gazeta de Bucovina*, No. 53" (2) și la încheere fabula *Albina și Trântorul la anul 1849*, ca un răspuns la fabula ce se publicase la început: *Albina și trântorul la anul 1829*.

---

(1) No. 101, din 22 Decembre, p. 425.
(2) No. 90, din 13 Noem., p. 381.

b) Gazeta de Moldavia

La 2 Ianuarie *Albina* fu înlocuită prin *Gazeta de Moldavia*. Asachi punea în legătură apariția noului ziar cu noul regim liberal al lui Grigore Ghica. „Gazeta *Albina*, scria el, s'ar părea un anacronism dacă neschimbată ar fi rămas în condițiile ființei sale începătoare". *Gazeta de Moldavia* își propune să dea o mai largă parte știrilor dinăuntru, ceiace nu era îngăduit înainte. Foiletonul avea să poarte numele de *Albina românească*, rămânând închinat literaturii, „compunerile originale din istorie, documentele țărei, articole de Arheologie, agronomie, economie politică" *(1)*.

De fapt însă literatura originală e foarte slab reprezentată. Se publică unele „documente istorice a Moldavii din 1718" *(2)*. G. Asachi își mai înstrunează lira pentru a frânge un sonet în amintirea logofătului Alexandru Ghica, tatăl domnitorului *(3)*. Sub inițiala lui mai apar o poezie intitulată „19 Sept. 1850" *(4)*, apoi un foileton „*Acea întâie reprezentație dramatică în limba ro-*

---

[1] *Gazeta* apăru în format mai mare, de două ori pe săptămână, cu un abonament de 7 ermelici pe an.
[2] No. 23, din 3 Aprilie, p. 93 și No. 24, din 6 April. p. 98.
(3) No. 26, din 13 Aprilie, p. 105.
(4) No. 76, din 9 Octom., p. 312.

mână" (1) şi un foileton despre *Marca Ţerii Moldovii* (neiscălit) (2).

C. Negruzzi îşi publică spiritualul articol *Proprietar şi chirigiu* (3). Poeţii G. Sion şi D. Gusti se inspiră dela moartea lui Petru Cazimir pentru două elegii (4). N. Istrati publică foiletoanele *Din istorie* (5), *Fragment istoric* (6).

Pe 1851 *Gazeta* nu publică aproape de loc literatură originală ci numai foiletoane de „varietăţi" şi romane străine. Asachi îşi traduce şi în franţuzeşte un articolaş de arheologie fără fond (7). Mai găsim şi două poezii: una neiscălită (probabil a lui Asachi), *Osânditul în groapa ocnelor* în 16 August 1851, când au cercetat-o Prea I. Domn Grigori A. Ghica VV. (8), şi alta reprodusă din *Gazeta de Transilvania: Devotament Inălţimii sale Seren, Principe Carol de Schwartzenberg din partea naţiunei române din Transilvania* (9).

Se publică şi un „*Marsc Romanesk*" (cu litere latine) a lui Ioan Văcărescu şi închinat Marelui Spătar Const. Nestorel Herescu (10).

Foiletonul pe 1852 are ceva mai multă literatură.

Asachi scrise un foileton „*Poezii populare, Balade, cântece bătrâneşti adunate de D. V. Alecsandri*, partea I tipărită la Buciumul Român" (11). Tot el mai publică

(1) No. 27, din 17 Aprilie, p. 109.
(2) No. 51 din 13 Iulie 1850, p. 209.
(3) No. 26, din 13 Aprilie, p. 106.
(4) No. 1 din 9 Ianuarie, 1850.
(5) No. 30, din 1 Maiu 1850, p. 121.
(6) No. 75, din 5 Oct., p. 307 şi No. 76 din 9 Oct., p. 311.
(7) No. 39, din 17 Maiu. p. 157.
(8) No. 70, din 3 Sept., p. 279.
(9) No. 65, din 16 August, p. 265.
(10) No. 5, din 15 Ian., p. 17.
(11) No. 20, din 17 Mart., p. 77.

un sonet în românește și italienește „*Companiei alese filarmonice*" (1).

Un foileton „*Pompei*" iscălit „A" cu prilejul traducerii romanului lui Bulwer de G. T. Avineanu, e cu siguranță tot de Asachi; tot așa și necrologul lui T. Stamate (2), acesta iscălit. Negruzzi publică „*Pelerinagiu la Târgul Ocnei* (3). Iancu Sion are o poezie despre *Anul nou* și o fabulă *Săteanul și Albina*. O poezie a lui P. Maire (4) *A. S. A. S. Le Prince Grégoire Ghyca à l'occasion de la fondation de l'hospice des Enfants-Trouvés de Iassy* (5) e dată și în traducere română (6). Tot astfel se reproduce după *Gazeta de Transilvania* poezia „*Omagiul de Fidelitate*" al lui Mureșanu (7).

Foiletonul *Gazetei* stărue și pe 1853 a avea mai mult varietăți. G. Asachi însuși ne dă un foileton despre spiritism: „*Preumblatul sau dantul meselor*" (8) și traducerea românească a poeziei lui P. Maire „*A. S. A. S. Le Prince Grégoire Ghyca à l'occasion de la fondation de l'Hospice à Galatha*" (9) C. Negruzzi se rătăcește cu două scrisori privitoare la artista Brambilla (10), iar Nicoleanu cu poezia *Amintiri* (11). Cronicile au caracterul informativ și comercial.

In 1854, cu prilejul războiului, scăpară câteva lucrări poetice și în foiletonul *Gazetei*. Astfel Negruzzi găsi

(1) No. 24, din 3 Aprilie, p. 93.
(2) No. 98. din 18 Dec., p. 287.
(3) No. 68, 69 și 74.
(4) No. 1, din 3 Ian., p. 1.
(5) No. 20, din 17 Martie, p. 78.
(6) No. 7. din 31 Ian., p 25.
(7) No. 61, din 11 August, p. 139.
(8) No. 32, din 23 Aprilie, p. 129.
(9) No. 54, din 9 Iulie, p. 217.
(10) No. 15, din 19 Fevr., p. 57 și No. 19 din 5 Martie, p. 77.
(11) No. 29, din 9 Aprilie, p. 117.

nemerit să traducă „*La ocazia rezbelului de acum, versuri tipărite în No. 37 din Albina Nordului*. tradus din rusește de C. Negruţţi“ (1). I. Ianov se inspiră şi la „*ocazia cetirii manifestului imperial din 9 Fevr. a acestui an*“ (2) şi „*La ocazia trecerei armiei I a Rossiei peste Dunăre în 11 Martie 1854*“ (3). Acelaş poet mai publică două poezii: *Invierea lui Hristos* (4), şi *Noşterea lui Hristos* (5). Asachi republică într'un suplement ilustrat (6) *Moşii*, Sâmbăta morţilor legenda, poporană.

In foletonul anului 1855, Asachi publică un articol în româneşte şi franţuzeşte *O vizită după cincizeci ani* ce se sfârşeşte cu o poezie *La termele de Karlsbad* (şi în l. germană) (7), pe care Asachi o fixase pe stânca numită Parnas dela Karlsbad. Cunoscuta feministă Sofia Cocea figurează printr'un „*Răspuns la întrebarea: care e advocatul cauzei perdute?*“ (8) I. Ianov publică o „*romanţă*“ (9).

Anul 1856 e plin de preliminările păcei. Foiletonul adesea e suprimat sau lăsat pradă traducerilor lui A. Obregia. Ianov îşi aduse doar aminte că nu cântase încă *Restignirea lui Hristos* 10). Numele uitat al lui Em. Cobulcescu Cadet apare în josul unei poezii: *Gratularea ostaşilor Moldoveni* I. S. P. *Grigore* A. *Ghica V. V.*

---

(1) No. 17, din 1 Martie, p. 65.
(2) No. 19, din 8 Martie, p. 73.
(3) No. 24, din 25 Martie, p. 93.
(4) No. 30, din 19 Aprilie, p. 117.
(5) No. 101, din 23 Dec., p. 401.
(6) No 41, din 27 Mai.
(7) No. 63, 64, 65, din 11, 15, 18 August, p. 249, 253, 257.
(8) No. 46, 47, din 13, 16 Iunie, p. 179—184.
(9) No. 75, din 22 Sep., p. 297.
(10) No. 30, din 1. Aprilie, p 117.

de anul nou (1); o altă poezie e neiscălită: *Imnul Moldo-Românilor* pentru 25 Ianuarie 1856, ziua onomastică, a P. I. Domn Grigore A. Ghica (2). C. Negruzzi figurează prin poezia *Princesei Catinca Conachi Vogoridi*, 24 Ian. 1856, reprodusă după *Steaua Dunării* (3).

Cronicele teatrale aparţin harnicului Obregia.

Gazeta pe 1857 debutează cu un suplement în format mic şi elegant, *„Noua Albină română, foae literară şi artistică, adaos la Gazeta de Moldavia,* No. 1, Sâmbătă 5 Ianuarie, cerând concursul tuturor literaţilor în clipa când „patria e chemată la o nouă viaţă"—concurs ce nu aveà să vie. Suplementul e în româneşte şi franţuzeşte. Pe lângă un articolaş *„Arhêologie"*, şi un alt articolaş *„Cavalerii români în Franţa la 1345"*, în care se vorbeşte de legenda Banului Mărăcine, Asachi mai publică şi poezia *Anul nou în 1857 în Moldova*, cu traducere franceză — în josul unei frumoase litografii.

Numărul II al suplementului (Joi 24 Ianuarie) cuprinde un articol *Valul lui Traian* şi, pe lângă alte mici articolaşe neînsemnate, şi fabula *Desacii*.

Numărul III (7 Fevr.) are un articol, *Serbarea zilei de Trei-Sfinţi*, o litografie reproducând pe Vasile-Lupu, o poezie de Asachi, *Marşul Ostaşilor Români, care se duc în Basarabia*, şi una de Ianov *„Imnul Moldovan de ocazia trecerei oştirilor Moldovei în Basarabia"*.

Suplementul a încetat cu acest număr. Incolo, foiletonul e suprimat aproape cu desăvârşire.

In ceeace priveşte partea politică, *Gazeta* stărue a avea un caracter hotărît oficial, înregistrând toate actele de guvernământ, făcând jocul politicei dezastruoase a lui Konaki-Vogoride, înregistrând triumful din alegerile

[1] No. 5, din 16 Ian., p. 17.
[2] No. 8, din 26 Ian., p. 29.
[3] No. 9, din 30 Ian., p. 34.

din Iulie dar şi înfrângerea din August, nu fără a aduce laude imparţialităţii Caimacamului.

Anul 1858 fiind prea învălmăşit de luptele politice ce aveau să pregătească o nouă stare politică, e firesc ca *Gazeta* să se închine cu totul politicei, rămânând, dealtminteri, în aceeaşi strictă părtinire guvernamentală. Literatura dispare din coloanele ei, ocupate numai cu dispoziţiile administrative. In Octomvrie, încetând guvernarea provizorie a lui Konaki-Vogoride, se încheie de fapt şi cariera *Gazetei*. Ea nu mai puteà răspunde stărei noi de lucruri, reprezentată prin căimăcămia lui St. Catargiu, V. Sturza şi A. Panu. In adevăr, dificultăţile dintre guvern şi *Gazeta* începură curând. Un pretext, după cum vom vedeà, aveà să se găsească lesne. *Gazeta* încetă fără altă anunţare cu No. 93 din 24 Noemvrie.

c. Patria.

Patria continuă *Gazeta de Moldavia*, apărând Lunea şi Joia în format mare, şi cu articolul prim tradus şi în limba franceză. Cel dintâi număr ieşi la 27 Noemvrie 1858.

In No. 5 al ziarului Gh. Asachi, printr'o scrisoare adresată Redacţiei, explică motivele dispariţiei *Gazetei* (1).

Gazeta publicând un articol asupra venirii Prinţului Mihai Sturza (No. 9), guvernul prin ofisul No. 5.680 puse în vedere lui Asachi că, existând un *Monitor Oficial*, *Gazeta* trebue să se conformeze legei presei făcute de Grigore Ghica şi să depună garanţia de 5.000 de lei cerută oricărui ziar ce nu e oficial (2). Asachi preferi să înceteze apariţia *Gazetei*, care erà atât de compromisă cu vechiul regim şi cu toate încercările piezişe ale lui Vogoride de a împiedică Unirea. Mlădios ca totdeauna, Asachi puneà la dispoziţia noului guvern o foaie nouă şi nepătată, ne mai păstrând ca urmă a vechiului program decât un vag conservatism. „Păşind cu încetul, dar păşind purure înainte, zice manifestul din 27 Noemvrie, ne vom feri a nu cădeà niciodată în categorie nici de staţionari, nici de alegători pentru că

(1) *Patria*, No. 5, din 11 Dec., p. 17.
(2) Art 41. Vezi *Gazeta de Moldavia*, supl. la No. din 31 Maiu 1856.

mersul nostru va urmà a fi totdeauna acelaş, totdeauna serios, fără a schimba principiile pentru persoane sau a pierde din vedere că oamenii trec, iar generaţiile rămân".

Un colaborator însemnat al *Patriei* erà, fireşte, N. Istrati, care debutează printr'un lung articol împotriva competiţiei de a ajunge deputat. Tot lui i se datoreşte desigur, atitudinea din ce în ce mai energică a ziarului într'o direcţie strict conservatoare fără a fi reacţionară, deşi voeşte încă a rămâne separatistă. „Cuvântul separatişti, scrie el (1), ar fi fost mai bine întrebuinţat în privinţa noastra, căci principiul nostru a fost totdeauna despărţirea politică a ambilor Principate. Numai în acest punct de vedere am fost şi vom fi conservatori, dar nici odinioară nu înţelegeam a păstra vechiul regim cu viciile lui".

Tot astfel în duelul ce se încinge în sânul Căimăcămiei cu privire la alegeri, între Stefan Catargiu de o parte şi A. Panu şi V. Sturza de alta, *Patria* e fireşte cu cel dintâi, protestând împotriva presiunei guvernamentale (2).

După alegerea lui Cuza, tonul războinic al *Patriei* cade. Făcând încă declarațiuni de „conservatorism progresist", *Patria* se mulţumeşte a reproduce actele de guvernământ. Mai mult de cât atât *Patria* se leapădă de *Gazeta de Moldavia*, „dela care nu ar fi luat de cât tipografia" (3).

Lipsită de acest caracter militant, *Patria* nu mai putea dură mult. Cel din urmă număr e din 5 Oct., 1859 (No. 87), în care Asachi anunţă că ziarul său dispare dinaintea *Monitorului Oficial*, ziar al *Principatelor-Unite*, în care îşi trece partea politică. Bătrânul scriitor îşi încheie astfel lunga carieră de ziarist, mul-

(1) No. 2, din 1 Dec., 1858, p. 5.
(2) No. 4, din 8 Dec., p. 13
(3) No. 24, din 26 Martie, p. 133.

ţumind compatrioţilor „pentru a lor indulgenţă" şi urând ca ziarele ce vor mai apare să ducă mai departe opera începută de dânsul.

Contribuţia literară a *Patriei* e fireşte neînsemnată; nu în astfel de vremuri puteà propăşi literatura. In foiletonul, ce mai poartă încă numele de *Foiletonul Albina Română*, abia găsim o poezie, *Seara de Crăciun* (1), a lui Z. Bou, o altă poezie *„Prietenşugul şi Civilizaţia"* (2) sub iniţialele V. D., *Un cânt secular* al lui G. Asachi pentru aniversarea 30 Ian. 1859 a lui Vasile Lupu, fundatorul Academiei, cu traducere în franţuzeşte şi o litografie (3), sonetul *„All'Italia"* al lui Vicenzo da Filicaja tradus de Asachi (4), o altă poezie a lui Asachi *Dedicat Manelor lui Alexandru Humbold la ocazia înmormântărei sale* (5). Ici şi colo se găseşte un foileton mai interesant ca de pildă *Balade* (6), articol de A. Marian Marienescu, un necrolog lui A. Humboldt de G. Asachi (7), o serie întreruptă de foiletoane *„Italia, însemnările unui român"*, neiscălite (8), un articol *Filo-românul Edgard Kiné* (9), o comemorare de 30 ani a *Albinei române* (10).

---

[1] No. 9, din 29 Dec., 1858, p. 33.
[2] No. 17, din 26 Ianuarie, 1859, p. 67.
(3) No. 18, din 29 Ianuarie, 1859,
(4) No. 55, din 11 Iunie, 1859, p. 218.
(5) No. 47, din 14 Maiu, 1859, p. 185.
(6) No. 26, din 26 Fevr., 1859, p. 101.
(7) No. 44, din 4 Mai, 1859, p. 173.
(8) No. 48 şi 59.
[9] No. 42, din 27 April., 1859, p. 165.
[10] No. 54, din 8 Ian., p. 209.

d). Foaea oficială și Foaea sătească.

Rămâne acum să amintim foile, care fără să albă un caracter personal și cultural, au fost publicate de Asachi.

In numărul 27 din 3 Aprilie 1832 apare un suplement al *Albinei*, sub titlul de *Foae oficială*, cuprinzând anunțuri oficiale. Suplementul se mai continuă încă la 16 numere până la 12 Iunie, apoi se transformă în foae separată, **Buletin foae oficială** (No. 1 din 22 Iunie 1832), apărând regulat Joia și Duminica. La 1 Iulie 1851, *Foaia* își mărește formatul și își schimbă și titlul în *„Buletin, foae publicațiilor oficiale a Principatului Moldovei,* purtând în josul paginei „Redactor Gheorghe Asachi". La 1857 se intitulează "*Buletin oficial*". *Foaia publicațiilor oficiale a Principatului Moldovei,*; în 1859 se preface în *„Principatele Unite Moldova și Valahia, Buletin oficial al Moldovei,* — iar apoi la 27 Sept. 1859 devine *Monitorul oficial al Moldovei,* cu care avea să se contopească și ziarul lui Asachi *Patria*, la 5 Oct. 1859.

La acest Monitor Oficial, Asachi publică în 1861 două așa zise adaosuri literare și anume:

1) Adaos literar la Monitorul Oficial al Moldovei de anul nou 1861. Pentru D.D. Abonați. G. Asachi (1). Cuprinde: *Odă la Dumnezeu pentru prosperitatea pa-*

---

[1] Inst. „Albinei Române", 1861.

triei Române, cu litere chirilice şi cu ort. italiană, apoi *Ode a Dio per la prosperità della Patria romena* (traduzione dal romeno), şi o traducere germană.

2) *Adaos literar la Monitorul Oficial al Moldovei*, Fevruarie. Pentru D.D. Abonaţi. Cuprinde un articolaş „*Roma*", urmat de traducerea sonetului *La Italia* al lui Vicenzo da Filicaja şi de poezia lui Asachi *La Italia* din 1809. Urmează apoi o altă poezie *Imparzzeala Pamentului* (imitaţie cu ortografie italiană) şi o *Revistă politică*.

O altă foae, îndreptată numai spre ţărani, e **Foaea sătească** ce apare odată pe săptămână, începând dela 2 Aprilie 1839, şi tipărindu-se în Tipografia *Albinei*. La 7 Aprilie 1840, ea trecu sub direcţia căpitanului M. Kogălniceanu şi la tipografia Mitropoliei. Apoi, după ce mai trecu sub direcţia lui Rolla (10 Dec. 1845 – 2 Iunie 1846), *Foaea* intră din nou sub conducerea lui Asachi, la 2 Iunie 1846, până la dispariţia eì la 31 Decemvrie 1850.

Mai târziu, în 1853, tot în institutul *Albinei* apăru o nouă foae intitulată **Săteanul**, *foae periodică pentru locuitori*. *Adaos lunar la* **Buletinul oficial al Moldovei**, Iaşi, Ian. – Iunie 1853, odată pe lună, sub redacţia lui Mihalic de Hodocin şi Leon Filipescu.

§ 2. REVISTE *a)* Spicuitorul Moldo-român.

Dacia literară dispărând după o scurtă dar glorioasă viață, Asachi crezu că o poate înlocui prin o publicație franco-română, care prin format, prin felul de apariție, și chiar prin unele intenții aduce aminte de revista lui M. Kogălniceanu. Revista se intitula: **Spicuitorul Moldo-român jurnal științific, literar și industrial,** *diriguită de o Societate de literați sub direcția lui G. Asachi* sau **Le glaneur Moldo-Valaque, journal scientifique, littéraire et industriel,** *rédigé par une société d'hommes de lettres sous la direction de G. Asaky.* Planul de activitate publicat în „Prospect" (1) e, firește, foarte vast. *Spicuitorul*, credincios titlului, își propune să dea articole din toate ramurile știinților, „a frumoaselor arte și a industriei", nu numai pentru profani, ci chiar și „pentru învățați; pentru agricultori se va da „descrierea uneltelor arătoare și metodurile pentru îmbunătățirea pământului"; „industrioșii" și negustorii vor găsi articole anume scrise pentru dânșii *Spicuitorul* își mai propune să spicuiască din revistele străine tot ce e mai însemnat și mai folositor.

Revista avea să apară în 5—6 coale lunare cu un abonament de 4 galbeni pe an; articolele urmau să fie

---

[1] S'a publicat mai întâi în „*Albina*", No. 57, din 21 Iulie, p. 231. Apariția e anunțată pentru Sept. 1840. De fapt revista n'a apărut decât în Martie 1841.

plătite—lucru rar! — cu 50 de lei de coala tipărită. Ca semn de încurajare Lupu Balş din Bozieni trimise de la început 30 de galbeni (24 Iulie 1840) ca abonament pentru trei ani (1).

Dacă Asachi era „spiritus rector" al acestei reviste, secretarul de redacţie şi pana cea mai activă era, desigur, A. Gallice, pripăşitul francez ce se alăturase de Asachi.

Ca şi *Dacia*, *Spicuitorul* apăru în format de carte şi la trei luni odată. Tiparul e îngrijit şi cu literă mică; pagina tăiată în două: în stânga franţuzeşte, în dreapta româneşte.

Intâia fasciculă apăru în Martie pentru trimestrul Ianuar—Fevruar—Martie şi are 123 de pagini... Fireşte că publicaţia e departe de a răspunde planului tras de mai înainte.

Articolul-program, un foarte lung articol, e iscălit de A. Gallice, cuprinzând consideraţii generale asupra progresului spiritului omenesc, şi la urmă, planul de lucru. *Spicuitorul* va face pe deoparte cunoscut lumei apusene civilizaţia românească, iar pe de alta „il rechercher et glaner partout les richesses intelectuelles pour mettre ensuite son précieux butin au profit des contrées qui sont l'objet spécial de ses travaux". Toate ramurile de cunoştinţă şi de ocupaţie omenească vor fi îmbrăţişate — afară de politică şi de religie. Din nefericire, chiar din întâiul număr, cele mai multe articole sunt numai retipăriri, ca articolul despre Basarabia al inginerului Hommaire de Hell sau articolul intitulat „*Archeologie*" al lui Asachi. O traducere franceză a poeziei *Cânele Soldatului* a lui Grigore Alexandrescu, o poezie originală a doamnei Adèle Hommaire, şi o novelă inedită dar fără deosebită valoare literară — *Roxanda Doamna* — a lui Asachi, fac textul acestui întâi număr al revistei. La urmă, avem o cronică asupra teatrului

[1] O scrisoare publicată în „*Albina*", No. 61 din 4 August 1840, p. 247.

francez din Iaşi de Gallice, în care se aduc laude lui Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu şi mai ales lui Fourreaux; alte cronici ne dau scurte notiţe asupra descoperirilor ştiinţifice, asupra comerţului Moldovei. Atât.

Al doilea număr apăru pentru trimestrul April—Maiu—Iunie într'un format de 129 pagini. Gallice începu un lung studiu asupra „instrucţiei publice", în care se arătă acelaş teoretician pornit spre priviri generale şi consideraţii filosofice, în puţină legătură cu nevoile timpului. Traducerile figurează printr'o bucată din Franclin, prin poemul *Oscar d'Alva* al lui Byron, în versiune franceză de Amédée Pichot şi în versiune românească de Spatarul C. Negruzzi. *Oda* lui Alphonse de Lamartine către o tânără moldovană e tradusă în româneşte şi capătă un răspuns în versuri franceze şi româneşti din partea lui Vasile Alecsandri. Intr'un articol „*Tableaux d'histoire moldave*" Asachi ne dă notiţe asupra tabloului său, reprezentând pe Ştefan cel Mare dinaintea Cetăţei Neamţului.

La urmă, aceleaşi cronici despre descoperiri, comerţ, mode. O litografie ne dă pe Domniţa Ruxandra şi alta ne dă harta topografică a cetăţei Neamţului.

Fascicula a III-a (Iulie, August—Sept.) începe prin un studiu asupra „*Românilor din Anovlahia*", cu ştiri luate din Pouqueville, prin un studiu de cercetări „geognostice" asupra Moldovei de C. Mihalic de Hodocin, o nuvelă „*Un hôtel garni à Péra*" de Adèle Hommaire de Hell. Asachi, în articolul „*Arheologia*", ne relatează despre descoperirile făcute lângă Buzău în vara anului 1838, dându-ne şi reproducerea obiectelor găsite. Tot el ne mai dă descripţia tubloului, reprezentând testamentul politic al lui Ştefan cel mare. *Şalul negru* al lui Puschin e publicat în traducerea franceză a lui Charles Durand şi română a lui Costache Negruzzi; iar *Cosacul*

în traducerea lui I. Poni; *Elisa Mercoeur*, poezia d-nei Hommaire, e tradusă tot de I. Poni.

La urmă avem obişnuitele cronici şi informaţii ştiinţifice.

A patra fasciculă şi cea din urmă (Oct.—Noemv.—Decemv.) ne dă continuarea articolului asupra Basarabiei a lui Hommaire de Hell, alături de o poezie a d-nei Hommaire. Asachi, mai activ de data aceasta, publică *Viaţa Prinţului Dimitrie Cantemir*, scoasă din cronicele Moldovei, republică balada *Ştefan înaintea Cetăţii Neamţului* şi poeziile *Vioreaua de Martie* şi *Spicuitorii* împreună cu alte notiţe asupra industriei moldoveneşti, asupra fabricei de hârtie inaugurată la 8 Noemvrie 1841, (cu o litografie), şi chiar o cronică asupra unor concerte date de două stele muzicale. Săulescu are şi dânsul o disertaţie archeologică asupra obolului pus în gura morţilor.

Cu aceasta se încheie activitatea *Spicuitorului*, pornit pe un plan mai vast, şi redus apoi la proporţiile mai modeste de magazin ştiinţifico-literar cu colaboraţia a puţini scriitori, cu articole mai învechite, şi mai ales cu lipsa unei direcţii hotărâte care să facă un curent şi să deschidă o cale. Ca *magazin* îşi are însă valoarea lui.

---

b) Icoana lumei

Icoana lumei, foaie pentru îndeletnicirea Moldo-Românilor a apărut la 29 Sept. 1846. *Icoana* îşi propunea să fie o foaie de intuiţie şi de vulgarizare ştiinţifică pentru tinerime şi popor, având a apărea în o coală săptămânală cu câte 4 sau 5 icoane". Al doilea număr abia putu însă apare la 13 Oct., urmând apoi destul de regulat, cu „varietăţi" stiinţifice, istorice şi geografice nu totdeauna riguros exacte şi cu ilustraţii destul de slab executate. Până la sfârşitul anului apărură în tot 13 numere.

La 5 Ianuarie apăru No. 1 din 1841, urmând foarte regulat 51 de numere până la sfârşitul anului.

Nesprijinită în deajuns de public, *Icoana* îşi suspendă apariţia până la 1 Oct. 1845, când începu o nouă serie ce se încheie cu No. 50 (25 Sept. 1846). Un mare progres se vede mai ales în execuţia litografilor, care sunt minunate şi în „hors-texte".

---

§. 3. CALENDARE

Ne rămâne acum să cercetăm şi *Calendarele* scoase de Asachi, şi care, după cum se ştie, erau pe atunci, alături de ziare şi reviste, un însemnat instrument de progres cultural.

Cel dintâiu calendar apărut în Moldova, ne vine din teascurile tipografiei *Albinei*, la 1835; sub titlul *Calendari nou pe anul 1835*, tradus şi în franţuzeşte *Almanac de Iassy pour l'année 1835*. E o broşură franco-română, care nu cuprinde nimic altceva decât un material strict calendaristic.

Incercarea lui Asachi fu reluată mult mai târziu de M. Kogălniceanu pe o temelie mai largă. El avea să dea, cel dintâiu, calendarului un rost cultural, scoţând în 1842, aşa numitul *Calendar pentru poporul românesc*. In partea I e materialul calendaristic; în partea II, intitulată *Almanah de învăţătură şi petrecere*, ni se dă deocamdată mai multe varietăţi (*Despre Franclin, Vase cu aburi, Cercori făcute de om spre a sbura în aer cu aripi...*) şi de loc literatură propriu zisă.

Anul al II al *Calendarului* (1843) e un progres. *Almanahul* lui cuprinde şi câteva poezii de ale lui Alecsandri (*Hora, Cântecul ostaşilor călăreţi, Vara vine, vara trece*) din volumul *Doine* ce se publică la Cantora *Foaiei Săteşti*.

Anul III (1844) e şi mai bogat. In *Almanah* găsim printre colaboratori pe M. Kogălniceanu *(Fiziologia provinciaiului în Iaşi)*, V. Alecsandri (nuvela *Toader şi Mărinda* şi poezia *Grooză hoţul)*, N. Istrati *(Corespondenţie între doi amorezi)* C. Negruzzi *(Luminărica)*, A Donici *(Paingul şi Bondarul, Braminul)*, Ion Ionescu *(Despre contracturile moşiilor)*.

Anul al IV (1845) e o minune de execuţie tipografică; planşele, numeroase, sunt foarte reuşite (1). C. Negruzzi colaborează cu *Sobieschi şi Românii, Vasile V. V, şi Biserica Trei Ierarhi, Paveaua de lemn, Bogdan V. V; V.* Alecsandri cu nuvelele *Borsec, Iaşii în 1844* şi poeziile *Altarul Mănăstirii Putna şi Ursiţii*; C. Negri cu poezia *Tânăra copilă*; M. Kogălniceanu cu articolul *Despre pauperism*, M. Corradini cu articolul *Hai la vorbă*. Se dă şi continuarea povestirii *Tunsul*, tradusă de A. Donici din *Almanahul Odesei*. Intâia parte apăruse în *Propăşirea*.

Calendarul pe 1846 — cel din urmă pe care l'a scos Kogălniceanu — nu se află în biblioteca Academiei Române, aşa că nu putem şti ce coprinde.

Odată cu 1847 *Calendarul* e scos de Asachi în Tipografia *Albinei* într'o broşură destul de modestă. (2). In *Almanahul de învăţătură şi petrecere* al acestui calendar, Asachi nu e iscălit în josul a nici unui art col. Negruzzi îşi publică cunoscutul articolaş *„Despre Lupi"*; Săulescu un studiu intitulat: *„Ce este calendarul?"*, dând şi o colindă; A. Donici fabula *„Vărul primare"*, I. Ionescu un studiu *„Plugăria şi păstoria"*, D. Gusti o notiţă despre *„Bătălia dela Rahova"*.

---

[1] pp. 200.
[2] pp. 74.

Se adaugă mai multe articole neiscălite, ca de pildă unul despre *„Istro-Români“* cu un cântec al „păstorului istro-român“ cules de un „june-călător moldo-român“. Se dau şi planşe foarte bine executate ca *„Biserica Sf. Ioan din Peatra“*, *Peatra idolilor la Petrodava“* (cu notiţe ce sunt probabil de mâna lui Asachi), *Păstorul Istro-Român* (mult idealizat) şi *Femeia unui hoţ român.*

Calendarul pentru Români, pe anul visect 1848 — cu indicaţia: anul VII — e însoţit de nelipsitul *Almanah de învăţătură şi petrecere.* El începe cu un articol iscălit de Asachi (G. A) întitulat *„Anotimpurile vieţii omeneşti“*, comentând o stampă ce reprezintă deosebitele vârste ale omului. Asachi mai publică şi un interesant articol *„Kir-Angeleu, filosof cosmopolit în Moldova“*, fostul elev, în vârstă de 60 de ani, al şcoalei de inginerie. D. Gusti tipăreşte un articol *„Văraticul“*, cu o stampă. P. Donici un studiu asupra lăcustelor. D. Ralletto un articolaş *„Droşcomania“*. N. Istrati o fabulă *„Omul şi şerpele“*, poetul V. Alecsandri publică o poezie *„Plângerea codrilor“*, din colecţia lui populară ce se pusese sub tipar.

Calendarul pentru Români pe 1849 (anul VIII), îşi începe partea literară printr'un articol *„Anul nou“* al lui Asachi care mai semnează („A“) şi un articolaş *„Codreanu“*, în amintirea lui Gheorghe Codreanu. Fără să le iscălească, Asachi îşi mai publică sau republică poeziile *Dorul*, *Viziune*, *Nestatornicia lucrurilor lumii*, cântec de societate în emigraţia 1821, cu muzica lui alături.

Colaboraţia străină e cam săracă. Credinciosul D. Gusti tipăreşte câteva poezii *(O faptă creştinească, Speranţa, Ea cată-ţi treaba... Ea te omoară!, Calendarul, Unui amic).* Dintr'un memoriu oficial al lui Mihalic de Hodocin, Asachi publică un fragment, *„Sarniţele sau Oenele Moldovei“*, apoi un articolaş de acelaş ntitulat *„Albinele“*. Câteva alte mici însemnări complectează restrânsa parte literară a acestui calendar.

In *Calendarul* pe 1850, Asachi îşi publică nuvela „*Svidrighelo*, novelă din istoria patriei".

Colaboratorul principal pe acest an e N. Istrati cu *Romanţă*, cu fabula *Lumina şi întunericul* şi o altă fabulă oprită de censură *Văduva şi judecătorul*. Celelalte articole (ca: *Meditaţie evlavioasă şi morală după Sfântul Augustin, Democrit şi Eraclit etc.*., traducere din Iliada lui Omer, etc.) sunt neiscălite.

Calendarul pe 1851 publică nuvela lui Asachi „*Elena de Moldavia, din istoria patriei*". Tot aici se mai publică şi o schiţă dramatică intitulată „*Inturnarea plăeşului din Anglia*, idilă munteană, (1850) a lui Asachi (1). Subiectul fusese scos din împrejurarea că pe timpul foametei din Irlanda (1847—8) se transportase acolo odată cu o mare câtime de porumb românesc şi câţiva ţărani care să înveţe pe locuitori felul de întrebuinţare a porumbului necunoscut în Irlanda. Asachi mai republică sub iniţială câteva poezii: *Invierea anului, Convorbire nocturnă, Amorul plugar;* A. Donici o fabulă, *Umbra şi omul*.

Doctorii Vârnav şi Fătul publicară nişte articolaşe de medicină şi de igienă; N. Istrati dădu o biografie a Mitropolitului Veniamin.

Calendarul pe 1852 publică nuvela lui Asachi: „*Dragoş restatornicitorul domniei Românilor*" cu numeroase planşe. Asachi îşi mai republică sub iniţialele A. D. — *Imnul de seară* (2).

N. Istrati ne dă o disertaţie istorică „*Cele din urmă*

---

[1] S'a jucat la 15 Martie 1851. Cf. *Gazeta de Moldavia*, No, 23 din 19 Martie, p. 95.

[2] In ediţia Şaraga a fabulelor lui Donici se face enormitatea de a se pune această poezie pe seama lui A. Donici, din pricina semnăturei A. D., ce însemnă însă Alvir Dacian.

evenimente a Cetăţei Neamţului", o mică schiţă *Podarul şi Măgarul* şi o fabulă *Baba şi dracul.*

A. Donici are două fabule: *Două mance şi un copil, Trecătorii şi căţeii.*

Calendarul pe 1853 cuprinde în *Almanah* nuvela istorică a lui Asachi „*Bogdan VVd*" cu mai multe stampe, alături de alte două articolaşe ale lui „*Marca ţărei Moldovei*" şi *Arheologie* şi cunoscutul poem *Jijia* N. Istrati figurează printr'un articol *Podarul şi măgarul* (scena II la podul Bistriţei), prin câteva poezii: *Un suspin, Turturica, Satana şi drăcimea, Epurele;* A. Obregia prin poeziile *Femeia la pârâu, Scaiul.*

Calendarul acesta, mai bogat ca altele, cuprinde şi alte multe articole neiscălite, mai ales de caracter moral (*Concordia sau unirea cetăţeană*, probabil de Asachi, *Datoria parohului, Lumile nevăzute a lui Dumnezeu, Familia*]. Doctorul A Fătul colaborează şi dânsul.

Stampele sunt destul de slab executate.

In *Calendarul* pe 1854 găsim nuvela istorică a lui Asachi *Petru Rareş*, cu patru ilustraţii de A. Asachi, balada *Sire a lacului*, imitaţie după o tradiţie poporană, şi satira *Soţia de modă*; restul calendarului, destul de mare de altfel, e compus din articolaşe traduse cn deosebire de sârguinciosul A. Obregia şi de răposata Eufrosina Asachi (1).

In *Calendarul* pe anul 1855 (an. XV) Asachi colaborează printr'o nuvelă „*Valea albă*", novelă din istoria Moldovei cu patru stampe şi la urmă cu un cântec pas-

[1] Articolul *Mânăstirea Pângăraţi în Moldova* ar putea fi al lui O. Asachi. Planşa e de Alexandru Asachi. Tot astfel si articolul *Catilina în Moldova*, în care se pune în legătură Catilina cu Cotnar (cu două ilustraţii] şi *Hârlăul* [cu două ilustraţii de A. Asachi].

toresc, „*Valea albă*", compus tot de Asachi și cu muzică de Ioan Cartu. După cum comemorase într'un alt calendar pe Gheorghe Codreanu, acum scriitorul publică un articol „*Memoriei lui Neculai Roșca Codreanu*" însoțit de testamentul filantropului.

Cuprinsul acestui calendar e mai mult patriotic. Intâiul articol *Patria pătimindă*, meditație, poate fi chiar de Asachi. Urmează apoi *Iubirea de Patrie*, *Adevăratul patriot* (neiscălite), poezii ca *Anul 1855*, *Patria* de Ianov. N. Istrati colaborează printr'o fabulă, *Capra și sarea*, și cu o traducere din „*Maxime și reflexii morale din ale Ducăi Roș'ucold*", iar nelipsitul Obregia prin fabula *Advocatul compătimitor* și printr'un lung articol *Viața omenească*. Mai întâlnim și numele Doctorului A. Fătul și al lui D. Asachi.

Almanahul Calendarului pe 1856 cuprinde nuvela lui Asachi, „*Mihai Viteazul, nuvelă din istoria Principatelor Române*" cu două ilustrații și o poezie „*La ocazia redeschiderei Teatrului Național în Iași la 18 Dec. 1855. Imn*". Materialul acestui număr e slab, întemeindu-se mai mult pe traduceri de A. Obregia. Abia N. Istrati ne dă o poezie „*La Moldova cu ocazia emancipării țiganilor, 28 Noemvrie 1855*" cu o traducere „*Expresiile țiganilor pentru emanciparea lor*" și cu o stampă reprezentând Serbarea Țiganilor.

Incolo, nimic (1).

Calendarul pe anul 1857 [anul XVI] cuprinde partea II a nuvelei „*Petru Rareș*" a lui G. Asachi, cu trei planșe. Se reproduce apoi un fragment istoric din apocifra „*Cronică a lui Arbore*" cu o „Prefață la fragmentul istoric a Moldo-Românilor" de G. Asachi.

Apare un nume nou, G. Melidon cu două bucăți de

---

[1] Articolul *Castelul pentru arestanții ocnelor în Moldova* [cu o minunată ilustrație] ar putea fi de G. Asachi..

proză: *Un vis curios* și *Trei minute pe mormântul lui Ștefan cel mare*, cu poezii *„La coroana lui Ștefan cel Mare"*, *Cassandra*, traducere imitativă din Schiller. A. Donici publică o fabulă *Frunzele și rădăcina*; I. Ianov două poezii *Romanță* și *Adio*. Incolo, calendarul e plin de străduințele de traducător ale lui A. Obregia.

Calendarul pe anul 1858 publică nuvela lui G. Asachi *„Ziua din urmă a Municipiului Iașenilor [Iassiorum]* cu patru ilustrații și o fabulă a aceluiaș *„Epurile și broasca țestoasă"*.

N. Istrati colaborează prin patru poezii: *La o mamă*, *La o floare*, *Satana și miniștrii lui* și o fabulă *Prutul și Dunărea*; G. Melidon prin două: *Melancolie*, *Mormântul lui Alexandru Vodă cel bun*; Ianov prin poezia *O sută lei pe lună*. Se republică studiul lui Hommaire de Hell asupra Basarabiei, publicat altă dată în *Spicuitorul*. Incolo mici traduceri ocazionale, mai ales de A. Obregia, ce nu pot da o valoare unui calendar [1].

In *Calendarul* pe 1859 Asachi își publică nuvela *Mazepa în Moldova* și poezia *Vot la cometul 1858*.

Melidon e fecund: *Melodia inimei mele*, *La ziua aniversărei*, *Intâiul escadron*; Ianov publică și el: *O suvenire*, *Hora reorganizărei*. Restul calendarului e compus din varietăți și traduceri mai ales de A. Obregia.

Calendarul pe 1860, în lipsă de material publică pe *Menșcicov sau giucăria norocului* a Arhimandritului Leon Asachi, tipărită întâi la 1816.

---

[1] Un articolaș *„Aprozii Români în Franța"*, reamintind legenda Banului Mărăcine la curtea lui Philippe de Valois, ar putea fi de G. Asachi. Autorul vede în ajutorul de acum al Franței o recunoștință pentru sprijinul ce i-am fi dat noi Franței în timpul fixat de legendă. Se dă și o planșă.

G. Asachi mai publică un articol *„Apoteosul lui Schiller"*, traducându-i şi poezia *Credinţa*, apoi câte o scenă din *Wilhelm Tell*, din *Jeanne d'Arc*. Retipăreşte pentru a nu ştiu a câtea oară şi poezia *Pleiada*, odă către poeţii români, 1845.

Decadenţa calendarului e tot mai văzută.

Calendarele pe 1861 şi 1862 nu se află în biblioteca Academiei. [1]

In *Calendarul* pe 1863 [anul al XXII] găsim varietăţi asupra lui Garibaldi, Ierusalimului, Pompei, etc.

Literatura e reprezentată prin republicări din Asachi: *La Tibru, La ocazia sborului aerostatic a Madamei Blanchard în Roma la 1811, Sonet la ocazia celei dintâi publicaţii literare la români în Moldova 1821, Către Moldoveni.*

Apoi câteva poezii de G. Tăutu.

Calendarul pe anul 1864 cuprinde în partea I a almanahului nuvela lui Asachi *„Alexandru cel bun"* urmată de *Elena Dragoşu de Moldavia*, dramă istorică originală în 3 acte. Se publică totdeodată şi mult cunoscuta *„Notiţă biografică*, suplement la articolul Asachi, tipărit în *Dictionnaire universel des contemporains"*.

In partea II nu e nici o pagină literară ci numai „reţete" şi lucruri practice.

Almanahul Calendarului pe 1865 republică tabloul sinoptic *„Istoria veche şi nouă a Moldovei"* a lui G. Asachi, publicat mai întâiu la 1842. Asachi îşi mai re-

(1) In *Calendarul* pe 1861 Asachi dă din *„Memoriile unui Român"* o schiţă veselă *„Prinţul de Aracan, Areng-Zeib din India în Iaşi"*. Cf. N. Iorga. *Ist. lit. rom.* III, p. 304.

tipăreşte oda *La Italia*, 1809, apoi un *Epilog*, după o odă lui Horatius.

D. Gusti tipăreşte un sonet închinat lui Gh. Asachi; Ianov trei sonete şi o poezie *[Cavalerul de Bon-ton]*.

Şi în acest almanach partea II nu are literatură.

Calendarul pe 1866 nu se găseşte în Biblioteca Academiei.

Calendarul pentru Români pe anul 1867 [anul XXVI] se deschide printr'un articol în româneşte şi franţuzeşte de G. Asachi asupra *Prinţului Carol I.* Asachi îşi mai publică un discurs: *„Dorinţa folosului obştesc*, cetit de P. G. Asachi în seanţa publică a Academiei, la 8 Noemvrie 1842".

In *Almanah* în afară de obişnuita *Meditaţie* găsim o mică nuvelă istorică a lui G. Asachi: **Pacea la Prut:** *Slut la Prut!* şi o republicare a baladei *Turnul lui Butu* [cu o planşă colorată].

Incolo, materialul calendarului se compune din neînsemnate traduceri şi din varietăţi de actualitate.

Almanahul pe 1868 începe printr'o *Meditaţie de anul nou* a lui G. Asachi, urmată de dramă istorică în 2 acte *„Petru I, Ţarul Rusiei în Iassy"* a aceluiaş scriitor [cu un act de 3 pagini !], apoi de o farsă într'un act: *„Desperaţia unui eremit"*, şi de un articolaş *„Rediul Moldovenilor la Viena"*.

Se continuă nuvela *Petru Crudu* [începută în calendarul pe 1866], de aci încolo sunt actualităţi şi traduceri.

Ilustraţiile sunt cât se poate de rău executate.

Adaosul la *Almanahul Albinei Române* pe anul 1869 cuprinde *Sonetul la introducerea limbei naţionale în*

publică învățătură al lui G. Asachi, un articolaș, *Datinele Naționale*, al aceluiaș; traducerea poeziei lui A. de Lamartine *„Către o jună Romînă"* și *Pleiada* din 1845.

Acest an e, după cum se știe, anul morței lui Gheorghe Asachi. Calendarul continuă însă să apară sub direcția lui Alexandru Asachi. In deosebi, *Calendarul* pe 1870 e pregătit de însuși Gheorghe Asachi. In ei se publică nuvela postumă *Lopușna*, în vederea căreia Asachi făcuse o călătorie în Bucovina. Tot în el găsim și poezia lui *Viitorul*, scrisă la Roma 1812, din care am putut urmări itinerariul scriitorului la întoarcerea lui în patrie.

* * *

Tot aicea, în legătură cu activitatea în presă și publicistică, e locul de a schița în puține rânduri și activitatea lui Asachi ca tipograf și ca editor.

Data înființării tipografiei *Albina*, după cum stabilește Gr. Crețu în lucrarea lui [1], e 1 Ianuarie 1832. Invoirea Obștei Adunări e din 22 Dec. 1830, coprinzând un privilegiu pentru 15 ani. Tipografia *Al-*

---

[1] *Tipografiile din România dela 1801 până azi*, 1910, p. 28. E de notat că cei mai mulți din biografii lui Asachi pun înființarea tipografiei la 1828 sau 1829. Asachi fixează data la 1829, când apare *Albina*. De fapt însă *Albina* apăru mai întâiu în tipografia Mitropoliei. Redacția ziarului era în Mânăstirea Trei Ierarhi. La 11 August 1832 redacția și tipografia se găseau în casele răposatului Iordache Drăghici [*Albina*, No. 63], de unde se mută în casa proprie în 1834 [*Uricarul*, IX. 111, notă] sau 1835 (Ion Negre, *op. cit.* p. 72] în casa unde e școala de menaj „Principesa Maria" din strada Codrescu.

Notițele acestea au fost reluate de N. Iorga în *Gh. Asachi ca tipograf și editor*, ședința 17 Fevr. 1912 An. Acad. Rom. Secția istorică, p. 743. In *Uricarul*, XVI, p. 168 se dă: „Lista de cheltuelile întreținerii Institutului *Albinei* și a personalului său pe un an". Bugetul se urcă la 100.000 lei pe an.

bina există până în 1875, cei din urmă şase ani fiind sub administraţia colonelului Alecu Asachi.

Litografia *Albinei* se deschise prin Noemvrie 1832, [1] sub conducerea tehnică a lui Dimitrie Contoleos Romanos, meşter artistic fiind Friederich Hoffmann.

Din acelaş spirit întreprinzător, Asachi întemeie fabrica de hârtie de la Peatra în 1841, pe temeiul unui privilegiu de uşurinţă a furnizării materiei prime şi de scutire de biruri a personalului. Uu scurt istoric al acestei fabrici, l'am făcut aiurea.

Nu vom mai urmări aici şi activitatea de editor a lui Asachi care se poate urmări, între altele, din „*Catalogul de cărţile tipărite şi de manuscriptele aflatoare la Institutul Albinei*", Iaşi, Tipografia institutului *Albinei* 1847, retipărit de curând de d. N. Iorga, în *Analele Academiei Române* [2].

---

[1] *Albina* din 3 Noemvrie 1832.
(2) Şedinţa 17 Fevr. 1912. Secţia istorică, p. 743,

VI.

Bibliografia Cronologică a lui Asachi

VI. BIBLIOGRAFIA CRONOLOGICĂ A LUI ASACHI

Ne rămâne acum să dăm lista cât mai completă a lucrărilor atât de felurite ale lui Asachi, dintre care unele s'au şi pierdut (1). Modul de orânduire a bibliografiei va fi cronologic, care e şi cel mai firesc. Dăm de altfel, acest tablou fără pretenţia de a-l fi stabilit complet. Rămâne pe seama cercetătorilor de mai târziu să-i împlinească golurile.

1825

Cea dintâi operă a lui Asachi e portretul Impăratului Alexandru al Rusiei, litografiat la 1825, pe când Asachi se afla la Viena, după cum reiese din scrisoarea acestuia către bancherul Pop, cu data de 5|17 Aprilie 1826 (2). Despre acest portret nu ştim nimic altceva (3).

---

(1) Incercări de bibliografie a lui G. Asachi se găsesc în *Uricarul*, *XVI*, p. 412 (mai intâi în *Ecoul Moldovei*, No. 5 din 15 Oct. 1890); apoi în G. Ionescu, *Institutul „Albina" din Iaşi*, în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, XI, 1910, p. 213.
(2) Publicată de N. Iorga [*An. Acad. Sect. lit. XXVIII*, p. 216].
(3) Numai incidental amintim că după afirmaţia lui Asachi,

1832

Istoria Imperii Rosiene, compusă de consilieriul de Stat şi cavaler Ioan Caidanov. tradusă de Aga Gheorghe Asachi, mădular Academii de Roma, Partea I; apoi Partea II, apărută în 1833. Volumul e dedicat lui Kisseleff, şi are o precuvântare (1).

1833

Muma lui Ştefan cel mare, tablou compus de Asachi la Roma (1812) şi litografiat de I. Miller (4).

în foeul de la 1827, i s'au distrus traducerile *Alzirei* şi a lui *Saul*, o tragedie *Mihai Viteazul* şi o istorie a Romei. *Albina*, 1829 No. 5 din 13 Ian. Cf. V. A. Urechia, *Ist. şc.*, I. p. 118, nota 14.

(1) Eşii în privilegieta Tipografie a *Albinei*, 1832, p. 436.

Cartea e anunţată în *Albina* No. 99 din 15 Decem. 1832, p. 396.

Despre limba acestei traduceri, cf. P. V. Haneş; *Desvoltarea l. literare*, Buc., 1904 p, 46 şi 61.

(2) Titlul complet e: *„Mama lui Ştefan cel mare împedică pe fiul său de a intra în cetatea Neamţ la 1486* (sic)" Broşura explicativă are ca titlu; *„Descrierea cadrului întăi din Istoria Moldovii"*.

Asupra acestui tablou sunt interesante notele într'un articol al lui Asachi în *„Bănuţul lui Ştefan cel mare: Dia biografia unui român contimporan, (Albina*, No. 100 din 20 Dec. 1845 p. 397). Asachi însărcină la Roma cu facerea tabloului pe tânărul Giani. „După ce în mic se făcuse compoziţia istorică, artistul o execută în un cadru de figuri de o mărime naturală. Noutatea subiectului şi frumuseţea lucrului trasă luare aminte a comandantului de Roma, generalul francez Miolis, carele îl cumpără şi împreună cu alte cadre, îl expedui în Franţa, iar acel întâi cadru rămase proprietatea junelui inventor şi fu prototipul litografiei, ce la 1833 se făcu la Iaşi.

Sistema domniilor streine ţinea până atunci amorţit tot sentimentul de patriotism în inimele Moldovenilor, de aceia şi cadrul fu văzut însă nu preţuit. Dar renaşterea politică fu o scântee electrică ce trezi sentimentul nobil al patrioţilor. Acest sujet istoric, reprodus în litografie. fu urat cu obştesc entusiasm, carele ajunse cel mai înalt grad în 10 Aprilie 1834 la

Tot în acest an Asachi publică o broşură în 4° de 7 pagine întitulată *„Mauzoleu,“* în care descrie mausoleul ridicat la Mănăstirea Frumoasă de Mihai Sturza tatălui său Grigore. Nu se află la Academie. E amintită de V. A. Urechia în *Ist. şcoalelor*, I. p. 253.

1834

Ştefan rosteşte testamentul său politic, tablou compus de Asachi şi litografiat tot de Miller (1),

1835

Isvod pentru rangurile boerilor, în folio de G. Asachi (Exemplarul văzut la Expoziţia de ştiinţe din 1903, a fost cumpărat de inginerul Istrati de la un anticar de pe malul Senei din Paris (2).

Nu se află la Academia Română şi nici nu e trecut în Catalogul *Albinei* din 1847, cu atât mai puţin în *Bibliografia* lui T. Codrescu.

1836

Invăţătura hristiană sau în scurt sfinţita istorie şi catehisis a bisericei drept credincioase,

---

o reprezentaţie teatrală, în care episodul lui Ştefan Vodă fu în lipsa unui cântător român, expus prin o baladă cântată în l. franceză. Aprins de mărimea sujetului, publicul acoperi cu nepilduite aplauzuri pe baladă, care era tot de acel juue compusă ce la 1805, îl văzusem în ruinele Cetăţei Neamţului“.

(1) Despre apariţia tabloului acestuia, *Albina*, No. 16 din 1 Fevr. 1834, p. 67. In No. 30 din 2 Mart. 1834. p. 122 e un ofis al lui Kisselef, mulţumind lui Asaehi pentru cele două tablouri. O scrisoare a lui Asachi în *Icoana lumei*, No. 10 din 1845, arată că tablourile *Mama lui Ştefan* şi *Testamentul politic* „sunt a mele şi sub a mea direcţiune în Roma lucrate la 1811.“

[2] G. Ionescu: *Institutul „Albina“ din Iaşi* în *Revista pentru istorie, arhelogie şi filologie*, XI, 1910, p. 213.

de pe limba Rosiană dus pe Românie pentru întrebuinţarea shoaleior naţionale.

O broşură cu o „înainte cuvântare", iscălită de G. Asachi (30 August 1836) (1).

In articolul lui G. Ionescu, mai găsim anunţat un **Abecedar Român**, ed. III, pe care însă nu-l aflăm nicăieri, în nici o ediţie (2).

In bibliografia din *Uricarul* (3) găsim trecut şi o carte „*Inceputurile limbei latine*", despre care nu avem altă ştiinţă.

Poezii a lui Aga G. Asachi, mădulariu Academiei de Roma (4). Volumul e frumos tipărit, pe hârtie groasă. In frunte e un „*Inainte cuvânt*" datat din 1 Martie, în care Asachi spune că îşi publică poeziile „câte au scăpat de focul anului 1827".

Fabule alese, pe românie aduse de Aga G. Asachi, mădulari Academiei de Roma (2). Cartea, modestă ca înfăţişare, are o litografie reprezentând pe Esop între dobitoacele lui şi o „*Inainte cuvântare*" (pp. I-XX) cu viaţa lui Esop.

---

[1] Eşii în tipografia *Albinei*, 1836, p. 86. A mai avut o ediţie în 1841.

[2] *Rev. p. ist. arh. şi fil.* XI, 1910, p. 212.

[3] XVI, p. 413.

[4] Eşii, în tipografia *Albinei*, 1836, p. 174. La urmă se află un *vocabular, sau lămurirea unor cuvinte* întrebuinţate în aceste versuri.

Iată cum e primit acest volum de I. Eliade în *Curier românesc*, No. 65 din 2 Oct, 1836 p. 260.

„Lira moldovenească subt degetele D. Aga G. Asaki scoate nişte sonuri pline de entuziasm şi de plăcere. Poeziile acestui poet eşite la lumină pline de patriotism, de dragoste şi adevăr coprind mai multe ode, sonete, elegii, bucăţi anacreontice, pastorale, şi fabule".

[5] Eşii, în tipografia *Albinei*, 1836, [p. XX+55].

Volumul cuprinde toate fabulele din volumul de *Poezii*, la care se mai adaugă doar: *Roza şi spinul* şi *Picătura şi râul* trecute acolo la *Anacreontice*.

Elemente de matematică de Aga G. Asaki, mădulari Academiei de Roma, Partea I *Aritmetică*. Un volumaş bine tipărit şi chiar legat (1). In frunte se află un „Inainte cuvânt", în care Asachi ne povesteşte că cel dintâi, la 1814 „a parodosit în public româneşte matematica şi anume: Geometria teoretică şi practică spre informarea inginerilor civili, pentru care a fost compus un curs elementar de Matematică, a căruia manuscripte se întrebuinţează încă la shoale. Iar acum spre îndămânarea tinerimii am socotit a da la lumină o compilaţie în scurt de cunoştinţele matematice, în trei părţi, din care aceasta I cuprinde *Aritmetica*, a II-a *Algebra*, şi a III-a *Geometria*..."

1837

Elemente de Matematică, de Aga G. Asachi, mădular Academiei de Roma. Partea II: *Algebra* (1). Un volumaş legat ce continuă cursul lui Asachi, şi care e prevăzut cu un „Inainte cuvânt": „In limba românească am început această ştiinţă a paradosi în Eşi întâiaoară în anul 1815, iar acum pentru începători se dă la lumină această prescurtare de Algebră, orânduită la clasurile de umanioare".

In *Albina*, No. 23 din 21 Martie 1837 găsim următoarele: „Asemenea se află la acea librărie harta generală a lumei cei vechi, spre înţelegerea istoriei, cu tablou cronologic şi sinoptic a întâmplărilor de căpetenie urmate de la începutul lumei până la căderea imperiei

[1] Eşii, tipografia *Albinei*, 1836. p. 208.
[2] Eşii, tipografia *Albinei*, 1837, p. 120.

romane, adecă: surparea Romei de Genzeric, la anul 476, de la Chrs. alcătuire de D. Aga G. Asachi şi întâia oară în limba românească tipărită, se vinde cu preţul de lei 10".

Lapeirus, dramă serie cu cântece, prelucrată după a lui Koţebue de Aga G. Asaki. şi întâia oară, în 26 Fevr. 1837, reprezentată pe Teatrul din Eşi de elevii Conservatorului filarmonic-dramatic (1).

Broşura e precedată de un „Inainte Cuvânt" şi *Prologul* cu traducerea lui în l. franceză făcută de D. Şarlu Diurand, la Francfort, precum ea se află în Jurnalul No. 130, anul 1837. La urmă se dă şi „însemnarea pieselor de muzică, după care s'au cântat versurile cuprinse în această dramă".

Privigherea ostaşului moldovan, *La priţejul serbărei date Pre Inaltului domn Mihail G. Sturza V. V. de corposul ofiţerilor*, meditaţie compusă de A. G. Asachi.

O ciudată broşură în formă de caet de caligrafie, cu o copertă ce are o litografie reprezentând un soldat pe ţărmul unei ape „La urmă se află şi muzica imnului „*Luceafărul lin*" închinat lui Mihai Sturza" (2).

Elemente de matematică de Aga G. Asachi, partea III, *Geometria elementară* (3).

E continuarea cursului lul Asachi, însoţit de un cuvânt înainte: „Eu mă voi ferici dacă prin această publicare, care încă la anul 1816 am paradosit aici în liceul public întâia oară în limba românească, va capăta un sporiu în privirea numărului doritorilor a se folosi cu această ştiinţă interesantă".

---

[1] Eşii, tipografia *Albinei*, 1837. p. 73.
[2] Eşii, în litografia *Albinei*, 1837, p. 8.
[3] Eşii în tipografia *Albinei*, 1838 p.312 şi la urmă cu numeroase planşe cu figuri geometrice.

Repertoriul teatrului în Moldova Norma, operă lirică în 2 acte (1), Muzica prelăudatului Belini. Prelucrată de Aga G. Asachi.

Pe foaia interioară se adaogă: reprezentată întâia-oară la Eşi 20 Fevr. 1838 de elevii Conservatorului Filarmonic.

In frunte e o „Inainte cuvântare", în care Asachi expune greutăţile întâmpinate în cursul traducerii, „în l. românească care n'au ajuns la gradul celor cultivite".

Emisferul pământului şi sistema soarelui, Europa, Africa, America, de G. Asachi (2).

Relaţie istorică asupra şcoalelor naţionale în Moldova de la a lor statornicire 1828—1838, înfăţoşată în seansa generalnicului examen în 3 Iulie 1838, de Aga G. Asaki, referendariu publicei învăţături (3). O broşură format mare, extrasă probabil din *Albina românească* şi tipărită pe două coloane, în româneşte şi franţuzeşte.

---

1) Eşii la institutul *Albina*, 1838, p. 49.

2) Ionescu, p. 215, V. A. Urechia. *Ist. Şcoal.*, II, p. 88. *Atlasul* n'a apărut tot deodată, de oarece găsim în *Dacia literară*, 1840, p. 81: „Asemenea s'au publicat tot la acelaş institut, urma Atlasului geografic românesc, cuprinzând hărţile *Asiei* şi a *Americei*. Aceste hărţi sunt săpate nu se poate mai bine şi fac atâta cinste D. Antoni care le-au săpat, cât şi d. Aga Asachi sub a căruĭ direcţie s'a publicat acest atlas, cel mai dintâi ce avem în limba românească".

Tot aşa din No. 3 al *Daciei*, p. 220, vedem că se tipărise numai *Emisferele, Europa, Asia* şi *America*, rămânând: 1. Africa, 2. Australia, 3 şi 4 Moldova (pe două coale). 5. Valahia, 6. Titlul cu o scurtă descriere geografică şi statistică a pământului. Atlasul îl vedem anunţat complet în *Albina*, No. 22 din 17, Mart. 1840, p. 86.

3) *Relation historique sur les écoles nationales en Moldavie, depuis leur rétablissement l'an 1828 jusqu'à 1838 faite dans la séance de l'examen général le 3 Juillet 1838*, par l'Aga G. Asaky référendaire de l'Instruction publique. Eşii în Tipografia *Albinei*, 1838.

1839

Pedagogul, comedie-vodevil, după a lui A. de Koţebue, prelucrată pentru Teatrul Naţional de Aga G. Asaki şi întâia oară reprezentată în 12 Noemvrie 1837. O broşură format mic, precedată de un „Inainte-cuvânt" (1),

Fiul perdut, dramă în 1 act de pe a lui A. de Kotzebue, tradusă de A. G. Asachi şi întâia oară reprezentată în 14 Dec. 1837 de elevii Conservatorului.

Reclamaţia epitropiei Invăţăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Mânăst. Sf. Trei Erarhi înfăţoşată divanului domnesc, de Referenduriul Gh. Asachi, vechilul epitropiei în Mai 1839. (3)

Alexandru I Domn al Moldovei luând coroana şi mantia din mâna solilor Impăratului Ioan Paleologu (4). Tablou compus de elevii Academiei Mihăilene, litografiat de K. T. Hoffmann.

Tot în acest an mai avem trecută în bibliografia din *Uricarul* (5) şi o *Enciclopedie francezo-română* de G. Asachi, ce se află şi în *Catalogul* din 1847. Nu se găseşte la Academia Română.

1840

Zâna Dochia şi Traian despre zicerile Moldo-

1) Eşii, în tipografia *Albinei*, 1839, pp. 76.
2) Eşii, tip. *Albinei*, 1839, pp. 30.
3) O broşură de 19 pp.
4) Asupra polemicei în jurul acestui tablou între Kogălniceanu şi Asachi, a se vedea *Dacia literară*, 1840, p. 72, şi răspunsul lui Asachi din *Albina*, No. 23 din 21 Mart. 1840,
(5) XVI, p. 413.

Românilor. (1839). Compusă de Schiavoni. Broşura explicativă se intitulează, *„Doquie et Trajan, légende populaire des Roumounis, suivie d'un itinéraire au mont Pion"* şi e din 1840. Ea are la început vederea Cetăţei Neamţului, şi cuprinde şi poezia cunoscută: *Dochia şi Traian.* (1).

1841

Relaţie de starea învăţăturilor publice în Moldova pe anul şcolar 1839—1840. (*Rapport sur l'état de l'instruction publique en Moldavie pour l'année scolaire 1839 1840 par le référendaire*" (2) O broşură format mic, tipărită pe două coloane în româneşte şi în franţuzeşte.

Lexicon de conversaţie prelucrat în limba românească de o soţietate literară sub direcţia lui Aga G. Asachi. 4 Tomuri 8° format mare pe hârtie velină, tipărit la Institutul Albinei Româneşti.

Colaboratorii sunt: Asachi, G. Săulescu, Dr. Câm-

---

(1) In privinţa acestui tablou a se vedea articolul lui M. Kogălniceanu din *Dacia literară*, 1840, p 202.

In afară de cele patru tablouri publicate până acum Asachi îşi mai propunea să dea la lumină încă alte 6, după cum reese dintr'un prospect din *Albina*, No. 22 din 17 Martie 1840, p. 85 şi anume: 1. *Lupta eroică a călărimei Moldovene, urmată la 1423 cu cavalerii Teutoni pe ţărmul Mărei Baltice*, 2 *Bătălia de la Baia la 1467, în care Ştefan cel mare învinge armia Unguriior, şi răneşte pe marele crai Matei Corvin*, 3. *Invingerea lui Ioan Albert, riga de Polonia în codrul sau Dumbrava Roşie la 1497*. 4. *Pompa sau ceremonia de înmormântare, serbată de Stefan cel mare pentru oştenii Moldoveni, ucişi la 1476 în crunta bătălie de la Valea-Albă, aşezarea temeliei unei biserici momumentale*, 5. *Ovidius în mijlocul Dacienilor*, 6 *Arburea cronologică a Domnilor Moldovei cu o scartă istorisire începând de la Dragoş până la Pre. Inălţatul nostru Domn M. Sturza Voevod*,

Din aceste tablouri n'a eşit de cât întâiul, la 1845.

(2) Iassy, Institut de l'Abeille, 1841, p. 15.

peanu, C. Botezatu, Albineţ, Dr. Stamati, Inginerul A. Costinescu (1).

Tablou sinoptic din Istoria veche şi nouă a Moldovei, după manuscrisele Patriei şi cele streine orânduit de Gh. Asachi.

Acest tablou (împărţit în trei perioade: *Ist. antică, Ist. veche* (1350—1527) şi *Istoria mijlocie* (1527—1566) s'a tipărit întâi la 1842, cu harta Moldovei vechi la mijloc.

S'a reprodus apoi în *Calendarul pentru Români* pe 1865 şi, însfârşit, în *Uricarul*, IX, p. 209.

In bibliografia din *Uricarul* găsim trecută şi o broşură „*Genealogia familiei Mihai Sturza sau Turza cu stema ei*", peste care nu am dat încă.

1844

Fabule versuite de G, Asachi, madular Academiei de Roma şi a mai multor soţietăţi învăţate, ediţia a treia, adăogită. Volumul, în format mic, se compune din două părţi. Partea întâia reproduce toate fabulele din ediţia de la 1836. In partea a doua se adaugă alte fabule (2).

---

(1) Planul lexiconului era fixat încă din 1839 Un nou prospect e în *Albina*, 1840, No. 36 din 9 Mai, p. 147.

Albina No. 20 din 8 Martie, 1842, p. 77, anunţă apariţia coalei întâia.

In *Albina*, No. 4 din 14 Ghenar 1843 vedem anunţată apariţia broşurei intâi. Volumul urma să aibă patru broşuri.

Tot în acest an e însărcinat, împreună cu G. Săulescu şi Hatmanul Iordache Costache, ca să alcătuiască spiţa familiei Costache, marca familiei, în urma cererei Mitropolitului Venianim.

Adresa din 30 Martie 1842, *Uricarul*, VIII, p. 208.

(2) Iaşii, institutul *Albinei*, 1844, p. 138.

1845

Expoziția stărei învățăturilor publice in Moldova, de la a lor statornicire 1828, până la anul 1843, și un proect pentru a lor reforme de referendarul G. Asaki (1).

Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni, tablou compus de artistul polonez Leessler, după proectul lui Asachi și litografiat de elevul G. Baltazar Panaiteanu (2).

In bibliografia din *Uricarul*, e trecut și „*Catechismul sau învățătură în scurt pentru hristianitate*".

1847

Istoria Noului Testament pentru tinerimea moldo-română de G. Asachi (Bibl. Burada) (3). Nu se află la Academia Română."

1850

Mirtil și Hloe, pastorală, prelucrată de G. Asachi. Cea întâi piesă dramatică reprezentată în limba română. O broșură în format mic, precedată de o „*Procuvântare*" și de poezia. *Către Mirtil și Hloe*, moldo-români. Pentru ziua aniversară a deschiderei Teatrului Național, în anul 1816 (4).

---

(1) Iași, la institutul *Albinei*, 1845. p. 24.

(2) In *Arta română*, III Fevr. 1910, p. 36 se publică două scrisori ale lui Asachi către Panaitescu, ce era la Munchen, cu privire la acest tablou. Alte scrisori, III, p. 70 și 108. Broșura explicativă se intitulează: *Tableau de l'histoire moldave : combat des Moldaves contre les chevaliers teutoniques.*

(3) Ionescu, *art. cit.* p. 220. E trecut și în bibliografia din *Uricarul*, XVI, p. 414.

(4) Iași, Tipografia : Institutul *Albinei*. 1850.

1851

In bibliografia din *Uricarul* (1) găsim pe acest an **„Nabucodonosor şi Belisar“** scene.

Tot acolo găsim. **„Atila“**.

1852

In bibliografia din *Uricarul* găsim şi **Vestala** tragedie în 3 acte, tradusă—pe care nu o avem însă.

Tot acolo găsim şi **I due Foscari.**

1854

Culegerea de Poezii a lui G. Asachi, însoţită de o mică prefaţă în care Asachi spune că s'a îndreptat, precât se putea, după regulele Poeziei Italiene, ce sunt mai conforme cu geniul limbei noastre. Volumul, frumos tipărit, e compus din trei părţi (2).

In partea I avem pe lângă poeziile cuprinse în culegerea din 1836 şi altele noi.

Partea a doua intitulată *„Raccolta di Poezie“* pe lângă un „Proemiu“ în italiene te şi într'o limbă româno-italiană prin influenţa lui Eliade, ni se dau câteva poezii în italieneşte şi în limba romînă italienizată.

Partea a treia e o „culegere de poezii germane şi franceze, traduse din limba română“.

1855

In bibliografia din *Uricarul* găsim **„Harta generală**

(1) XVI, p. 415.

(2) Ediţia a doua adăogită, Iassi, tip. Institutul *Albinei*, 1854. Partea I-a p. 251; Partea II-a p. 89.

a Moldovei şi Basarabiei cu ţinuturile şi porturile lor (1855).

1856

Calendarul de perete, istoric, *pentru Românii din principatele dunărene cu tabloul Român din principatele dunărene*, de G. Asachi (1).

In bibliografia din *Uricarul* găsim **„Harta Moldovei şi Basarabiei după tractatui din Paris** (1856).

Ţiganii, idilu cu cântece de G. Asachi, reprezentat în 24 Ianuarie 1856, pe Teatrul Naţional (2).

1857

Anul nou 1857 în Moldavia. Augustilor suverani subscriitori tratatului de Paris. Dedicazzie de Georgi Asaki (3).

O broşură în format mare, coprinzând poezia lui Asachi în l. română (cu desăvârşire italienizată) şi cu traducerea ei în limbile franceză, germană şi italiană.

1858

Cvestia învăţăturei publice în Principatul Moldovei de G. Asachi,=cu o mică prefaţă din Fevruare 1858 (4).

---

(1) Ionescu, *art. cit.* p. 226.
(2) Iaşii, tipografia Institutul *Albinei*, 1855, p. 38.
[3] Cu traducerea franceză: *Le nouvel an 1857 en Moldavie Aux augustes souverains signataires du traité de Paris dédié par G. Asaky.*—Iassy. Imprimerie d'Adolphe Bermann.
[4] Iaşii, Tipografia Institutului *Albinei*, 1858, p. 33.

1859

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky, traduit du Roumain. Première partie.(1) Volumul are o prefață datată din 1858 și coprinde următoarele capitole: 1. *Fragment historique* (din cronica Campoducelui Arbore!), 2. *Archéologie*, 3. *Doquie et Trajan* (légende), 4. *Dragosh*, 5. *Alexandre le Bon*, 6. *Swidrigello*, 7. *Vale Albe*, 8. *Etienne le Grand devant le chateau St Germain* 9. *Hélène de Moldavie*, 10 *Testament d'Etienne le Grand*, 11. *Bogdan*, 12. *Pierre Rarèche, premier règne.*

In amintirea zilei 10 Noemvrie 1859. *Prima seculară a nașterei lui F. Schiller, sublim cantor de virtute și de patriotism, tribut de admirare depune în numele giunimei române, un veteran* (2).

O broșură in folio care mai cuprinde și traducerea poeziei lui Schiller: *Credința* (die Burgschaft).

1861

Poetul: D-sale D. Vasile Alecsandri, dedicat de G. Asachi, foae volantă (3).

1862

Pentru prosperitatea patriei Române, odă dedicată Inaltei Adunări elective a Principatelor-Unite de G. Asachi.

E o foae volantă, format mare (4).

Ode an Gott *Für das Heil des romänischen Vater-*

---

[1] Iassy, Institut de *l'Abeille*, 1859, p. 314.
[2] Iassy, Tip. Adolf Bermann.
[3] Iassy, Inst. *Alb. Rom.* 1861.
[4] Iasii, Institutul *Alb nei*. 1862.

landes. — Uebersetzung aus dem Romänischen — Wort und Versmaass treu.

Foae volantă fără nici o dată, însă poezia în româneşte, italieneşte şi nemţeşte s'a publicat în Adaos literar la Monitorul Oficial al Moldovei de anul nou 1861.

Fabule, întâe oară în limba română, versuite de G. Asachi, a patra ediţie, adăogită cu viaţa lui Esop (1). Volumul acesta reproduce întocmai ediţia din 1844. Se adaogă numai: *Oile*, apolog (imitaţie) terminată cu un ciu lat „a se urma"; *Esop şi strengarul*, fabulă de circumstanţă; *Momiţa; Frunza.*

1863

Notiţe biografice, suplement la articolul *Asachi*, publicat în *Dicţionarul Contemporanilor*, Paris, 1858, cunoscuta autobiografie a scriitorului, în limbile română şi franceză (2).

Culegere de Poezii a lui G. Asachi, e tipărită cu litere latine şi în condiţii tecnice mai modeste (3).

Această ediţie coprinde toate poeziile din ediţia din 1854, partea I, fără traducerile în limba germană, italiană şi franceză, având pe deasupra: *Cucoarele lui Ibicus* dupre Schiller şi un articolaş; *Serbarea seculară a lui Schiller*, 1859, cu traducerea poeziei *Credinţa (die Bürgschaft)*.

Elena Dragoşu de Moldaviea, dramă istorică originală, în trei acte de G. Asachi (4).

---

(1) Iasii, Institutul *Albinei*, 1862 o. 145. Un volum neîngrijit tipărit în caractere semi-chirilice.

(2) Iasii, Inst. *Albină română*, 1863.

(3) Ediţia a treia adăogită, Iassii, tipografia institutului *Albinei Române*, 1863, p. 243

(4) Iassii, Institutul *Albinei Române*, 1863, o broşurică de 39 pagini.

Turnul Butului, dramă originală, în trei acte dupre tradiţii poporane de G. Asachi (1).

Voichiţa de Romanie, melodramă istorică cu cântece de G. Asachi (2).

Petru Rareşu, dramă originală din Istoria Moldovei de G. Asachi, Partea I-a şi a II-a.

Pe pagina interioară e scris Petru-Rareş, dramă istorică, în patru părţi de G. Asachi, Partea I — urmează apoi broşura din 1853, tipărită cu litere chirilice (3).

Partea doua e, în adevăr, din 1863, retipărită cu litere latine (4).

1864

Ballo in Maschera, operă în 3 acte [5].

1865

Nepotului meu Georgi, 23 Aprilie 1865: Santul Georgi, o foae volantă cu poezia lui Asachi.

1866

Le dernier jour du Municipium Iassiorum, épisode de l'histoire Moldave par G. Asaky, tipăritură separată din Tome II des *Nouvelles historiques* (6).

---

[1] Iassi, Tip. inst. *Albinei Române*, 1863. p. 25.
[2] Iassii 1863, Imprimeria Institutului *Albinei Române*, p. 22.
[3] Iassi, Inst Alb. 1853, p. 56.
[4] Iassii, Tipografia institutului Albinei, 1863.
[5] p, 48, cf. Ionescu, *art. cit.* p. 228.
[6] Iassy Institutul de *l'Abeille*, 1866, p. 36, are marginele aurite.

1867

National Hymne: *Seiner Hoheit Carl I Fürst von Romänien* [Ubersetzung], poezie de G. Asachi Iassy, luli 1867. Foae volantă.

Nuvele istorice a României de Gheorghie Asaki, ediţia a III-a, adăugită cu notiţe biografice şi cu portretul autorului [1]. Un volum format mare, tipărit în 1867 şi cu litere chirilice, fiindcă tipărirea se începuse de mult de „un amic al autorului" cu litere chirilice şi trebuia continuată cu aceleaşi caractere.

In frunte se află o notiţă ce înşiră meritele lui Asachi. Ni se spune între altele că el e membru al Academiei de Roma, a Societăţii Scandinave, al artelor frumoase de Austria şi al Societăţii de agricultură română şi că pe lângă limba română el cunoaşte limbele polonă, rusă, latină, germană, italiană, franceză şi engleză.

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky, traduit du roumain. Première partie [2]. E reproducerea ediţiei din 1859, însoţită de un frumos portret al lui Asachi.

Le dernier jour du Municipium Iassiorum [Iassi] reproducând broşura din 1866 cu adaosul unui articol: „*Les roumains de l'anovalachie* [p. 37-48].

1868

Vasile Lupu Domn al Moldovei, Fundatorul

(1) Iaşii, Inst. *Albinei Române* strada Asacki, 1867, p. 272.
(2) Iassy, Institutul de l'*Abeille*, 1868.

Academiei din Iaşi şi restauratorul Literaturei Române, 1634. Foae volantă coprinzând un articolaş şi un *Cântec secular*, pentru aniversara 30 Ianuarie 1868.

Moşii. Sâmbăta morţilor, legendă poporană. Foae volantă, format mare, cu o frumoasă litografie în frunte. Fără dată.

VII.

Incheere

VII. INCHEERE

Iconografia lui Asachi ne-a păstrat chipul unui moşneag, nins de plete bucălate, cu bustul uşor înclinat, aşa cum ni l'a fixat şi statua lui. Nu-l putem vedea altfel. Peste imaginea materială se suprapune şi imaginea morală; din scrisul lui Asachi se răspândeşte un parfum de vetustate; întorsătura învechită a frazei, nesiguranţa sintactică şi lexicală, un aer bătrânesc sau numai bătrâncios i-au săpat în conştiinţa noastră un chip de patriarh mai adânc de cât marmura de la Iaşi. După cum pe Negruzzi îl vedem numai tânăr, tot aşa pe Asachi îl vedem numai bătrân printr'un impresionism invincibil. In impresiunea noastră intră însă un număr impunător de imponderabile ce determină atmosfera morală a oamenilor şi a lucrurilor. Şi totuşi Asachi a fost şi tânăr nu numai în înţelesul biologic ci şi în înţelesul psihologic. A iubit. Spiritualizându-se însă repede, iubirea lui pentru Bianca Milesi ne dovedeşte o tinereţe temperată şi resemnată la convenţionalism poetic. A iubit prin poezia lui Petrarca o fiinţă ideală, ce l'a îndemnat la bine şi frumos, un fel de Laură transfigurată în Muză; la Roma i-a împletit cununa câtorva sonete de nobilă pasiune conţinută în respect şi devoţiune; din depărtarea Iaşilor, i-a păstrat câteva decenii o amintire recunoscătoare fixată în poezii ocazionale; după moartea ei, gândul lui pios a plutit până la urmă în jurul graţioasei năluci întrezărite odinioară printre pinii de pe Pincio. E, desigur, în această atitudine multă nobleţe şi oare care convenţie; nu este însă o tinereţe impetuoasă. Mărginită la o „stimă şi admiraţie reciprocă", iubirea lui a fost mai mult o motivare poetică pe care Asachi a întreţinut-o ca pe un foc sacru, într'o vatră

părăginită astfel, timp de treizeci şi cinci de ani. Ieşind din micul epizod pasional de la Roma, dintr'o iubire crescută în tiparele lui Petrarca, omul s'a îndreptat apoi la laşi spre o multilaterală activitate practică. In munca lui ostenitoare, se apropia din când în când pentru a arunca o floare poetică spre „îndepărtata" Leuca, muza cuminte, severă, plină de avânturi artistice şi patriotice, a singurilor lui ani tineri... Scurtă viziune şi rari tresăriri de renaştere sufletească. Prematurul moşneag îşi încovoia apoi din nou umerii spre brazda lui anevoioasă.

* * *

Asachi a fost omul providenţial al epocei lui, adică omul ieşit din mijlocul necesităţilor vremii. N'a comandat timpului; s'a pus însă în serviciul lui cu o bogăţie remarcabilă de aptitudini. Trăind într'o epocă de nediferenţiare culturală, Asachi a fost din rasa enciclopediştilor. Pe lângă o cultură ştiinţifică a avut şi o educaţie artistică; a mânuit lira, penelul şi echerul; umanităţilor le-a adăugat şi vaste cunoştinţe poliglote; muzicei i-a adăugat ingineria. Epoca noastră de diferenţiare nu are nevoe de astfel de enciclopedişti; fiecare îşi sapă în adâncime galeria speculaţiei lui. In faza haotică a renaşterilor, enciclopedismul e o necesitate; acestei necesităţi urgente i-a răspuns apariţia lui Asachi în Moldova şi a lui Eliade în Muntenia. In înţelesul unei providenţe determinate de legi naturale, Asachi a fost deci providenţial.

Trebue să-l măsurăm cu măsura timpului şi să-l privim mai mult ca pe-o figură culturală de cât ca pe-o figură literară. N'a avut un talent hotărît şi nici nu-l putea avea. Numai Dante a fost în stare să creeze în acelaş timp o operă şi o limbă. Posibilităţile lui Asachi erau infinit mai modeste. A fost numai un om de activitate multilaterală în domeniul spiritului. Nu trebuie deci judecat după realizări ci după iniţiative. Artist, cu un real simţ al euritmiei, n'a posedat însă în deajuns limba şi nici n'a avut o inspiraţie sguduitoare pentru a crea ceva durabil în poezie.

Versurile sunt totuşi partea cea mai pozitivă a operii lui literare; câteva strofe ar figura cu cinste în or.-ce antologie: le-a lipsit doar o mai mare emoţie. In teatru şi în nuvelistică, încercările lui Asachi au numai o valoare pur documentară; lipsa de talent e evidentă. In nuvele, scriitorul rămâne în umbra compilatorilor, pe când Negruzzi se desface ca un adevărat creator; în teatru, ca şi Negruzzi, bîjbîe în domeniul melodramei, al vodevilului şi al unui fel de naivă operetă cu cuplete patriotice. Pe drept, totul poate fi trecut în muzeul cultural. Arta e streină de astfel de producţiuni. Li se ţine în seamă numai intenţia patriotică şi impulsul pentru desvoltarea gustului teatral.

Modest prin valoarea intrinsecă a realizării artistice, rolul lui Asachi prinde amploare pe terenul iniţiativei culturale. A deschis, cu siguranţă, drumuri în toate direcţiile. Fără a fi fost un revoluţionar sau un temerar, el a tăiat căi noi, menţinându-se în stricta legalitate. O oarecare timiditate l'a destinat unei activităţi mai mult oficiale, — dar tot ce se putea face cu aprobarea Consulului rusesc şi a lui Vodă a făcut-o cu un spirit întreprinzător...

Fiind om al timpului său, nu l'a depăşit. Obiecţiile, îndreptăţite, de altfel, ce se aduc celor douăzeci de ani din urmă nu ţin seamă de rolul lui limitat la o epocă. Asachi a văzut în Rusia o putere tutelară; toată activitatea lui culturală este dominată de Regulamentul organic, la întocmirea căruia a contribuit şi dânsul. Rolul lui se încheie la 1848. Peste această dată Asachi devine un anacronism, trecând facla luminii lui Mihail Kogălniceanu. Fiind împotriva spiritului nou al vremei, activitatea lui e profund regretabilă. Istoria culturală ar putea-o chiar ignora pentru a-i circumscri figura în cadrele ei firesti.

TABLA DE MATERIE

	Pag.
Prefața	3
I. *Viața lui Gh. Asachi*	7
II. *Activitatea lui Asachi în școală*	55
III. *Activitatea lui Asachi în Teatru*	87
IV. *Activitatea literară a lui Asachi*	103
§ 1. Poezia	105
§ 2. Nuvelele	131
§ 3. Limba lui Asachi	149
V. *Activitatea lui Asachi în publicistică*	159
§ 1. Ziare *a*) Albina Românească	160
b) Gazeta de Moldavia	178
c) Patria	184
d) Foaea oficială și Foaea sătească	187
§ 2. Reviste *a*) Spicuitorul Moldo-român	189
b) Icoana lumei	193
§ 3. Calendare	195
VI. *Bibliografia cronologică a lui Asachi*	209
VII. *Incheere*	229

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI